Tîroj

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî
Sal: 5 Hejmar: 26 · 15 Gulan -15 Tebax 2007 · 4 YTL

Milli irade! *Handan Çağlayan*, **Ji bo zarokên xwe îro fotograf bikişînin** *Enver Özkahraman*, **Kürt romancılığı için bir imkân, Jan Dost** *Kawa Nemir*, **Cumhuriyeti savunmak!** *Mustafa Kara*, **1915 Tehciri 'tartışmalı bir soykırım' mı?** *Ayşe Hür*, **Serma** *Tosinê Reşîd*, **Deng û Xaç** *Cîhan Roj*, **General Electric** *Fatih Polat*, **Geç-Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesi'nde etnik kimlik yapısı: Kürtler ve diğerleri** *Martin van Bruinessen*, **Edepsiz bir hazla gülümsemek...** *Şükrü Erbaş*

Dosya : Bir kan(lı)kardeşlik öyküsü **Kürt-Ermeni ilişkileri - 2**

Faik Bulut, İ. Fikret Biçici, Sarkis Erkol, Recep Maraşlı, Rohat Alakom, Naci Kutlay, Baskın Oran

Derket!

Bixwazin!

Milli irade! - *Vîna neteweyî! - Handan Çağlayan* 2

Enver Özkahraman: Ji bo zarokên xwe îro fotograf bikişînin - 4
Çocuklarınız için bugün fotoğraf çekin - Hevpeyvîn: Azad Jiyan

Cumhuriyeti savunmak -*Parastina komarê - Mustafa Kara* 8

1915-1916 Ermeni Tehciri 'Tartışmalı Bir Soykırım' mı? - 11
Koçberkirina Ermenan a 1915-1916'an 'Komkujiyeke bi nîqaş' e? - Ayşe Hür

Serma - *Soğuk - Tosinê Reşid* 16

Şîrîn Alî Mohammad Jihanî: Yüzde yüz bir mücadelenin içinde olmak gerekiyor - 18
Divê mirov di nav têkoşîneke sedî sed de be

Platon - *Ali Yüzen* 20

Abdullah Varlı ve Kürtçe Kur'an Çevirisi - *Abdullah Varli û wergera Qur'anê ya bi kurdî - Ömer Uluçay* 23

Goşê Elîcanî - Alican'ın kulağı - *Ali Beytaş* 25

Dosya: **Kürt-Ermeni ilişkileri-2** - *Têkiliyên Kurd û Ermeniyan* 27-41
Faik Bulut, İ. Fikret Biçici, Sarkis Erkol, Recep Maraşlı, Rohat Alakom, Naci Kutlay, Baskın Oran

Deng û Xaç - *Ses ve Haç - Cîhan Roj* 42

Kürt Romancılığı İçin Bir İmkân Olarak Jan Dost - *Ji bo romanûsiya kurdî weki derfeteke Jan Dost - Kawa Nemir* 44

General Electric - *Fatih Polat* 48

Deriyê wêjeyê û deriyê sloganan - *Edebiyat kapısı ve 'slogan kapısı' - Evdile Koçer* 51

İlk erguvan çiçekleri... - *Yekemîn kulilkên erguvanê - Anita Kazeroglu* 52

Li gundê Bafê strana dankutandinê - *Bafê Köyü'nden buğday öğütme ezgisi - Faysal Yusiv* 55

Serhado: Hîphop muzîka serhildanê ye - *Hiphop başkaldırı müziğidir* 56

Geç-Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesi'nde etnik kimlik yapısı: Kürtler ve diğerleri - 58
Di Osmaniya Ciwan û Tirkiyeya Komarê de rewşa nasnameya etnîkî: Kurd û yên din - Martin van Bruinessen

Her Şey Bitti, Ana'ya Söyleyin - *Her tişt xelas, ji dayê re bibêjin - Sennur Sezer* 63

Prof. Dr. Büşra Ersanlı: Kadın, penceresiz bir yük vagonu gibi... - *Jin, wekî vagoneke barê ya bêpencere ye...* 64

Edepsiz bir hazla gülümsemek... - *Bişirîna bi kêfa kenek bêedeb...* - *Şükrü Erbaş* 67

Hazar Gölü'nün altındaki tarih - *Diroka di bin Gola Hezarê de - Sarkis Seropyan* 68

Pirtûk - Muzîk - *Kitap - Müzik* 71

Bulmaca - *Xaçepirs* 72

Helbest - Şiir: *Metin Özdemir, Yusuf Dere, Dilxwaz Herdem, Oxir Qerhen, Besam Mistefa*

Fotografê Bergê (Kapak Fotoğrafı): Ender Özkahraman

TÎROJ

Sal: 5 Hejmar: 26 /15 Gulan -15 Tebax 2007 **Yıl: 5 Sayı: 26 /15 Mayıs - 15 Temmuz 2007**
Kovara Du Mehî Çandeyî Huneri İki Aylık Kültür ve Sanat Dergisi
Li Ser Navê "Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A.Ş." Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A. Ş. Adına
Xwedî û Berpirsê Niviseran: Şiar Can Şener Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Şiar Can Şener

Navnîşan (Adres) Kamerhatun Mh. Alhatun Sk. No: 25 / 4-A Beyoğlu - İstanbul **Telefon** 0212 297 77 95 **Faks** 0212 361 09 04
Nûneriya Diyarbekir / Diyarbakır Temsilciliği: İstasyon Caddesi Özlem Apt. No: 16 Kat: 1 D: 2 Yayın Türü: Yerel Süreli
web: www.tiroj.net · **e-mail:** info@tiroj.net **Çapxane / Baskı:** Ezgi Matbaacılık Emintaş Kazımdinçol sit. No: 81 / 229 Davutpaşa - Topkapı
Belavkirin / Dağıtım: Yay-Sat · **Abone Koşulları:** 6 sayı: 24 YTL., 12 sayı: 48 YTL.
Posta Çeki Hesabı: Songül Özkan, 666 748/Sirkeci–İstanbul · Banka Hesabı: Songül Özkan, İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0174908

www.arsivakurdi.org

1 Mayıs'çı 'işçi yurttaşları', Newroz'cu 'Kürt yurttaşları' görmüyor, duymuyor...

Milli irade!

HANDAN ÇAĞLAYAN

Son bir aydır cumhurbaşkanlığı seçimleri ekseninde gelişen olaylar ve yürütülen tartışmalar öylesine hızlı, öylesine akıllara ziyan boyutlarda ve katmanlı ki, güncelin çekiciliğine kapılarak müdahil olmamak, hatta taraf tutmamak için hayli basiretli olmak gerekiyor. Zira özellikle *"darbe mi şeriat mı"*, *"cumhuriyet mi demokrasi mi"* gibi ikilikler üzerinden yürütülenler, insanda 'taraftar' olma isteği yaratıyor. Taraftar olmayanlara yapılan "oyunbozan" muamelesi de cabası. Bir anda yaratılan atmosferi düşününce, toplum mühendisliği zanaatinin yurdumuzda ulaştığı boyutu takdir etmemek mümkün değil! Derinde ve görünmez oldukları için takdirlerimizi bizzat iletemesek de durum bu...

Taraflar ve cepheler tam bir müsamere havası içinde oluştuktan sonra, ne zamandan beridir darbe ile şeriat açmazı içine düş(ürül)müş olduğumuzu, sahiden bir şeriat tehlikesinin olup olmadığını, eğer varsa da bunda darbelerin rolünü vs. sormak; *"ne darbe, ne de darbe"* demek, ya da hem cumhuriyet hem de demokrasiyi savunmak, taraftar çoğunluk karşısında marjinal bir azınlık konumuna düşmeye denk geliyor.

Faşizmin coşkulandırılmış taraftar kitlelerinin omuzlarında yükseldiğini düşünmek, içinde bulunduğunuz marjinal konumda, biraz olsun içinizi ferahlatabilir. Hatta tüm bu arbede içinde, öne sürülen savları soğukkanlıca değerlendirebilecek bir mesafe de kazanmış olursunuz. Bu arada siyaset bilimine dair bilgilerinizi tazeleyebilir ve burjuva demokrasilerinin dayandığı temel kavramların altını dolduranlara göre değişen elastikiyet kabiliyetini de bir kez daha sınayabilirsiniz.

Biraz şecere...

Örneğin yapılan tartışmalar, *"milli irade"* kavramı üzerinde yeniden düşünmek için iyi bir fırsattır. Çünkü neredeyse bütün taraflar kendi savlarını milli iradeye dayandırıyorlar. Dilerseniz burada küçük bir parantez açalım ve kavramın şeceresine bakalım. Malumunuz olduğu üzere bu kavramı esas olarak Aydınlanmanın ve Fransız Devrimi'nin düşünsel mimarlarından J. J. Rousseau'ya borçluyuz. Rousseau'nun sistematize ettiği genel irade kavramı, Fransız Devrimi'nin bir başka kuramcısı Sieyes tarafından ulusal irade olarak formüle edilerek modern ulus devlet iktidarının meşruiyet kaynağına dönüştürüldü. *Eski rejim*in meşruiyeti göklere dayanıyordu. Aydınlanma, iktidarın meşruiyet kaynağını yurttaş, birey, türdeş kamusal alan, genel/milli irade gibi kavramlar eşliğinde gökten yere indirirken aynı zamanda yükselmekte olan yeni sınıf olan burjuvazinin iktidarı için de meşruiyet kaynağı yaratmış oluyordu. Hak, ilahi değilse ve güçten de doğmuyorsa kaynağı oydaşma olabilirdi. İnsanlar hür doğarlar ama bugün her yerde zincirlere vurulmuş haldedirler diyen Rousseau'ya göre insanlar arasında meşru bir otorite ancak *sözleşme* yoluyla kurulabilirdi. İnsanların özgürlüklerinden vazgeçmeden toplumu oluşturmaları ancak bir toplumsal sözleşme ile mümkün olabilirdi. Bunun en önemli koşulu ise sözleşmeye katılan herkesin eşit yurttaş olmasıydı. Yurttaşlık böylesi türdeş ve eşit bir konumu ifade eder. Sözleşme kuramına göre özel alanda farklılıkları olan ve farklı çıkarları bulunan bireyler, kamusal alanda yurttaş sıfatıyla homojendirler ve kamusal alanda bir araya gelerek genel iradeyi oluştururlar. Bu farazi sözleşmeye göre bireysel iradelerin kamusal alanda oy birliği ile oluşturdukları genel irade artık onu oluşturanların aritmetik toplamından farklı bir şeydir. Genel irade Sieyes'te ulusal irade halini alır. Şimdi parantezimizi kapatarak güncel tartışmalara dönelim.

Bu ne sokak aşkıdır böyle!

Hükümet meclisteki ezici çoğunluğuna dayanarak milli iradenin tek ve gerçek temsilcisi olduğunu iddia ediyor. Gece yarısı muhtıra yayınlayan asker de yaptığı işi (ve bundan öncekilerin) sözleşme kuramına göre milli iradenin tecellisi olan yasaların kendisine verdiği yetkiye ve onunla da yetinmeyerek doğrudan milletin istencine dayandırıyor. Özcesi hükümet de ordu da *milli irade*ye dayanıyor. Pek "sivil" toplum örgütlerince düzenlenen cumhuriyet mitinglerinin zaten milli irade bahsinin ta kendisi olarak değerlen-

www.arsivakurdi.org

29 Nisan 2007, İstanbul

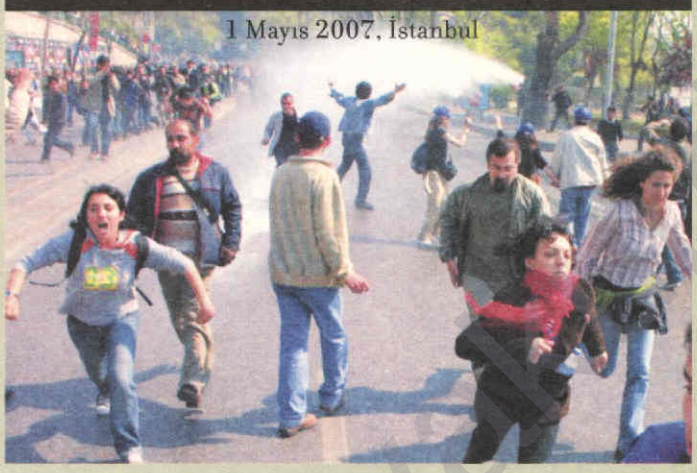

1 Mayıs 2007, İstanbul

dirildiğini biliyorsunuz. Bu arada cumhuriyet mitingleri sayesinde demokrasimizin bir yaşına daha girdiğini de not etmeliyiz. Çünkü bu vesileyle bilumum muktedirlerimiz sokakların hakkını sokaklara teslim ettiler. Sokağa çıkanlar milli iradenin somut tezahürü olarak bağırlara basıldı. Meclis oradaysa millet burada misali. Mehmet Ağar bile *"memleket sokaktan yönetilmez ama..."* dedikten sonra, yönetenler sokaklarda dile getirilenleri göz ardı etmemelidir buyurabildi. Yani o bile sokakları dikkate almanın lazım geldiğini vurguluyordu. Ve medya koroya katılıyordu: Sadece seçimlerden çıkmak demokratik yönetim için yeterli değildir, zaten parti içi demokrasi yok her şeyi liderler belirliyor (ah bu da yeni akıllarına gelmişti), sokaklara da kulak vermek gerekir. Sokaklar, sokaklar...

Bu işte bir 'iş' var!

Tüm bu tartışmalar Patagonya'da yürütülüyor olsaydı ordunun müdahalesi hariç makul karşılayabilirdik, değil mi? Ama değil. Ne acıdır ki tüm bu tartışmalar Türkiye'de yürütülüyor. Hani kadınıyla, yoksuluyla, emekçisiyle, Kürdüyle, Alevisiyle toplumun büyük bir çoğunluğunun zaten parlamentoda temsil edilemediği Türkiye... Hani daha dün 1 Mayıs nedeniyle Taksim'e gitmek isteyen sendikacılarla birlikte koca bir kent halkının üzerinde tam bir terör estirilen Türkiye... Hani yıllardır yüzde 10 seçim barajı dolayısıyla milyonlarca insanın iradesinin çöpe atıldığı ülke... Üstelik Kürtlerin meclise girmesini engellemeye yönelik olduğu gizlenmeyen barajı, milli irade ve demokrasi tartışmalarının ayyuka çıktığı günümüzde bile indirmeyi düşünmeyen Türkiye... Göz yaşartıcı milli irade tartışmaları böyle bir baraj yokmuşçasına yürütülüyor. Bitmedi. Cumhuriyet mitinglerinin milli iradenin tecellisi, sokakların kulak verilmesi gereken gücü olarak kutsandığı Türkiye, yıllardır başta Newroz bayramları olmak üzere çeşitli vesilelerle sokaklara çıkan milyonlarca insanın görülmediği, hadi tümüyle görülmediği demeyelim ama sesine kulak verilmesi gerekenler olarak değil de bölücü teröristler olarak görüldüğü Türkiye...

Bu işte bir terslik olduğu kesin. Yok, biz bu demokrasicilik, darbecilik, şeriatçılık tartışmalarına katılmıyoruz ve taraf olmuyoruz demekten başka yol yok. Zira ya gözümüzün içine baka baka bize yalan söyleniyor ya milli irade kavramında bir sorun var ya muktedirlerin kısmi ve seçici görme ve duyma kaybı var ki 1 Mayıs için meydanlara çıkan "işçi yurttaşları", Newrozlarda meydanlara çıkan "Kürt yurttaşları" görmüyor, duymuyorlar ve ordu da sahiden Necla Arat'ın ısrarla dile getirdiği gibi neticede fikrini söyleme özgürlüğü bulunan bir toplum örgütü.

Milli iradenin tıpkı millet gibi soyut bir şey olduğu kesin. Dolayısıyla işin püf noktasının bu iradeyi millet adına kimin kullanacağı olduğunu biliyoruz. Üstelik yurttaş kavramının ve yasalar önündeki biçimsel eşitliğin eksik kaldığı da yoksul emekçi sınıfların ve kadınların mücadeleleri sayesinde çoktan beridir kanıtlanmış durumda. Ama yine de kavramlarla bu denli oynanmamalı; her şeye rağmen milli iradenin ve bunun dayanağını oluşturan yurttaşlık haklarının da bir ağırlığı olabilmeli diyecek oluyoruz ki bir anda sorunun Rousseau'dan ya da Sieyes'ten kaynaklanmadığını kavrayıveriyoruz.

Doğru ya, *sözde vatandaş* kavramını siyaset literatürüne armağan edenler onlar değildi.

www.arsivalem.org

Ji bo zarokên xwe îro fotograf bikişînin

Hevpeyvîn: Azad Jiyan

Yek ji fotografkêşê navdar ê kurd ji Enver Özkahraman e. Özkahraman temeneke dirêj bi fotografan re derbas kiriye, heta niha gelek fotograf kişandine û fotografên wî ji bo gelek kovaran bûne berg. Me li ser fotografkêşiya wî bi Özkahraman re hevpeyvîneke pêk anî.

We kengê dest bi fotograf kişandinê kir?

Min ji biçûkatiya xwe ve wêne çêdikirin. Lê min bi zanatî di sala 1973'yan de li Culemêrgê şiklekî bi zanatî dest bi fotograf kişandinê kir, bi makineyeka erzan û sanahî pê bihête karkirin.

Fotograf ji bo we tê çi wateyê?

Ji bo min her fotograf bi serê xwe wateyêke girîng e. Loma belge ye. Belge filmek ji hezaran fotograf yên objektîvî, çê dibin têne pêş çav...

Mesela xeynî axê, dayik û namûsê, gelek dîmen û tişt (mîna malê Dinê û manewî) hene ku meriv bi dil û viyan bide nîşandina dost, heval, xizm, kesê xwe û merivê eleqedar bide.

Çend xit ê şaîrî yan çand perê pirtûkên wêjeyî bi wate be, yek fotografek, ya bi zanatî hatî kêşandin jî ew qas wate ye ji bo min.

Ew tiştên li herêma Culemêrgê min didît, min dixwestin bidim pêş çavan. Bila ew jî bizanin ev hene li filan gund û li vê herêmê hene, dijîn jiyana vana bi vî şiklî ye. Ev kes û tişt hene loma ha-

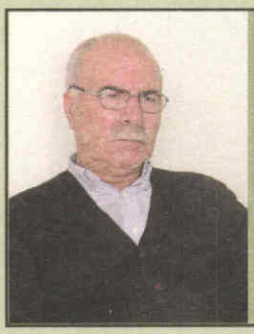

Enver Ozkahraman (65) ji gundê Banêdêran a Licêya Amedê hatiye dinê. Wî 25 salan bi karkerî karê (teknîk ressam) kiriye û ji wir teqawid bûye. Li gor gotina wî "Piştî 30 sal jiyaneka xweş ya li Culemêrgê, ne bi dilê xwe ji wir derketiye" û ev 8 sal in ew li Wanê dijî..

Enver Ozkahraman bavê çar zarokan e. Ew digel fotograf kişandinê carinan jî nivîsê dinivîse ku niha li kovara Esmerê û li yuksekovahaber.com mê dinivîse.

www.arsivakurdi.org

tine kişandin. Bi objektîvê.

Gava tiştek civat û gel bi çavekî kêmasî berê xwe bidinê, meriv bi serê xwe ve pêş ve bibe gelek êş, zehmet li ser rêka meriv in û ew tişt ji bo te tenê wate ye. Lê hûn nikarin ji bo kesekî bêjin ev kar bi vî wateyî ye, bila ew bibînî ku bizanî ew tişt, hez dikî bila bişkûlek li erdê govê (axûrê), an jî ewrekî sipî li ser serê çiyayî be.

Xebatên we yên li ser fotograf kişandinê di çi astê de ne?

Li nav gel û herêmên paş ve mayî tiştên mîna ŞE, Qodîk (ayna) û fotograf gelek girîng e. Lê di nav kurdan de ji bilî vana Simbêl û birûyê reş û kilê çavan. Heta evro (îro) jî li gund û navçeyên kurdan fotograf tiştekî guneh dahatin dîtin, ji ber ola Îslamê, lewre dibêjin şikil heram e. Lê li taq û dîwaran gelek fotografên ŞÊH, SEYÎT û mela hene. Bilî yê M. M. Berzanî yê min çê kirin, çarçove kirî. Ji ber wê yekê asta fotograf kêşana min gorî şert û mercê ez têdayî bînin pêş çavên xwe. Ser van tengaviyan, min fotograf keşanê berdewam kir. Hetayî ez sax bim, ez dê fotografan bikêşim û kom bikim.

Hûn qursa fotograf kişandinê de ji bo xwendekaran çi derdixin pêş.

Demê bûrî da min Qûrsa fotografê dida..Lê van salên dumayikê eleqe û têkilîye xwendekaran li ser beşên huner û fotografê kêm dibînim.Ji xwe eva 2-3 sale ez qûrsê nadim.

Di nav kurdên Bakur de dema navê fotograf kişandêran têz iman tenê navê we û Adem Sonmez derdikeve pêş. Ev hejmar ne hindek e?

Ez ji dil dibêjim: Ez xwe ji hunermendên hêja nahesibînim.Ez karkerek im ji bo çand, huner û jiyana gelê xwe. Ez dizanim, li herêmeke din an li rojava, di bajar an bajrokek li rex behrê min ev kar kiriba minê pirtir malê dinê bi dest bixista. Lê bi zanatî min mil da ji bo cihê xwe mayînê û ez bi ser ketim. Zûde dibêjim, ji xîret, ezîm û sebatê huner çêdibe. Cihê ku ezîm û sebat lê nebe, navê hunerê nayê ziman.

Min li hundir û li derveyî welat gelek caran pêşenga vekiriye. Ez 65 salî me hê jî ez bi ezîm, bi hêz, bi xîret fotograf dikişînim û min di jiyana xweda fotografên gelê xwe nefirotî ye, pê ticaretê nekirî ye. Yek jî jê ew e, hûn qet di yek fotografên min de zarokek an jî bebikek kepî û devê wî bi gilmêş, qirêj û bi mêş nabînin. Lewra ez dizanim, hege sabûna wan hebîtin, gelê min, gelek baş dizananin, xwe pê baş û baş bişon. Gava gel û derdora meriv navê meriv anî pêş, gere meriv her dem pê avêtina xwe bizane.

Adem Sonmez biraderekî jêhatî, zîrek û hunermendekî baş e. Lê gelek hunermendên din jî hene.

Dema hûn fotografan dikişînin çi astengî derdikeve pêşiya we?

Ma gava meriv li Culemêrgê bijî û bi serda fotograf û şikilkêş be qet bê astengî dibe?

Li rê û rûbarên pekveyî, di bin çiyayên bi aşût û renî, li dolik û astengên bê binî hatin û çûyîn bihêlin rexek. Astengêk astengî nîn e ji bo jiyaniyên vî warî...

Astengiyên fotograf kêşanê hemû nayên nivîsîn, per têrê nakin, serda van salên dûmayikê ferz bike ji Culemêrgê biçî, erdekî din, bi otobus an mînîbusek û li nuqtika ewleyiyê sekinîne, dê bêjin te;

- Ev çente ya kî ye?.

- Ya min e.

- Zû veke..

Derê çantê vedikî, bi şik û tirs.. Dinêre û dibêje te,

- Oooo tû ji MEDTV'yêyî?

Tu dibizdî, matmayiyî, bi dengekî lerizî, dibêjî;

- Na.Naa.. Va nasnameya min di dest te da.

- Madem tu ji MEDTV-yê nin î ew çi ne?

- Ev makineyên fotografan in. Qemere nîn in.

- Tu yari bi min dikî, ez jî zanim qemera makinê çawan e.. Çima dû li bin.?

- Ez hunermendê fotografa me, yek makinê

www.arsivakurdi.org

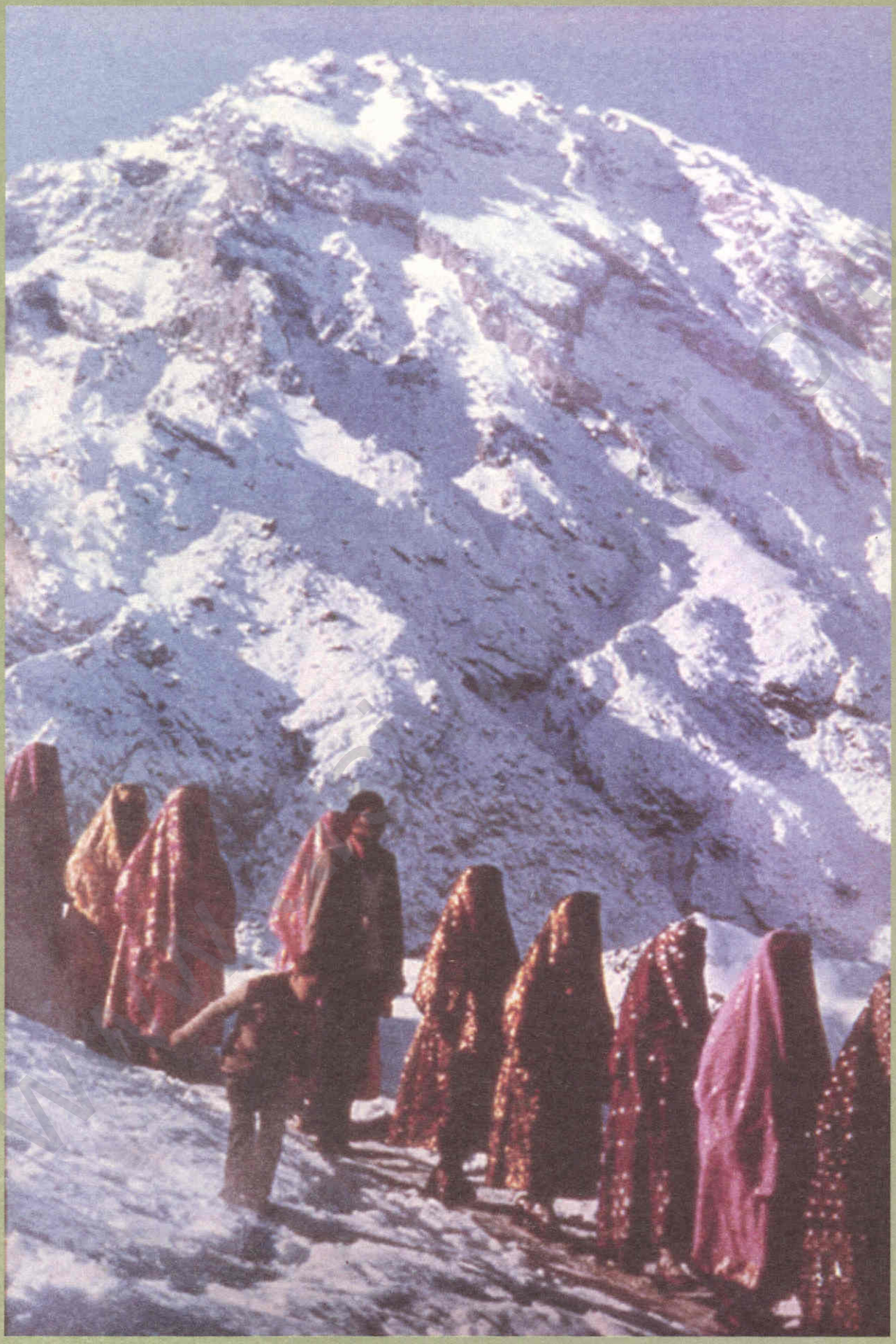

de slayt, yê din de negatîv heye.

- Ez çi zanim, silayt çi rêx e tû çi yî? Zû were xwarê...

Berê kurdan ji ber guneh û şermê berê xwe wê ve dikirin lê îro bi heqî ye jî, ji şik û tirs bûye sedema fotograf nekêşanê.

15-16 sal berê rojek li Wanê, di sûka gundiyan de min ji nişke ve şiklê pîremêrek kêşa. Hêj min makîneya xwe neyînabû xwarê, ji milê çepê xortekî gote piremêrî, bi kurdî (Ewî hizir dikirin ez bi kurdî nizanim.)

- Aahhaa tu sotî (şewitî) Polîsê hanê şiklê te kêşa.

Rengê Piremêrî guherî û bi qehir li min mêze kir.

Di şerma da tezing hatibû laşê min. Ez zivirîm piremêrê delal û min jê re got;

- Mam, bibore, ez ne polîs im.

Wî bi dengekî lerizî gote min;

- Êêêê tu ne polîs î te ji bo çi şiklê min kêşa?

Min 10-15 deqîqe neşiya (nikarî), ez pîremêrî qanî bikim ku ez hunermendê fotografa me, min di dilê xwe de got ez pişta makinê vekim filmê jê derxim

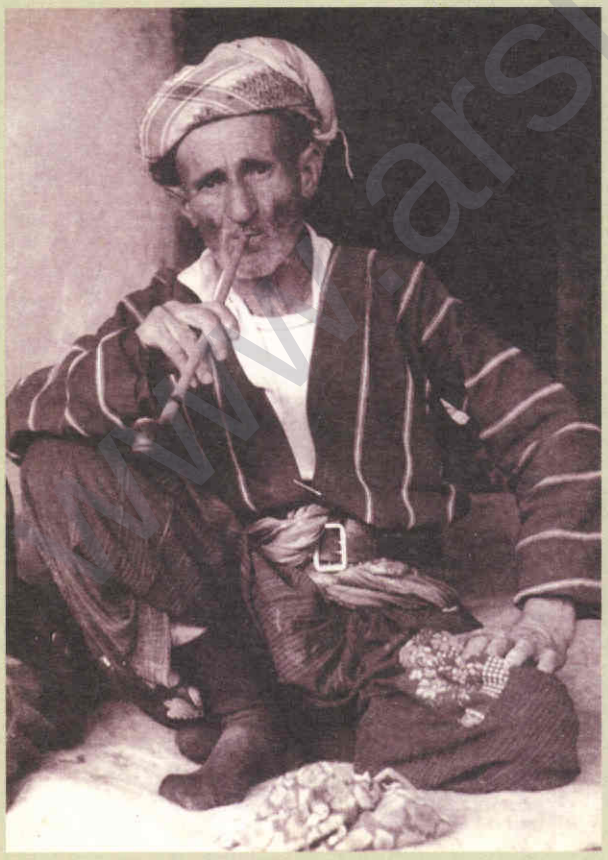

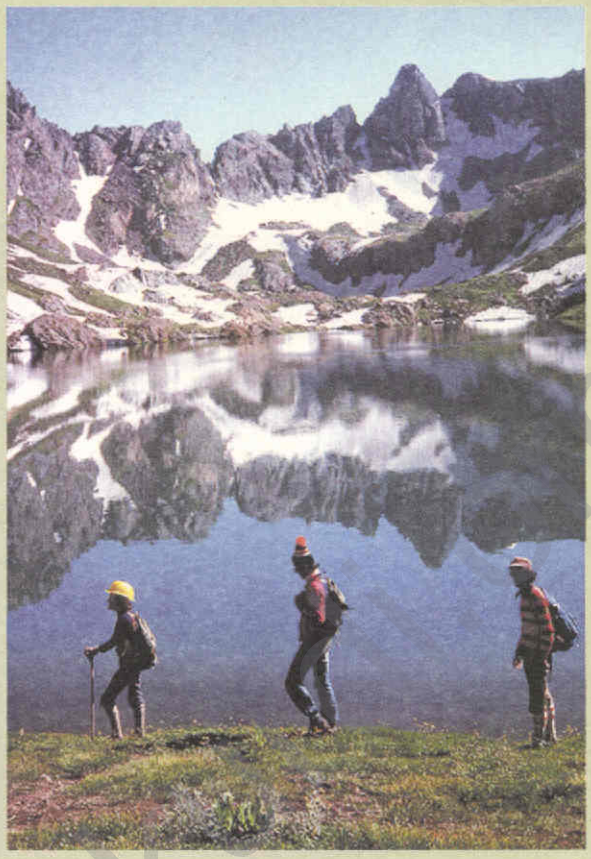

bisojim (bişewitînim) jî ew fêm nake.

Min gelek şerm kir û wê şevê xew bi çavên min neket.

Meriv, ez, tu, bi makineyê xwe yê fotografan ve gelek caran di rojekê de li cihekî wekî polîsek, li cihê din jî, wekî elemanê MED-TV dê bihê, pêş çavan...

Ji bo fotografkêşên ciwan hûn dikarin çi bibêjin?

Min heta bi şiklek zor û zehmet, bi şiklê fizîk û kîmyayî ve fotograf dikêşa, dema me wiha bû. Dema mekanîkî û tunehiyê, dema dest negihîştinê bû. Îro dema teknolojiyê ye.

Fotograf kêşan sanayî bûye. Ji bo xwendevanên ciwan û xortê kurd dibêjim, fotografê îroyîn

bikişin, bila gelek tiştên ku we îro dîtir, ji bo zarokên we nebin xeyal. ✺

* Xito û Pizo: Cêwiyên hê nav li wan nehatiye kirin. Kurd ji bo zarokê yê hê nav lê nekiriye dibêjin Pizo, ji bo zaroka ku hê nav lê nekirine jî dibêjin Xitê.

Cumhuriyet'i savunmak!

MUSTAFA KARA

Çok şey söylemek mümkün. Söylendi de... Hem siyasetin, hem medyanın her türlü renginden değişik yorumlar yapıldı. Halen de yapılıyor. Milliyet yazarı Melih Aşık, birkaç Cumhuriyet mitinginin ardından köşesine düştüğü kısa notta, Çağlayan mitingine katılan tek eğitimci sendikanın Eğitim-İş olduğunu söyleyip, ekliyordu: *"Diğerlerinin başı cumhuriyetle hoş değil anlaşılan."*

"Ne Mutlu Türküm Diyene" anlayışına karşı çıkan herkesi *"Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanı"* ilan eden muhtıradan "esin"lenmiş "köşeli" bir yargı bu... Oraya buraya kalın çizgiler çizip, ötede kalanı "düşman" ilan ederek hizaya sokma çabası... *"Ya bizdensin, ya düşmansın"* kadar net bir tutum.

Peki: *"Ne mutlu Türküm diyene, demek neredeyse suç olmuşken 'Ne mutlu Kürdüm ya da ne mutlu Ermeniyim' demek insan hakları ve demokrasi diye yutturuluyor. Bir Türk vatandaşı olarak, bir ulusalcı olarak TSK'ya şükranlarımı sunuyorum. Ne mutlu Türküm diyene demekten onur duyanları meydana çağırıyorum"* sözlerine ne demeli?

İstanbul Üniversitesi'ndeki Kemal Alemdaroğlu sultanlığının "ikinci ismi" olarak bilirdik Nur Serter'i... Şimdilerde Atatürkçü Düşünce Derneği'nin Genel Başkan Yardımcısı ve Cumhuriyet mitinglerinin düzenleyicisi olarak boy gösteriyor ve böylesi çağrılar yapıyor. Nur Serter'in sözlerinde küçük bir haklılık payı var. "Ne mutlu Türküm diyene" demek "şovenizmin kaldırdığı toz duman" içinde pek mümkün değil artık! Yürüyüşlerde "Hepimiz Kürdüz, hepimiz Ermeniyiz" sloganını atmış bir Türk olarak, Türk'üm demekten aynı düzeyde "mutluluk" duyamıyorum açıkçası. Bundan dolayı "düşman" ilan edilme tehlikesi olsa da, gerçek bu!

Oysa, ne güzel söylemişti Nâzım Hikmet: "Her millet gibi büyük Türk milleti". Ne yazık; bu gerçeği anlayamayana, anlamak istemeyene... Yanı başındakinin "mutlu" olamadığı bir ülkede, kendi varlığından nasıl "mutluluk" duyabilir ki bir halk? Hele hele etkili, yetkili ve silahlı ağızlarca, "olmadığı bir şeyi kabullenip mutlu olmak" ile "düşman sayılmak" arasında tercih yapmaya zorlanıyorsa insanlar. "Sözde vatandaş" tanımlamasının yerini, "Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanı" saptaması alırken Türkiye'nin nasıl bir tehlikeli gidiş içinde olduğunu görmek, "tehlikenin farkında olmak" lazım.

Gericilere ve bölücülere karşı!

Tandoğan mitinginin tertip komitesi tarafından yayınlanan çağrı metninde de, *"Gerici ve bölücülerin, küresel sömürü güçleriyle ortaklaşa kurguladıkları ve dayattıkları politikaların oluşturduğu sosyo-ekonomik problemler yumağının çözümü ancak ve ancak bilimi rehber edinen ulus-devlet anlayışıyla olanaklıdır"* deniliyordu. ÇYDD Başkanı Türkan Saylan ise miting meydanında "Ne şeriat ne darbe" diyor, ama söz Genelkurmay'ın muhtırasına gelince, "Haklı bir uyarı" deyip geçiyor. Yaklaşımın özeti, "Kahraman ordumuz darbe yapmasın, ama yapma tehdidi ile her an sigorta olarak tetikte beklesin". Sadece laiklik meselesi de değil, AB ile ilişkiler, Amerika'nın Ortadoğu politikası vs. açısından da orduya duyulan güven artıyor; artırılıyor. İçinde bulunduğu ilişkiler ağı bir kenara bırakılıp, "Anti-emperyalist-tir", "Amerika ve AB karşıtıdır" diye hayali bir misyon yükleniyor orduya...

AKP'nin emperyalizme göbekten bağımlı politikaları kimden devraldığı, "küresel sömürü güçleri"nin kaç yıldır bu topraklarda hakim kılındığı ve en önemlisi bugün "laiklik" havarisi kesilen ordunun bu konudaki sicili ve elbette en büyük "küresel sömürü

www.kurdi.org

gücü" ile ilişkilerine dair soruları bir tarafa bile bıraksak, mitinge dair temel vurguları iyi okumak lazım.

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ile ifadesini bulan "iki büyük tehdit", bu mitinglerin de temel hedefi. Zaten, bu mitinglerin organizasyon şeması da doğru okunduğunda, üç beş "sivil toplum örgütü"nü aşan bir organizasyon kolaylıkla görülebilir. Nokta dergisini kapanmaya götüren sürecin önemli mihenk taşı "paşanın günlükleri"nde de AKP Hükümeti'ne karşı uygulanacak eylem planı içinde bire bir bugün yaşananların anlatıldığı akıldan çıkarılmamalı. Nokta'nın başına gelenler de herkesin malumu.

Mitingler ne söylüyor?

"Ait olma" duygusu en fazla büyük kalabalıklarda doruğa çıkar. 30-40 bin taraftarın "Fenerbahçeli olma" ortak paydasındaki mutluluğu mesela... Ve elbette mitinglerdeki kalabalıklar... Yalnızlık hissinin yerini özgüven alır, aynı düşüncedeki binler, onbinler bir araya geldiğinde. Çağlayan'da alışılageldik mitinglerden farklı görüntüler yaşandı. Çoğu ilk kez meydana çıkan, orta sınıfın bireyleri, ortaklaşmayı "Türk" kimliği ve tek sembol olarak bayrak etrafında yakalayabildiler. Başka da şansları yoktu zaten. Miting komitesinin *"sadece Türk bayrağı taşınacak"* kararı nedeniyle ortalığa hakim kırmızı ton içinde, diğer renkler kendilerini ifade olanağı bulamadılar. Katılanların "ruh hali"ni ve isteklerini çözümleyecek bir tespit yapmak bile güçleşti. Yüzbinlerin mitinge katılma nedeni ve AKP karşıtlığının temel referansları "bayrak" ile örtülünce, farklı ve değişik yorumların da önü açıldı. Herkes fili tarif eder gibi, istediği tarafından tutup anlatabildi, Cumhuriyet mitinglerini. Yorumlarda, herkesin ortaklaştığı tek nokta ise "orta sınıfların bu mitingler ile meydana çıktığı, kentsoylu ve tuzu kuruların mitinglere yoğun bir katılım gösterdiği"ydi.

Cumhuriyet mitingleri ile ilgili bir başka gerçek de şu oldu: AKP Hükümeti'nin politikalarından ve ülkenin gidişatından rahatsız olan bütün kesimlerin ortak sesi değildi. Örneğin işçiler kendi kimlikleri ve özlemleri ile yoktu bu mitingde. İşçi örgütleri de... Alevilerin, mezheplerini yok sayan devletin laikliğine ilişkin itiraz ve talepleri de... Daha fazla demokrasi talep eden Kürtler zaten yoktu. Olmaları da istenmiyordu!

Tevfik Taş, Evrensel gazetesinde yazdığı "Karşılıksız umutlar yürüyüşü" başlıklı yazısında, önce kalabalığa dikkat çekip sonra şu tespiti yapıyordu: *"Tuhaflığa bakın ki kürsüde konuşan kim olursa olsun, tutundukları, estetik sosyalist sanatın büyük ustaları oldu. Neredeyse her konuşma, Nâzım Hikmet'ten bir şiirle başlayıp yine ondan dizelerle bitti. Edip Akbayram'ın repertuvarında Sabahattin Ali'nin dizeleri."* Ama, sosyalistler de yoktu o kalabalıkların içinde... 80 yıllık Cumhuriyet'e dair eleştirileri, memnuniyetsizlikleri olan diğer pek çok kesim gibi. Düzenleyicilerinin, "Bir Türk vatandaşı olarak, bir ulusalcı olarak TSK'ya şükranlarımı sunuyorum. Ne mutlu Türküm diyene demekten onur duyanları meydana çağırıyorum" diye çağrı yaptığı bir mitingde neden olsunlardı ki?

Bölmek ve birleştirmek

Cumhuriyet mitinglerinde ortak kimlik olarak "Türklük", ortak sembol olarak "Türk Bayrağı" seçilmiş, bu simgelere "birleştirici" temel unsur olmanın yanında, bir turnusol kâğıdı gibi "ayrıştırıcı" işlev de yüklenmişti. Tandoğan mitingi için 1 milyon; Çağlayan mitingi için 2 milyon adet satıldığı söylenen Türk bayrağı, aynı zamanda mitingin "belirli bir siyasi görüş"ün değirmenine su taşıdığı gerçeğini örtmek için de kullanıldı.

Bunun, son yıllarda düzenlenen pek çok gösteri, miting ve yürüyüş ile adım adım geliştirildiğini söylemek gerekir. "Ortak payda" ve "kimsenin itiraz edemeyeceği" bir simge olarak bayrak, tırmandırılan milliyetçiliğin sadece "küçük lümpen gruplar"ın değil, daha büyük kalabalıkları etkilemekte olduğunun göstergesi olarak da orta yerdeydi. "Duyarlı vatandaşlar" diye anılan linççi toplulukların ardından bu kez, "güleryüzlü" ve "ılımlı" haliyle bir milliyetçilik rüzgârı esti.

Kuşkusuz, bu tespitleri mitinge katılan yüzbinlerce insan için değil, ağırlıkla mitingi düzenleyenlerin niyetleri ve mitingin etkileri açısından yapmak mümkün. Toplumun "zorunlu" bir kamplaşma içine itildiği, şeriat öcüsü kullanılarak, muhtıralarla biçimlendirildiği günlerde, istekleri ve özlemleri açısından "iyi niyetli" pek çok insanın da miting meydanlarında yerini aldığını belirtmek yanlış olmaz. Demokrasi, laiklik ve bağımsızlık özlemleri ile mitinge katılan azımsanamayacak sayıda insan, bayrak ve Türklük örtüsü altında tek bir mesajın parçası oldular. Bu mesajın, politik arenayı yeniden biçimlendirmeye hizmet ettiği de ortada. "Sağ"a da "sol"a da birleşme çağrısı yapılan mitingler, DYP ve ANAP'ı DP çatısı altında bir araya getirirken, CHP ve DSP'yi de yıllar sonra aynı çatı altında buluşturdu. Asıl rantı ise kuşkusuz seçim kampanyasını "Atatürk, İnönü ve Ecevit" fotoğrafları ile "şeriat öcü"sü üzerine kurmayı planlayan Deniz Baykal yemeye çalışacak. "Milliyetçi cephe"nin irili ufaklı bileşenleri de kendilerine düşen payın peşinde koşacak. Asıl rekabetin "asker mağduru" ve "değişim

www.arsivakurdi.org

yanlısı" görünen AKP ile "asker dostu" ve "statükocu" CHP-DSP arasında geçecek bir seçim yarışına doğru gidiyoruz. DYP ve ANAP'ın ise "Gerilime ne gerek var? Bizi seçin" yollu bir propaganda yürüteceği de görülüyor. MHP'nin de tırmandırılan milliyetçiliğin rüzgârını yelkenlerine doldurup Meclis'e girme hesabı yaptığını da eklemek lazım.

'Tek bayrak, tek millet'

Kuşkusuz bunlar gözle görünür, günlük politik hesaplar; Cumhuriyet mitinglerinin asıl rantını kimin yiyeceğini anlamak için, mitinglerin arkasındaki güçlere, örtülü-örtüsüz destekçilerine ve temel mesajlarına bakmak yeterli. Az günde çok şey yaşadı Türkiye. Siyasal iklim her türlü yoruma olanak tanıyan bir belirsizliğe sürüklendi.

Tüm bu toz duman arasında geçen 1 Mayıs, bu kadar kavgalı olanların ortaklaştığı zemini de ortaya koydu. Muhtıra karşısında "kuyruğu dik tutmaya çalışan" açıklamalar yapsa da, kediye dönen AKP, işçilere, emekçilere karşı oldukça sert bir politika izleyerek belli merkezlere mesaj vermeyi ihmal etmedi. Taksim ve civarında yaşanan görüntüler, sermayenin farklı eğilimleri arasındaki kavga ne düzeyde cereyan ederse etsin, işçiler karşısındaki tutumun net sınırlarını da gösterdi.

Küçük hesaplarla bölünen 1 Mayıs'ın, ülke geneline yayılan tartışmaları bir kenara, seçimlere giden bir ülkede işçilerin ve demokrasi güçlerinin yapması ve yapmaması gerekenler de açık biçimde ortada duruyor. Herkesin kendi kimliğini koruyarak mutlu olabildiği, "sözde değil özde" laik, demokratik ve bağımsız bir ülkeye giden yolu da bu cephenin adımları belirleyecek. Aynılar aynı yerde toplanırken, bizim cephede aynı tutumun "sözde değil, özde" gerçekleşmesinin vakti geldi de geçiyor. İki yol var, ya Cumhuriyet'in 80 yılda çözemediği iki temel sorunu, Kürt sorununu ve laiklik sorununu çözme yolunda yepyeni bir yol açılacak ya da bu gerilimlerin ortasında halkların özlemleri yok olup gidecek.

Kısa süre önce Hrant Dink'in ardından yürüyen yüzbinlerin, en azından önemli bir bölümünün "tek bayrak, tek millet" sloganı etrafında yürüdüğü Cumhuriyet mitinglerini düzenleyen zihniyet, ülkenin gidişatında çok daha fazla söz sahibi olacak.

Şovenist rüzgârlara tepkimizin "Hepimiz Ermeniyiz", "Hepimiz Kürdüz" diye gösterilmesinden büyük rahatsızlık duyan bu zihniyet ile "Ya sev ya terk et" diyenler arasında, en fazla bir seçim dönemi kadar fark var çünkü.

mustafakara@hotmail.com

Dilê Beyar

Dilê reben
Evîna xemgîn
Bîranînên kûr
Û zikê birçî

Dilê jar
Awirên wala
Rûpelê spî
Û pênûsa xwîngirtî

Dilê sermest
Ramûsanên bêwext
Lawikê xemdar
Û mezelek bêyar

Dilê kelogirî
Evîna dûr
Bêhnek kûr
Û hewayek sar

Bimre dilo
Bêyar bimîne
Ka hêwiyên te
Ka kenê ser lêwan

De ji min re bêje
Ez im bêyar an tuyî beyar

Metin Özdemir

www.arsivakurdi.org

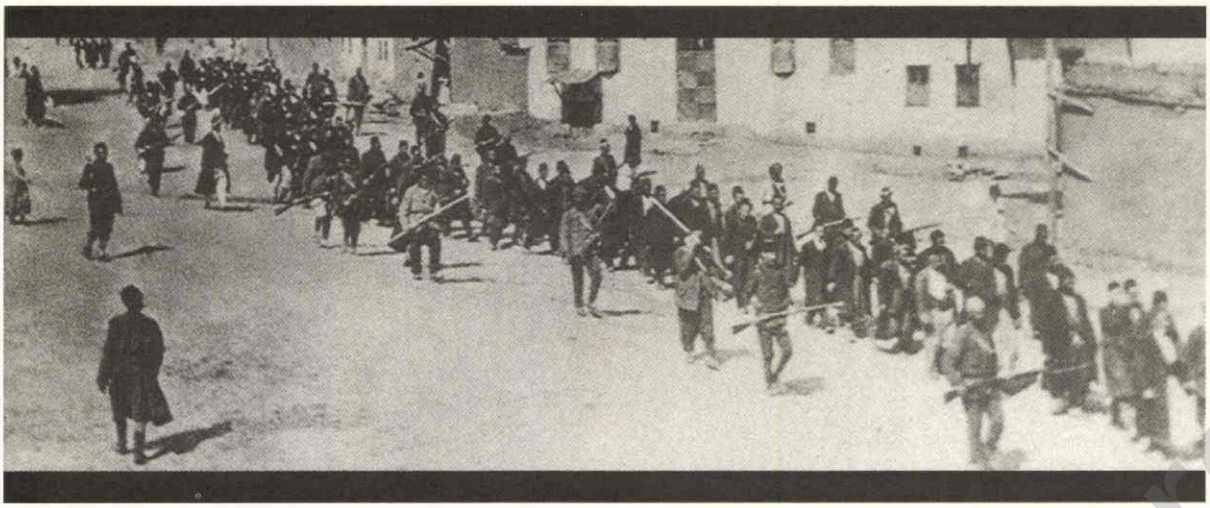

1915-1916 Ermeni Tehciri

'Tartışmalı Bir Soykırım' mı?

AYŞE HÜR

Bir süredir T.C Devleti'nin *"Ermeni Soykırımı"* iddialarını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Uluslararası Adalet Divanı (UAD) veya "uluslararası tahkim" olarak bilinen Uluslararası Daimi Hakemlik Mahkemesi'ne (UDHM) götürmeyi düşündüğünü duyuyoruz. Amaç da *"soruna kesin çözüm bulmak"* olarak açıklanıyor. Halbuki, hukuku, hayatın tüm karmaşıklığını kapsayan bir alan olarak ele almanın sakıncalarını, son olarak UAD'ın Bosna konusundaki kararlarında gördük. Ama bazıları bu kararı, gizlemeye bile gerek duymadıkları bir sevinçle karşıladılar. Çünkü karar, Türkiye'nin ileride *"Ermeni Soykırımı"* yüzünden yargılanması halinde, badireyi atlatması için bir içtihat oluşturabilirdi. Halbuki, Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Turgut Tarhanlı'nın gayet bilgece altını çizdiği gibi, *"Aslolan, bir insani acının ya da mağduriyetin sadece görülebilmesiyse, bunun aynı zamanda hukuken tanımlanmış olması ya da tanımsızlığı, doğrusu çok da önemli olmayabilir. Çünkü o acıyı dindirmenin mutlak aracı hukuki olmak zorunda değildir."* (*Radikal*, 15 Mart 2007)

UAD'nin Bosna kararına sevinenlerden biri de Radikal yazarı Gündüz Aktan. Sayın Aktan *"Bir şey söyle de..."* başlıklı yazısında (Radikal, 22.03.2007) benim kendisini eleştiren bir yazıma atıfta bulunarak, *"hukuk yolunun Ermenilerin zayıf noktası olduğunu bildiğim için dava arkadaşlarımın(?) inancını korumak amacıyla bir şeyler söylemeye çalıştığımı"* iddia ettikten[1] sonra ABD'li profesör Guenter Lewy'nin *Osmanlı Türkiye'sinde Ermeni Katliamları, Tartışmalı bir Soykırım*[2] adlı kitabında, *"Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir devlet organı olarak tehcire karışmadığı ayrıntılarıyla kanıtladığını"* ileri sürdü. Bu kitap, uzun süredir, Dışişleri Bakanlığı ve ASAM gibi kuruluşlar tarafından ücretsiz dağıtılıyor. Guenter Lewy'ye Ankara Gazi Üniversitesi tarafından 24-26 Kasım 2005 tarihleri arasında düzenlenen bir konferans nedeniyle Ankara'da bulunduğu sırada, ASAM *"İnsanlığa Karşı Suçlar Yüksek Ödülü"* verilmişti. Lewy'nin tezleri resmi tarihçilerce çok önemseniyor çünkü Osmanlı Devleti'nin katliamlardaki rolü kanıtlanırsa, *"1915-1916 Tehciri bir soykırımdır"* diyenlerin elinin güçleneceğini herkes biliyor. Ancak, başta Sayın Aktan öncelikle ne hukukta, ne bilimde, ne de gündelik hayatta, bir şeyin *"olmadığının"* kanıtlanmayacağını, olsa olsa *"Teşkilat-ı Mahsusa'nın tehcire karıştığı henüz kanıtlanamadı"* denebileceğini unutarak büyük bir mantık hatası yapıyor. Sonra da, Lewy'ye fazlaca güvenme hatası işliyor, çünkü Lewy'nin iddia ettiğinin aksine, ortada Teşkilat-ı Mahsusa'nın tehcire karıştığına dair belgeler var. Olsa olsa Lewy'nin bunlardan haberi yok.

ABD'li yazar Guenter Lewy'nin bu *"tartışmalı soykırıma"* ilişkin tezleri (kendi ifadeleriyle) şöyle özetlenebilir: *"Bu çekişmede anahtar mesele (...) Ermenilerin çektikleri acının boyutları değildir, daha çok önceden tasarlama konusudur: Yani (...) Genç Türk rejiminin [İTC] yapılan katliamları kasti olarak organize edip etmediğidir"* (s. ix). Lewy bu iddiasını kitabın birçok yerinde tekrarlıyor ve *"Sürgünler sırasında, büyük bir sayıda Ermeni'nin ölmüş veya öldürülmüş olduğu gerçeği bize bu hayat kayıplarından kimi mesul tutacağımız konusunda güvenilir bilgi veremez"* (s. 54). *"Yiyecek*

www.arsivakurdi.org

yokluğu ve hastalıklar nedeniyle Ermeni sürgünleri arasındaki yüksek ölüm oranları kendi başlarına Osmanlı hükümetinin Ermeni toplumunun imhasını amaçladığını ispat etmez" (s. 57). *"1915-6 katliamlardan merkezi hükümetin sorumlu olduğunu ispat edecek hiçbir otantik belge yoktur"* (s. 250). *"İnanılmaz yüksek ölüm oranı (...) imhaya yönelik bir ön plan olmadan da gerçekleşebilir"* (s. 253)... diye devam ediyor.

Merkezi otorite olmayınca!..

Yüksek orandaki ölümleri inkâr edemeyen Lewy, İttihat ve Terakki yönetiminin bir imha planına sahip olduğu yolundaki tüm belgeleri "sözde", "uydurma", "şüpheli", "kulaktan dolma", "önsezi", "spekülasyon" vb. Diye tanımlayarak geçersiz ilan ettikten sonra (ki sadece Andonian Belgeleri konusunda haklı görülebilir) şöyle bağlıyor: *"Ben [konuya] İstanbul Hükümeti'nin, sürgün ve uygulamaları ile ilgili kararnamelerinin gerçek oldukları ve iyi niyetle yayınlandıklarını varsayarak başlıyorum. Osmanlı Hükümeti'nin düzenli bir uygulama yapmak istediğine fakat bunu gerçekleştirecek araçlardan yoksun olduğuna inanmak eğilimindeyim"* (s 252–3). Görüleceği gibi karşımızda belgelerden, bilgilerden hareket eden bir bilim adamı değil, "kanaatlerle" davranan bir yorumcu bulunmaktadır. Nitekim Lewy kitap boyunca, adeta T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın bir mensubu gibi davranarak, Osmanlı Devleti'nin nasıl olup da bu kadar çok ölüme sebebiyet verdiğini açıklamaya soyunuyor.

Guenter Lewy'ye göre, merkezin gücündeki zayıflık nedeniyle *"cinayetlerin bir kısmı bazı şehirlerde bir tür gölge hükümet kurmuş olan İttihat ve Terakki fanatikleri tarafından organize edildi. Birçok durumdan biliyoruz ki, yerel memurlar İstanbul'dan aldıkları direktifleri dikkate almadılar veya merkezi hükümetin emirlerini özel olarak sert bir biçimde yorumladılar"* (s. 231). *"Hapishanelerden salınan ağır mahkûmlar 1915 baharında şehirlerde tutuklanan Ermenileri öldürenlerdi[r]"* (s. 225). *"Ermeniler açlık ve hastalıklar nedeniyle telef oldular"* ve *"Kürtler tarafından (...) veya fanatik Müslümanlarca öldürüldüler"* (s. 256). Görüldüğü gibi Lewy'ye göre, Osmanlı İmparatorluğu bir devlet değil, aşiret olup, merkezi otorite diye bir şey olmadığı için herkes istediğini yapabilmektedir. Böyle olunca da ortada suçlayacak merci bulmak imkansızdır!

Yazar, Alman ve Amerikan konsoloslarının dediği gibi *"eğer Osmanlı yönetimi yer değiştirmenin pürüzsüz gerçekleşmesini garanti altına alamıyorsa (...) Ermenileri sürmekten vazgeçmesi gerekirdi"* argümanını da reddediyor çünkü Osmanlı yöneticileri, *"bürokrasilerinin Ermeni toplumunu sorunsuz sürmeyi başarabileceği konusunda kuvvetli hayallere ve yanılgılara sahiptiler"* (s. 255). Lewy'nin buraya kadar söylediklerini şöyle özetleyebiliriz: Ortada kasıt yoktur, bürokratik bir fiyasko vardır! Guenter Lewy, resmi tarihçilerin iddia ettiği gibi Teşkilat-ı Mahsusa'nın Ermenilerin sürgün ve öldürme işleri ile alakası olmadığını da kanıtlayamıyor, sadece iddia ediyor (s. 84–5). Çünkü yaptığı iş, eldeki pek çok belgeyi görmezden gelmekten ibaret. Bilindiği kadarıyla Kafkaslar ve Van Gölü civarındaki Teşkilat-ı Mahsusa yenilgileri ve bunu takiben yaşanan Sarıkamış bozgununu doğrudan yaşayan ve kendisi de ölümden kılpayı kurtulan Bahaettin Şakir, *"Ermenilerin Türkiye'ye karşı takındıkları tavır ve Rus ordusuna ettikleri yardım"* nedeniyle, *"harici düşman kadar dahili düşmandan da korkmak lazım geldiği kanaatine"* sahip idi. Bölgede Ermeni çetelerin faaliyetlerine ilişkin birtakım belgeler de ele geçirmiş olan Şakir, şubat sonları İstanbul'a gelmişti ve bu tehlikeden kurtulmak gerektiği konusunda İstanbul'da arkadaşlarını ikna etmeye çalışıyordu. Bu tartışmalar sonucunda, *"Bahaettin Şakir Bey(in) İstanbul'da artık Teşkilat-ı Mahsusanın harici düşmanlara taallûk eden işlerinden sarfı nazar ederek memleketin dahili düşmanlarıyla meşgul olma(sına) karar ver(ilir)."* Arif Cemil, *"bu müzakereler nihayet tehcir kanununun neşri ile neticelenmişti"*, der ve *"Dr. Bahaettin Şakir bey bir müddet*

www.ararat.org

sonra Kafkas cephesine avdet ettiği zaman yeni vaziyet tamamiyle taayyün etmiş bulunuyordu", diye aktarır. [3]

Nitekim, 31 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nden sonra, İtilaf Devletleri'nin zorlaması ile, İstanbul Divan-ı Örfi Mahkemesi'nde tehcir suçlularının yargılandığı Ana Dava'nın 5. ve 6. oturumlarında Teşkilat-ı Mahsusa, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) Merkez Komitesi, Harbiye Nezareti, yerel parti örgütleri ve gönüllü birlikler arasında mevcut ilişkileri gösteren belgeler okunduktan, belgeler sanıklara gösterildikten ve sanıklar da belgelerin kendilerine ait olduklarını kabul ettikten sonra daha önce ısrarla reddedilen ilişkiler kabul edilir. 5. Oturumu'nda, duruşma hakiminin, *"Şimdi ifâdenizden öyle anlaşılıyor ki tehcîr ve taktîl [katliam] mesâ'iliyle [meseleleriyle] iştigâl etmiş müfrezelerde, Teşkilât-ı Mahsûsa kıtaları da var"* sorusu üzerine, Yusuf Rıza valilerin ve İTC genel sekreterlerinin denetiminde bu tür yerel Teşkilat-ı Mahsusa birliklerinin olduğunu ve bu birliklerin tehcir işine doğrudan katıldıklarını kabul eder.[4] 6. Oturum'da, İTC Genel Sekreteri Midhat Şükrü (Bleda) *"Teşkilât-ı Mahsûsa bize ne gibi adamlar lâzım olduğunu yazmış ise biz de kulüblerimize o gibi adamları yazmışız"* der. 7. Oturum'da Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkas bölgesi sorumlularından, İTC Merkez Komitesi üyesi Yusuf Rıza, eldeki belgelerin aşikârlığı karşısında, *"şimdi bugün ahvâl [durumlar] maa-l-esef öyle bir vaziyete getiriyor ki: Teşkilât-ı Mahsûsa Merkez-i Umûmî'nin emri altında bütün cinâyetleri icrâ'ya vâsıta olmuş. Bendeniz buna cevâb bulub veremeyeceğim Paşa hazretleri"* der.[5]

'Çetecilikte istihdam olunmak üzere...'

Harput (Mamüretülaziz) Davası'nın 2 Ağustos 1919 tarihli oturumunda ifade veren Erzurum Valisi Tahsin Bey, Bahaeddin Şakir'in yönetimindeki Teşkilat-ı Mahsusa'nın doğrudan tehcir işleriyle ilgilendiğini söyler ve *"taktîle [katliama] uğrayan kâfileler Teşkilât-ı Mahsûsa nâmıyla toplananlar tarafından îkâ' olunuyordu"* der. [6] Trabzon davasının 5 Nisan 1919 tarihli oturumunda, Ermeni Tehcîri'nde Trabzon'da Lazistan Havâlîsi Kumandanı, sonra Bahriye Nazırı olan Avni Paşa ifadesinde, *"Cemâl Azmi Bey'in fedâ'îsi olan bir çeteden mürekkeb tehcîr ve taktîle [katliamlara] bakan... bir Teşkilât-ı Mahsûsa Çetesi olduğunu"* söyler.[7] Bayburt Davası'nda Erzurum Jandarma Alay Kumandanı Adil Bey, Ermenilerin, *"Teşkilat-ı Mahsusa efradı tarafından... katl edildiklerini... icra eylediği tahkikatten ve Bayburd jandarma kumandanından aldığı cevab-ı tahrirden anladığını"* belirtir.[8]

Dahası, Guenter Lewy, *"çete"*, *"gönüllü"*, *"milis"*, *"başıbozuk"* gibi kavramların Teşkilat-ı Mahsusa birliklerini tanımlamak için kullanıldığından habersiz görünmektedir. Halbuki, Ana Dava'nın 4. Oturumu'nda yargıcın bu konudaki sorusuna teşkilatın o sıradaki başkanı Cevad Bey, *"Harbîye Nezâretinden gelen emirlerde" bu birliklere bu tür değişik isimler verildiğini "kimisine gönüllü kıta'ât [bölükler] denilmiş, kimisine çete denilmiş"* olduğunu söyler. [9] Giritli Kıraathaneci Necati Efendi davası olarak bilinen ve *"İttihat ve Terakki çetecilerinin en mühim vasıta-ı icraatından"* diye aktarılan davada, Diyarbakır'da Eşref Bey çetesine bağlı olan sanıklar *"Taburumuza çete namı verildiğini bilmiyorum. Asker elbisemiz, kalabalığımız, her şeyimiz asker gibi idi ve askerdik, Paşa hazretleri"* derler.[10] Nitekim 26 Kasım 1914 tarihinde Emniyet-i Umum Müdürlüğü'nden, çeşitli il ve mutasarrıflıklara çekilen bir telgrafta, *"Kafkasya'da çetecilikte istihdam olunmak üzere... adama lüzum vardır... Laz ve Çerkezlerden çeteciliğe elverişli ne kadar eşhası tedariki kabil olabilirse..."* yollanmasının istendiği biliniyor.[11] Ayrıca 15 Eylül 1915 tarihli bir başka emirde *"mahkûmlardan ve muhacirlerden olmak üzere çetelerin oluşturulması için mahrem emir"* gönderilmiştir.[12] Teşkilat-ı Mahsusa hakkında doktora tezi yazan P. H. Stoddard'ın bizzat teşkilat lideri Kuşcubaşı Eşref'ten öğrendiğine göre bu şekilde oluşturulan çetelerin mevcudu 30 bin dolaylarındadır.[13]

İstanbul ve İzmir'den sürgün olmadı mı?

Yeri gelmişken, 1915-16 Tehciri'nin Ermenilerin imhasını amaçlamadığını iddia edenlerin başvurduğu argümanlardan başlıcası olan *"İstanbul ve İzmir'den sürgün yapılmadığı"* iddiasına da değinmek faydalı olur.

İstanbul'daki Ermeni cemaatinin önde gelenlerinden oluşan 200 kişilik bir grubun 24 Nisan 1915'te tutuklanarak Ayaş üzerinden Çankırı'ya sürülmesinin dışında da sürgünlerin olduğuna dair ipuçları gerek İngiliz, gerek Amerikan gerekse Alman kaynaklarında mevcuttur. Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminde de benzeri sürgün emirlerine ilişkin haberlerin olması, farklı arşiv belgelerinin birbiriyle uyum içinde olan belgeleri ihtiva ettiğine ilişkin iyi bir örnek teşkil eder. Bu benzerlikleri göstermek bakımından, farklı arşivlerdeki bu belgeleri kısaca hatırlatmakta fayda vardır.

Konuya ilişkin ilk belge, Toynbee tarafından 1916 yılında yayınlanan *Mavi Kitap*'ta yer alır. Birinci belge, İstanbul Ermeni Patriğinin 2/15 Ağustos

www.arsivakurulu.org

1915 tarihinde yazdığı bir mektuptur. Patrik İstanbul sürgünlerine ilişkin şunları aktarır: *"Şimdi sıra İstanbul'da. Zaten insanlar panik halinde kötü kaderlerinin her an kendilerini bulmasını bekliyorlar. Sayısız kişi tutuklandı ve hemen İstanbul dışına çıkarıldı. Çoğu mutlaka ölecek. Şu ana kadar sürülenler, taşra doğumlu ama İstanbul'da ikamet eden tüccarlar... ne pahasına olursa olsun İstanbul'daki Ermeniler'in bu korkunç kıyımdan kurtulması için çabalıyoruz."*[14] Taşnak Örgütü Balkan Bölümü tarafından 15/28 Ekim 1915'te kaleme alınan başka mektupta şu bilgiler yer alır: *"İstanbul'dan sürülen binlerce zavallı Ermeni, ayakkabıları da dahil neleri var neleri yoksa hepsini jandarmalara verdikten sonra, İzmit'ten Konya'ya doğru yürümeye zorlanmışlardır. Trenle yolculuk edecek kadar parası olanlar da jandarmalar tarafından kandırılarak bütün paraları alınmıştır."*[15]

Benzeri bilgiler, Konya'da bulunan Amerikan misyoneri, William S. Dodd tarafından da tekrar edilir: *"Bir diğer deportasyon yöntemi, yaya yürütmek idi ve geniş olarak İstanbul'dan sürgün edilen erkeklere uygulandı ki bunlar, aileleri [Anadolu'nun] iç köy ve kasabalarında yaşayan, İstanbul'da ailesiz olarak çalışmakta olan kişilerdi. Türk hükümeti İstanbul'dan hiç Ermeni sürmediklerinin biteviye propagandasını yaparken, [İstanbul'da] ailelerinin geçimini sağlamak için çalışan binlerce insanı tutuklayıp sürüyordu."*[16]

İstanbul'dan geniş çaplı sürgünler yapıldığına dair haberler Alman belgelerinde de yer alır. 5 Aralık 1915 tarihinde, Alman Dışişleri bakan sekreteri Jagov, İstanbul Büyükelçisi Metternich'e Ermeni Sofya Taşnak Komitesi'nden aldığı bir haberi aktarır. Habere göre, *"Türk hükümeti daha önce verdiği sözlerin aksine, İstanbul'dan da Ermenilerin sürgününe başlamıştır. Güya şu ana kadar 10.000 kişi sürülmüş ve bunların büyük bir kısmı İzmit dağlıklarında öldürülmüştür. 70.000 kişiyi kapsayan bir liste hazırlanmıştır."* Jagov, Metternich'e direktif verir: *"Eğer bu bilgiler doğru ise lütfen enerjik bir tarzda protesto edin."*[17] 7 Aralık 1915 tarihinde bu telgrafa cevap yazan Metternich: *"Güvenilir kaynaklardan edindiğim ve gizli tutulmasını rica edeceğim bilgiye göre, geçtiğimiz yaz aylarında tehcir edilen 30.000 ve kaçan 30.000 Ermeni'den sonra, bölge Emniyet Amirinin ifadesiyle, Konstantinopel'den [İstanbul] 4.000 Ermeni Anadolu'ya sürülmüştür ve halen Constantinopel'de [İstanbul] yaşayan 80.000 Ermeni'nin de peyderpey tahliye edilmesi düşünülmektedir"* der.[18]

Bu belgelerden anlaşılan, İstanbul'dan sürgünlerin parça parça, zamana yayılarak değişik dönemlerde yapıldığıdır. 1919-22 İstanbul Divan-ı Harbi yargılamalarında, Hidayet Efendi adlı bir polis memuru aleyhine açılan bir davadan da benzeri sonuçları elde etmek mümkündür. Dava, sadece *"Üsküdar civarından bekar Ermenilerin tehcirine sebebiyet vermek ve evlerine girerek bazılarının mallarını gasp etmek"* suçlamasıyla açılmıştır. Söz konusu olan, Üsküdar'dan sürülen 350 civarında bekar erkeğin sürülmesidir.[19]

Dahiliye Nezareti Şifre kalemindeki mevcut telgraflar, bu yukarıdaki bilgileri destekler mahiyettedir ve İstanbul'dan Konya üzerinden Der-Zor'a sürgünlerin yapıldığını göstermektedir. Bunlara ek olarak *"İstanbul ve sair yerlerden sürgün olarak gönderilen Ermenilerin Konya, Karaman, Tarsus üzerinden Kars, Maraş, Pazarcık yoluyla Zor'a sevklerine"* dair Emniyet Umum Müdürlüğü'nden (EUM) Edirne, Adana, Aydın, Ankara, Konya, ve sair vilayetlerle Bolu, Kayseri ve sair Mutasarrıflıklara çekilen telgrafı[20]; *"İzmit ve mülhakatı ahalisinden olup İstanbul'da bulunan Ermenilerin ihraç edilmek üzere Derseadet'ten gitmelerine müsaade olunması hakkında"* EUM'den İzmit Mutasarrıflığına çekilen telgrafı zikredebiliriz.[21]

İzmir tehcirlerinin Alman Danışma Kurulu Başkanı Liman Von Sanders'in emri ile durdurulduğu biliniyor. Halbuki 1995'te Başbakanlık Arşivi tarafından yayınlanan kitapta nasılsa yer alan EUM'den Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığı'na çekilen telgrafta *"Diyarbakır üzerinden Musul'a sevkolunmak üzere İzmir'den Karahisar'a oradan Konya'ya gönderilen Ermenilerin nerede olduklarının tahkiki"* yazıyor.[22]

Sadece Gregoryan Ermenileri mi sürüldü?

Tehcir'in imha kastı taşımadığının bir diğer kanıtı olarak kullanılan *"sadece Gregoryan Ermenileri sürüldü, Katolik ve Protestanlar sürülmedi"* iddiasına gelince; Almanların, en azından Katolik ve Protestanların sürgüne tabi tutulmamaları konusundaki baskılarına 1915 Ağustos başına kadar direnen Talat Pa-

www.arsivakurdi.org

şa'nın zaten Katolik ve Protestanların büyük ölçüde sürülmüş olmaları nedeniyle bu istekleri kabul eder gözüktüğüne dair ilk emir 4 Ağustos 1915 tarihlidir. Telgrafta, *"kalmış olan Ermeni Katoliklerin sevk ve ihraçlarından sarf-ı nazar edilmesi"* istenmektedir.[23] Benzeri bir emri 15 Ağustos 1915'te Protestanlar için de gönderen Talat, *"Protestan mezhebinde bulunan Ermenilerden sevk olunmayanların sevkinden sarf-ı nazar olunması"* ister.[24] Dikkat edilirse, Talat her iki telgrafta da sadece *"eğer kalmışlarsa göndermeyin"* ifadesini kullanmaktadır. Fakat, Talat Paşa bunların arkasından, üstelik hem de aynı gün, hemen ikinci bir telgraf daha yollar ve daha önceki telgrafın aksine, sürgünlere kalınan yerden devam edilmesini emreder. 4 Ağustos'ta yolladığı bu telgraf emriyle, *"evvelce te'hir-i sevkleri bildirilen nefsi Adana, nefsi Sis ve Mersin Ermenilerinin vilayet dahilinde kalan sa'ir Ermeni kurasında kamilen ihracıyla tayin olunan menatıka sevkleri"*ni ister. Benzeri bir telgraf aynı gün bölgenin diğer şehri Maraş'a da çekilecektir.[25]

Bu şehirlere tek tek yolladığı telgrafları yeterli bulmayan Talat, 11 Ağustos 1915'te bu illerin tümüne birden çektiği ortak bir telgrafla, *"Ermeni Katoliklerin diğerleri ile birlikte sevk ve tedibleri"* gerektiğini hatırlatır ve *"o yolda muamele ifasını"* ister.[26]

Talat ayrıca (muhtemel özel olarak soru sorduklarından olsa gerek), bazı vilayetlere tek tek yolladığı telgraflarda, durdurma emrinin, halihazırda sürülmüş olan Katolik ve Protestanları zaten içermediğini özel olarak bildirmek yoluna da gider. Örneğin, İzmit Mutasarrıflığına 14 Ağustos 1915'te yolladığı bir telgrafta, İzmit'den Eskişehir'e gönderilen Protestan ve Katoliklerin iade edilmeyeceklerini bildirir. Bu konuda başka telgraflar da vardır ancak, sanırız bunlar yeterlidir.

Başa dönersek, *"hukuk yolu Ermenilerin zayıf noktası"* değildir. Ama *"uluslararası hukuk"* tarihsel acıların dindirilmesi için yeterli ve sağlıklı bir çerçeve çizmediği için oraya bel bağlamak yanlıştır. Amaç bazı maddi yaptırımlara hükmettirmek ya da kaçınmak olmamalıdır. Amaç, insani bir acının giderilmesi olmalıdır. Bu yüzden de her iki taraf da konuyu hukuk alanından sosyal bilimler alanına taşımayı hedeflemelidir. 1915-1916 Ermeni Tehciri gibi büyük acılarla dolu bir dönemin hesaplaşması, mahkemelerin soğuk duvarları arasında değil, vicdanlarımızın sıcak evinde yapılmalıdır. [27] ✹

1 Radikal gazetesi, Gündüz Aktan'a verdiğim cevabı, "polemik yapmak istemedikleri" için yayınlamadı. 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne ilişkin bir değerlendirmem ise "Sadece hukuk yaraları sarabilir mi?" başlığı ile 28.04.2007 tarihli Yeni Şafak gazetesinde (http://www.yenisafak.com/yorum/) yayınlandı.

2 Kitap henüz Türkçeye çevrilmedi. Özgün adı: The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide (University of Utah Press:2005)

3 A. Mil, "Umumi Harpte Teşkilat-ı Mahsusa," Vakit gazetesi, 10 ve 12 Şubat 1934

4 Takvim-i Vakayi, 29 Mayıs 1919

5 Takvim-i Vakayi, 25 Mayıs 1919

6 Yeni Gazete, 3 Ağustos 1919

7 Alemdar, 6 Nisan 1919

8 Tercüman-ı Hakikat, 5 Ağustos 1920

9 Takvim-i Vakayi, 15 Mayıs 1919

10 Alemdar, 27 Ekim 1919

11 Fuat Dündar, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918), İletişim, 2002, s. 157.

12 Takvim-i Vekayi, 14 Mayıs 1919.

13 P.H. Stoddard, Teşkilat-ı Mahsusa, Osmanlı Hükümeti ve Araplar, 1911'den 1918'e, İstanbul, 1983.

14 James Bryce ve Arnold Toynbee, The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire 1915-1916, Documents Presented to Viscount Grey of Falloden by Viscount Bryce, Sansürlenmemiş Baskı, Yay. Hazırlayan Ara Sarafian, Princeton, New Jersey: Gomidas Institute, 2000, s. 53.

15 a.g.e., s. 65.

16 William S. Dodd, "Report of Conditions Witnessed in the Armenian Deportations in Konia, Turkey, "Turkish Atrocities", Statements of American Missionaries on the Destruction of Christian Communities in Ottoman Turkey 1915-1917'in içinde. Derleyen: James L. Barton, Ann Arbor: Gomidas Institute 1998, s. 147.

17 DE/PA-AA/BoKon/171.

18 DE/PA-AA/R14089

19 Davaların safahatı için bkz. Alemdar 17, 19 Haziran ve 9 Temmuz 1919; Yeni Gazete 24 Haziran, 16 Temmuz 1919.

20 BA/DH/ŞFR./65-95-1334.Ş.24

21 BA/DH/ŞFR./54-A- 343-1333.N.28.

22 BA/DH/ŞFR./58-247-1334.M.30

23 BA/DH/ŞFR./54-A/252, 1333-N.22

24 BA/DH/ŞFR./54/20, 1333-L.4

25 BA/DH/ŞFR./54-A/272, 1333-N.23

26 BA/DH/ŞFR./54-A/384, 1333-N.30

27 Bu yazıyı yazarken, Taner Akçam ve Vahakn N. Dadrian'ın İstanbul İttihat ve Terakki Yargılanmaları Dava Tutanakları (İstanbul: Bilgi Üniveristesi Yayınları, 2006) ile "Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller," (Virgül, 76, Eylül 2004); Taner Akçam'ın A Shameful Act: Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility, (New York: Metropolitan Books, 2006) ve Taner Akçam'ın "Osmanlı-Türk Belgelerine Göre İttihat Ve Terakki Partisi'nin 1915 Yılında Ermenilere Yönelik Politikaları", 23-24-25 Eylül 2005 tarihinde Sabancı, Bilgi ve Boğaziçi üniversiteleri tarafından ortak düzenlenen "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" adlı sempozyuma sunulan tebliğinden yararlandım.

www.arsivekurdi.org

Serma

Tosînê Reşîd

Êlektrîk wê saet sisêyê berbangê bidana û wî hingê dikaribû ji xwe re avê bikelîne û çayê çê bike. Lê hê jî saet yanzdehê şevê bû, divê hê çar saetan ber xwe bida.

Serê Çileyê bû, sartirîn rojên zivistanê. Pêşiyan ji bo vê demê gotiye:

"Orta xaç, Xidir Nebî,
Kî ne li mala xwe bî,
Qesasê serê xwe bî".

Ê, erê, ew li mala xwe bû, lê çi fêde, wekî mal germ ne dikirin. Ew êdî serê sê mehan bû malên wan germ ne dikirin.

Ji ber nebûna êlektrîkê televîzyonê jî kar nedikir. Telefon hemîn ji mêj ve qut kiribûn. Tenê ew mabû û radyo, tenê bi rêya radyoyê nûçe dibihîstin.

Balkêşiya nûçeyan jî ji bo wî ew qas teng bûbû, wekî di sînorên wê de tenê nûceya 'ka serma wê çiqas be' bi cih dibû. Di jiyana wî de tiştê lapî girîng rada sermeyê mabû.

Bê guman ew li benda nûçeke mayîn jî bû, nûçeya rawestandina şêr.

Berî şêr elektrîk jî hebû, mal jî germ dikirin, telefon jî hebû...

Bê çi tune bû! Bi hatina şêr re her tişt biriya!

Radyo bi şev û roj pêva bû. Ew bendê bû radyo rojekê nûçeyeke xêr belev bike; divê rojekê dawiya vî şerî bihata, divê mirov tê bigihîştina, wekî bi kuştinan pirs çareser nabin, çiqasî jî yek û du bikujin, dawiya dawî gerek hev rûnin, li hev bên. Ê, wê hê baş nebûya hema di destpêkê de li hev rûniştana û pirsên xwe çareser bikirana? Na, her alîk dixweze ew di şer de bi ser bikeve. Serkeftin jî wê ya wî alî be, kî zêde mirovan bikuje, zêde axa yê hember bike bin destên xwe, zêde gund û bajaran wêran bike.

Çi dinyake zalim!

Qet dilê wan ji bo vê bajarê sar û tarî naêşe. Qet nakeve bîra wan, ev çi bajarekî rengîn bû; bi xasbaxçên xwe, bi meydan û kolanên fireh e bi ronahiyê ve tijî, bi şatirwanên distiran, bi malên xwe germ...

Niha tarî, serma û bêdengî li bajêr bûbûn xwedî, seranser bajar di destên wan de bû.

Kî dîtiye, kî bînaye, wekî mirov darên xasbaxçên bajêr bibire û bişewitîne. Berê te çîqek ji darekê bişkênanda, ya nemayî dianîn serê te, lê niha li ber çavên polîs dara xasbaxçeyê dibirî, ew berê xwe ji te diguhêze, guve nabîne.

Hevsar ji destê hikumatê jî derketiye, welat bê serî, bê xwedî bûye!

Lê radyoyê hê jî tu nûceyên xêrê belav ne dikir. Qet ji bo sermê jî zarê wan ne digeriya tiştekî baş bêjin. A, êvarê gotin, wekî serma wê şev bigihîje −25 C, wisane di hundir mala wî de jî, ew êdî zane, wê −10 C, heta −15 C be.

Berî saetekê germa wî bilind bû, hêbeta germê ew bir, reş-peş hatin ber çavan. Hela dibe ber pesnan jî peyivîbe, wê yekê êdî nizane. Piştî ser xwe de hat, demekê hê jî nizanibû, li ku ye, çi hatiye serê wî? Wekî bîstekî dîsa çavên xwe girtin û temijî. Dûre çavên xwe vekirin û germa xwe pîva. Hê jî 38 C bû.

Divê ji hêbeta germê serma texmîn nekira û zêde bigihîştayê. Ji ber vê jî lihêf li xwe pêça û çimê wê kişande ser serê xwe.

Piştî demeke kurt xwêdanek hate; kiras, derpêyên wî di xwêdanê de bûne av. Divê kincên binî biguhastana, divê xwêdana xwe ziwa bikira. Lê na, di mal de ew qas sar bû, wekî av cemidî bû. Heta kincên xwe bixista û biguhasta, ew xwêdanê ser wî dê bibûya cemed. Hê baş bû xwêdan hema ser wî ziwa bibûya.

Lê xwêdan jî berî ziwa bibe, ser wî sar bû û lê bû ricaf.

Ricafekê lê girt, çeqe-çeq kete nav dev diranan û dikir, nedikir çengûyên wî nedihatin ser hev, dikir nedikir germ ne dibû. Çiqas kincên wî, yên germ hebûn, giş ser hev de li xwe kiribûn; du kirasên bambaz, du fayke, êlek, kurtik, sako. Ser van gişkan de lihêf jî li xwe pêçabû, lê disan jî germ nedibû. Serma mîna derziyan ji lihêfê derbas dibû, ji kincên wî gişan re derbas dibû, ji cermê wî re derbas dibû û dikete hundirê wî, nav hestûyên wî, nav dil hinavên wî û dernediket.

Tiştekî germ di gewriya wî de biçûya xwar, dibe germ bibûya, dibe ew serma ji hundirê wî derketa. Lê ka wê ji ku bianiya?

www.arsivakurdi.org

Hê jî sihet yanzdeh û nîvê şevê bû, êlêktrîk wê sihet sê berbangê bidana û wî hingê dikaribû ji xwe re avê bikelîne û çayê çêke.

Sova wî hebû. Dema ev hele-bel dest pê bû û gaz birîn, wî sove kirî. Çiqas jî bi kar anîna sovê li qatê sêyemîn, ê xanîyê mezinî neh qatî ne hêsan bû, lê dîsan jî wî çarek ji bo dûkêşê dît.

Erê, sove hebû, lê di mal de êdî ardû nemabû, tiştekî bişewitîne nemabû.

Dest û piyên wî ji mêj ve bûbûn cemed, lê dûre sermê xwe avît navmila wî, pişkên wî.

Na, ew nikaribû wisa bimîne, wisa bimana, dawiya wî wê bihata.

Saet bû diwanzdehê şevê. Hê sê saetan jî gerek ber xwe bida heta elektrîk bidana.

Wey li wê dayînê jî. Guve gerek du saetan bidana, lê ji ber ku çi bi elektrîkê kar dike, xelkê giş bi carekê ve pêva dikirin, maftûlên elektrîkê, transformator, bin wê giraniyê de tap nedikirin, dişewitîn. Rojên wisan dibûn, qet nîv saetî jî elekrtîk nedima. Lê dîsa jî wî her tiştî di berê de amade dikir û çawa elekrtîk didan, çaydana wî dest pê dikir germ dibû. Wî timê jî pêre digihand avê bikelîne.

Lê saet hê diwanzdeh bû. Hê jî divê sê sateen din ber xwe bida. Lê wî nikaribû, hêza berxwedanê êdî nemabû. Wisa biçûya wê di cih de biqerimiya û bibûya darekî hişk.

Sove hebû, lê ardû tune bû, tiştên bişewitîne nemabûn; masa xwe şewitandibû, dîwan şewitandibû, kursî şewitandibûn, textê razanê şewitandbû, delxê pirtûkan şewitandibû...

Nivînên wî, pirtûkên wî, firax û amanên wî gişk ser erdê bûn. Di nav wan de tiştên bikaribûya bişewitîne, ne mabûn.

Erê, pirtûk...

Wî di temamiya jiyana xwe de pirtûk berhev kirine. Ne hema wisa berhev kirine, wî pirtûkên jê hez dikir kirîne, ew giş xwendine. Ew giş ber dilê wî de şîrîn in.

Lê îcar çiqas ji wan diyarî dane wî, mirovên nav û deng pirtûkên xwe bi nivîsara diyarî kirinê dane. Gelek ji wan mirovan niha tune ne.

Ew pirtûk niha wekî niviştên pîroz in!

Carnan gava jê dipirsîn ka dostên te, yên nêzîk kî ne? Wî berî gişkî digot: "Pirtûkên min". Û wî peyva *min* wisa digot, qey bêjî pirtûkên wî ji esmanê hatine, bal tu kesê mayîn pirtûkên wisa tunene.

Neferên xwe payîzê ji Yêrêwanê derxistin. Ew niha li Almanya bi cih bûne. Rast e mafê rûniştandinê nedanê, lê dernaxin jî.

Jin û zarên wî gelek dixwestin ew jî bi wan re here, lê neçû.

Destê wî ji vir ne dibû. Wî jiyana xwe li vî bajarî derbas kiribû, dost û hevalên wî giş li vî bajarî bûn. Lê ya sereke, tirbên dê û bavên wî, hezkirîyên wî li vir bûn. Destê wî ji wan nedibû. Wî nikaribû her tiştî awa bihêle û berê xwe bide koçberiyê.

Saet diwanzdeh û nîvê şevê bû. Du saet nîvan gerek ber xwe bida, gerek ber sermê tab bikira. Lê tab nemabû. Niha wekî ew germ nebe, tiştekî germ neçe nav dilên wî, ev ê bibe dawia wî, xwînê di tamarên wî de bibe ceger û wê di ci de bibe darekî hişk.

Niha êdî wê dawiyê dest pê dikir!

Na, nabe hema wisa destên xwe tev wer bike û benda mirinê bimîne. Divê niha sovê alav bike, divê niha navmila xwe germ bike, divê niha tiştekî germ here nav dilên wî...

Niha, niha, niha...

Niha nebe, êdî wê tu caran nebe!

Ji cihê pal dayî xwe kirkaş nêzîkî qûça pirtûkan kir. Yek ji wan hilda destê xwe, ber ronahiya findê vekir, çend rêz xwendin û danî alîkî. Paşê yeke din hilda. Ew jî vekir, xwend, danî alîkî, paşê ya sêyemîn, çaremîn, pêncemîn...

Rawestiya, texmîn kir pêçiyên wî êdî nikarin rûpêlan welgerînin, bûne darên hişk. Destê xwe, yê rastê ser faykê xwe yê rîs re bi lez bir, anî, wekî pêçiyên wî germ bibin, lê tu fêde nekir. Destê xwe dane dor agirê findê, lê tîna agirê findê wê çi be.

Demeke gelek kurt bêdeng, bêlivîn û lipat ma, paşê çavên xwe girtin û destê xwe li qûça pirtûkan pelikand. Du pirtûk hildan, rabû ser xwe, ber bi sovê çû û bêyî ku binihêre ka ew çi pirtûk in, avêtine hundir sovê. Paşê pitik ji berîka sakoyê xwe derxist, ber sovê qerefîska rûnişt, ji pirtikê rojnameya kêleka sovê danîyî zîtolek qelaşt, agir dayê û zîtolê alav pêketî avête sovê.

Agir hêdî-hêdî bi pirtûkan girt û alavê hesnê sovê, lûlên dûkêş germ kirin. Wî çaydank danî ser, bi xwe jî pişta xwe da lûla dûkêşê, wekî navmila wî germ bibe. Ew bêhtir ji serma navmilê ditirsiya. Zedek bigihîje navdila wî, pişkên wî, êdî rabûna wî tune.

Ê, tîna pirtûkan wê çi be! Piştî alaveke xurt, agir hêdî-hêdî kêm bû. Wî vê carê sê pirtûkên mayîn, êdî bi çavên vekirî ji qûça pirtûkan hildan anîn û avêtine sovê.

Gava hinekî germ bû ji nişke ve dest bi girî kir. Wî bi xwe jî nizanibû ji bo çi digirî, lê bi dengekî bilind û bê rawestan digiriya.

Piştî bêdengiya rojên dirêj, dengê girî xaniyê wî tijî kir, dengê girî ji wî re bû nîşana zêndîtiyê. ❋

www.arsivakurdi.org

Kürt edebiyatçı ve sinema yönetmeni Şîrîn Alî Mohammad Jihanî:

Yüzde yüz bir mücadelenin içinde olmak gerekiyor

RÖPORTAJ: DERYA KARAÇOBAN

Kürt sinema yönetmeni Şîrîn Alî Mohammad Jihanî'nin öyküsü... Bütün zorluklara karşın kendisini var etmenin, kökleriyle buluşarak daha da boyutlandırmanın çarpıcı arayışı... Genç yönetmen 1980 yılında İran'ın Kürdistan eyaletinin Mahabad kentinde doğdu. 7 yaşında iken, babası İran rejimince idam edildi. Bu olayın çocukluğunda derin izler bıraktığını söyleyen Jihanî, çok küçük yaşta edebiyat kitaplarıyla tanıştı. İran'da Kürtçe okumak yasak olmasına karşın kendi çabalarıyla gizlice Kürtçe okuma yazmayı öğrendi. Jihanî, yine küçük yaştan itibaren Kürtçe öykü, şiir ve roman yazmaya başladı ve 15 yaşından bu yana da sinemayla iç içe.

Sinema ve edebiyat serüveninizi anlatabilir misiniz?

14 yaşında Mahabad Kürt Yazarlar Birliği üyesi oldum. İran'da edebiyat okudum. Edebiyatla uğraşmanın yanında sinemaya da küçük yaşlarda ilgi duyuyordum. İlk yaptığım çalışma Jîla Huseyîn adlı Kürt kadın şairin biyografisini hazırlamak oldu. Suar Îlhamîzade ve Xalemîn Berzencî'nin de biyografisini hazırladım. 21 bölümden oluşan ve İran'daki Kürt yerleşim birimlerindeki yaşamı konu alan bir dokümanter hazırladım. Bu çalışmalarda, 2000 yıl öncesine dayanan Kürt yerleşim birimlerinin tarihi yer aldı. Yazmaya başladıktan sonra, halkın bu çalışmalara gösterdiği ilgi beni sinema üzerinde de çalışmaya yöneltti. Bu nedenle de yönetmenliğe başladım. 8 yıldır bu işin içerisinde profesyonel olarak yer alıyorum Şimdiye dek 3 kısa film çektim. İki kısa filmim de dünya festivallerinde gösterildi. Son kısa filmim bu yıl Beritan Film Festivali'nde gösterildi. Şu an 35 dakikalık bir kısa film üzerinde çalışıyorum. Bu film de Federal Kürdistan Bölgesi'nde çekildi.

Kürtler üzerindeki baskılardan nasıl etkilendiniz?

İran Hükümeti tarafından Kürtçe çalışmalara izin verilmiyor. Bu nedenle çok sorun yaşıyoruz. Arkadaşlarımızla sürekli bir araya gelemiyorduk. Kadın olmam, bu sorunları daha da ağırlaştırıyor tabii ki. Mahabad Kültür Kurumu'na gittiğimde şok olmuştum. Tüm üyeler erkek idi. Sadece 5 kadın üye vardı. Erkeklerin bir çoğu da bizi sürekli eleştiriyordu. Hatta bazen, kuruma gelmememizi bile isteyebiliyorlardı.

Sinema üzerine nasıl bir eğitim aldınız? Örnek aldığınız sinemacılar var mı?

Belirgin bir eğitim almadım. Sinemaya yönelik kitapları, tarihini okudum. İşin içine girdim, tecrübe kazandım. Sinema aslında eğitimden öte tecrübeye dayanıyor. Tarihi bibliyografi belgesel çalışmalarımdan sonra film çekmeye karar verdim. Tabii bu kararımda aldığım olumlu tepkiler etkili oldu. Ve artık sinemaya başlayabilirim dedim. Daha sonra sinemada 'uzman' olduğunu düşündüğüm birkaç kişiyle bilgi alışverişinde bulundum. Yapılan iyi filmleri yakından takip ettim. Piyanist'in yönetmeni Roman Polanski yakından takip ettiğim, belki örnek aldığım yönetmenlerden. Yine, sinemanın büyük üstadı Polonyalı Krzysztof Kieslowski'yi de yakından takip ediyorum. Bu sinemacılar zulmü sanatla mahkûm ediyorlar.

Sinemada da genellikle kadın ve çocuk temalarını işliyorsunuz...

Evet, ağırlıklı olarak kadın ve çocukları konu ediyorum. Ve kadın ve çocuklar üzerine daha fazla çalışmak istiyorum. Ayrıca Kürtlerin başına gelen felaketleri ve bunların kadın ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini de gözler önüne sermek istiyorum.

Üç film yaptım. Nigris (Yaramaz Kişi), Dot (Kız) ve Tarmayî (Siyah Şemsiye)... Bu son filmde sınır kaçakçılığı yapan bir çocuk grubunu anlatıyorum... Çok tehlikeli bu işi yapmak... Kendileri küçük ama yükleri büyük... Onların yaşlarında çocuklar oynuyor. Geçim zorluğundan dolayı mecburen gidip bu işi yapıyorlar. Bu bir semboldü. Çocukların bir oyunuydu. Dot ise köyde çalışıp çabalarken hakları elinden alınan bir Kürt kızının yaşam hikâyesi.

Şu an hazırladığım filmde de Güney Kürdistan'da Baas rejimi döneminde kadının yaşamını işliyorum.

www.arsivakurdi.org

Zindandaki kadınların yaşadıkları, taciz, tecavüz...

Kadınların çektiği çile ve zulmü dile getirmek için çalışmalarımı sürdüreceğim. Özellikle kadınların kendini yakarak ve asarak hayatlarına son vermeleri ve "namus cinayetleri" üzerinde yoğunlaşacağım. Kadınlar, sorunlar karşısında yılmamalı, mücadele çabası içerisinde olmalıdır.

İran, Irak ve Güney Kürdistan'da özellikle kadın olarak sinema yapmanın sıkıntıları nelerdir?

Zor. Birincisi, film çekmek için önce hükümetten izin almanız gerekiyor. Hükümetin bilgisi olmadan hiçbir şey yapamazsınız. 5-6 ay izin alma prosedürüyle uğraşıyorsunuz. Senaryo kışın çekilmesi gereken bir film... Yazın yanıt geliyor. Yazdan izin almanız, ayarlamanız gerekiyor. Hadi izni aldık. Bu sefer, toplum karşı. "Kadındır, kamerayla ne işi var" deniliyor.

Kaçakçıların filmini yapıyordum. Sınıra gittim. Bunu çekmek için defalarca Irak, İran tarafına geçtim ve defalarca tacize uğradım. Küfür edildi. Bir kez İran'daki rejim dini bir rejim, yasalar dine göre şekillenmiş. Senaryoyu yazdığınız zaman onlara aykırı bir kelime geçse yapamazsınız. İran'da bir kadının bu alanda çalışması çok zor doğrusu. Hem toplum hem hükümet... Zahmetli bir iş... Yine de tüm baskılara karşın sinemacılar işlerini yapıyor. Üç yıldır Irak'tayım. Burada çok daha rahat bir ortam var. Ama bu, yasalar ve hükümet yönünden öyle. Toplumsal problemler, İran'dakinin aynısı... Güney'deki Kürt hükümeti ise kadın yönetmenleri özellikle destekliyor.

Son çektiğim filmde tüm çalışanlar erkekti. Bu da benim için büyük sorun teşkil ediyordu. Sinema, bir ekip işidir. Film ekiplerinde kadın sayısı azaldıkça, sorunlar artıyor. Kadınlara yönelik olumsuz bir bakış açısı sergileniyor. Dalga geçiliyor kadınla.

İran'da da, Irak'ta da sinemayla ilgilenen kadın maalesef pek yok. Dediğim gibi, bu işe giriştiğinde toplumun tepkisini göze alacaksın. Yüzde yüz bir mücadelenin içinde olman gerekiyor. Özel yaşamını bir tarafa itiyorsun.

Nasıl bir aile ortamında büyüdünüz?

5 yaşındayken babamı idam ettiler. İkisi kız, biri erkek üç kardeşiz. Annem bizi yetiştirdi. Bütün Kürt aileler gibi bizim de şehitlerimiz oldu. Babamız Kürt aydını olduğu için öldürülmüştü. Küçüklüğümden bu yana okumayı çok seviyorum. Ve sürekli okuyordum. Sadece ben değil, diğer kardeşlerim için de durum aynı.

Sinemaya ilişkin ideolojik yaklaşımınız var mı?

Benim esas düşüncem toplum içinde kadın ile erkeğin eşit olması. Demokrasiyle ilgili. Ezilmişliği ön plana çıkarıyorum, ki onunla ilgili bir ideolojik bağım var. ✵

Dîsa dûr terî

Dûr dinihêrî dîsa
Kûr difikirî
Nabêjim çima?
Ji evîndaran re bêyome dem
Dizanim
Bahoze dil
Nayê girêdan
Dizanim nasekinî tu êdî

Dîsa dixeyidî bê sedem
Dîsa dûr terî
Dizanim
Bêxedîtî bextekî reş e
Kes nizane çi êş e
Dikizirîne dilan

Here dilxapînokê
Dizanim
Dîsa dikeve para min êş û elem
Here çavreşê
Heqîba tunebûnê davêjim pişta xwe
Digerim wekî evdalan
Nabêjim çima?

Dîsa dikewîcim
Axînekî sar dikişînim
Nakim xem (!) nakim şîn
Dernakim ji kesera birîna vî dilî
Ku betal nebe remla evînê

Alîkî min dimîne vala
Dexalet dikim ji Agirê Mezin
Ber xwe didim
Haş dikim dengê nalînan
Dest didim ser birîna xwe
Pişt didim tenêbûnê
Goh didim şêmuge
Xwedî dikim baweriyan
Li hêviya te dimînim
Heta roja mirinê

Yusuf Dere

www.sirsivaluri.org

Platon

Alî Yüzen

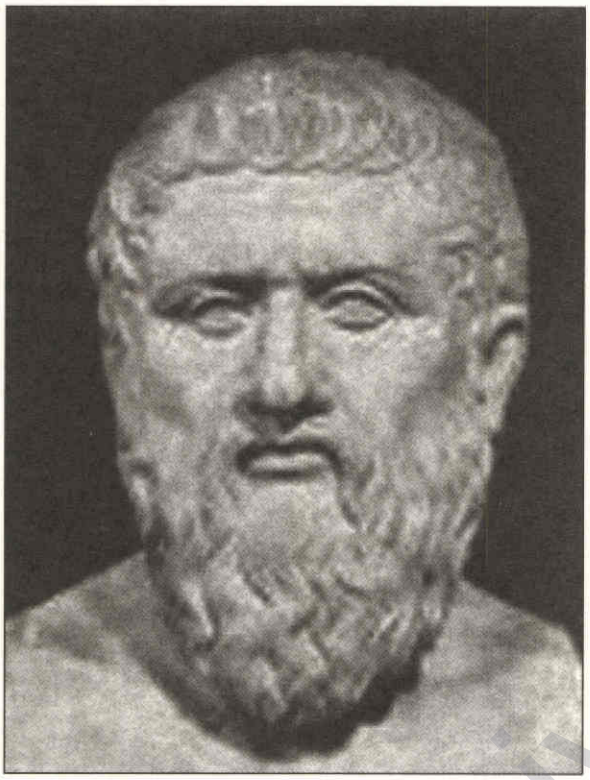

Platon, Berî Zayînê di navbera salên 427- 347'an de jiyaye. Ew şagirtekî

Sokrates bû. Wekî tê zanîn ev fîlozof, di cîhana îslamî de bi navê Eflatûn tê naskirin. Platon hemû berhemên xwe, wekî diyaloxên tiyatroyê nivîsandiye û hemû berhemên wî beyî ku winda bibin, gihîştine roja me ya îroyîn.

Platon ji malbatek esîlzade bûye û baş hatiye perwerdekirin. Di bîst (20) saliya xwe de piştî ku mamosteyê xwe Sokrates dinase, hewl dide felsefeyê û heta dema mirina Sokrates, nêzîkê heşt (8) salan şagirtiya Sokrates dike.

Li ser bûyera kuştina Sokrates, bi dilêkî şikestî welatê xwe diterikîne û piştî duwazdeh (12) salan, di çil (40) saliya xwe de vedigere welatê xwe.

Di wan duwazdeh salan de li Megera, Misir, Sicîlya û li Îtalya başûr geriya ye. Piştî hatina Atînayê akademiyeke ava dike, li vê akademiyayê dersan dide û dest bi nivîsandina berhemên xwe dike.

Di dersên xwe de rêbaza guftegoya diyalektîkî bikar tîne û hewl dide da ku eşqa zanayiyê fêrî şagirtên xwe bike û wan mîna fîlozofan an desthilatdaran bigihîne.

Ji ber vê çendê jî, di dersên xwe de giraniyê dide rewişt (exlaq- sinc-akar) û siyasetê. Tu carê danasînên naguher nade şagirdên xwe û şagirdên wî li hemberî wî xwediyê yek berpirsiyariyê bûne ku, ew jî lêgerîna rastiyê bûye.

Di çêbûn û berfirehbûna ramanên wî de, ji bilî bandora mamosteyî wî Sokrates; bandora filozofên berî wî jî dixuye.

Wekî mînak:

Ji dazanîna PYTHAGORAS, regezên Orpheosiyan standî ye. Baweriya nemirinê, baweriya dinyaya din, hewldana zilamên olî yên şîretkar, allegoriya şikeftê û rûmeta metematîkê, ji wan regezan têne hesibandin.

Bi alîkariya ramanên PARMANÎDES jî, wiha bawer dike ku rasteqînî; bêdestpek, bêdawî û bêwekat e û divê ku hemû guherîn, ji hêla mantiqê ve wekî bûyerên xapînok werin pejirandin. Bi felsefeya HEAKLEÎTOS re jî, baweriya xwe bi guherîna hemû gerdûnê tîne û wisa bawer dike ku, hemû tiştên di gerdûnê de ne bê rawestan diguherin.

Mirov dikare bibêje ku, di nav fîlozofan de yên ku herî zêde li ser têgeha baş (rind, qenc, pak) rawestiya ye, Platon e.

Gelek berhem nivîsandine, lê yên sereke ev in:

1- Dewlet
2- Gotûbêj (diyalog)
3- Yasa (Zagon, Nomoî)
4- Parastina Sokrates.

Ji gotinên Platon

1- Fikirîn, axaftina giyan a xwe bi xwe re ye.

2- Mirov, pîvana hemû tiştî ye.

3- Tu dibêke, zanist û rastî baş in.

4- Heta gihîştina rastiyê, gehînekên din vala ne.

5- Tiştê ku em dibêjin baş e, ji bo gel di zewqê de û ji bo ronakbîran jî, di ramanê de ye.

6- Tiştê ku nêzîkê rastiyê ye, nêzîkê ronahiyê ye jî.

7- Yên mirov dixapînin, çavên mirov diqemişînin.

8- Fîlozofî, zanîn û hêza aqil e.

9- Divê ku fîlozof bibin desthilatdar û birêvebirina dewletê bêxin destê xwe. Heta fîlozof nebin desthilatdar, derdên mirovan naqedin.

10- Hemû kes wekî fîlozof nayê dinyayê. Di nav mirovan de ji hezaran yek fîlozofek dertê ku, ew jî di civakê de kêm in.

www.arsivakurdi.org

11- Bi kêmnavgînî, mirov nikare bigihîje pîvana rast. Lê belê, hinek mirov zû qîma xwe bi vê yekê tînin û lêkolînên xwe bi pêş ve nabin.

12- Di bidestxistina tiştekî xirab de, di zanîna tiştekî ku beyî mirov bizanibe çi baş e û di nezanîna tiştekî baş û delal de, gelo ma tu berjewendî heye?

13- Li hemberê rastî û bextemamiyê de, gelekên wan di xuyakirinê de dimînin û ev xuyakirinên kevneşopî çiqasî vale bin jî, dîsa li pey wan diçin. Wan bidest dixin an wisa xuya dikin. Lê, li hember başiyê tu kes bi xuyakirinê razî nabe û her kes li rastiyê digere û qîmet nade xuyakirinê.

14- Xwedê, pîvana her tiştî ye.

15- Heyîna ku başiyê aniye zayînê, roj e û wê, ji bo xwe mîna wekî himbeyek (hevjînek) afirandiye. Di dinyaya xuyakirî de ji bo çav û nesneyên din (yên ku xuya dikin) roj çi be; di dinya têgehan de jî, ji bo ramanên qenc û tiştên ku tê-ne hezkirin, ew e.

16- Mirov dema ku li wan wanekên (nesneyên) ku ne bi tîrêjên rojê, lê bi ronahiya şevê ronî dibin dinehêrî; wê demê mirov wan bi koteka dibînin û wisa bawer dikin ku kor in an çavên wan baş nabîne. Lê dema ku mirov wan wanekan bi şewqa rojê dibînin, wê demê çav wan bi eşkere dibînin û mirov wê demê fêm dikin ku ew ne kor in.

17- Kêmaqilî, ji du tiştan çêdibe: Ji dînîtî û nezaniyê.

18- Dema ku giyan awirên xwe li ser wan wanekên ku rastî û heyîn, wanronahî dike digerîne; wê demê têdigihîjê, dizane û bi temamî ji wan fêm dike.

Belam, dema ku nêrîna xwe li wan tiştên berdemî yên ku bergorn in û bi tariyê re tên zayînê digerîne, wan bi nivî û şi-lo dibîne. Xwe ji xuyakirinekê diavêje yeka din û hew dikare eqlê xwe bixebitîne.

19- Ez vê yekê dibêjim: Ew kesên rastiyê tînin cih, ne tenê ji delaliya rastiyê, lê ji ber bêgaviyê wiha dikin.

20- Ew zilamê ku bi şerdeya (terbiyeya) musikiyê hatibe perwerdekirin, ew zilam wê herî zêde ji zilamê wilo xwedî-aheng hez bike. Na hege ne xwedîaheng be, wê jê hez neke.

21- Hege di giyana wan de kêmasiyek hebe, helbet wê ji wan hez neke. Na hege kêmasî di laş de be, wê demê wê qîma xwe bi wan bîne û wê ji wan hez bike.

22- Ya ku wesfên rastiyê dide tiştên nas û hêza zanînê dide mirovên zanyar, wê ezê, wê bi îdeaya başiyê bi nav bi-kim û hûnê wisa lê bifikirin ku ew, sedema zanistê ye.

23- Giyan, mîna çav e. Dema ku wan wanekên ku bi ras-tî û ronahiyê dibiriqin dibîne, têdigihîje wan û wan fêm di-ke. Lewra, wê demê bi aqil hatiye ronîkirin. Belam, di şeve-reşa ku bûyîn û alozî têde desthilatdar e de, bi tenê xwediyê baweriyekê ye. Li wê derê dinihêre û radiweste. Carina dibe xwediyê vê baweriyê û carina jî, dibe xwediyê wê baweriyê. Tu dibêjî qey, ne xwediyê aqil e.

24- Dinya ya xuyakirî, bila bibe zindana şikeftê û ew agirê ku şikeftê ronahî dike jî bila bibe ronahiya rojê, ku ew jî ronahiya xwe li ser rûyê erdê direşîne. Ew kaşa ku diçe jor û ew delaliyên ku li jorê têne temaşekirin jî, di nav dinyaya ra-manan de, bila bibin hilkişîna giyanê. Mirov, bi hêsanî di-kare wî bibîne. Ji bo dîtina wî, divê ku mirov bizanibe li din-yayê hemû başî û delalî jê tên. Fêmkirina vê yekê, pêwîst e. Di dinyaya xuyakirî de yên ku ronahiyê diafirîne û difelişîne jî, ew e. Mirov encax piştî dîtina wî, dikare di jiyana xwe ya hûndirî û ya derveyî de bi aqilmendane tevbigere.

25- Yên ku gihîjtine başiyê û tu carê naxwazin ku xwe bi karûbarên dinyayê mijûl bikin û dixwazin ku her dem di ci-hê xwe yên bilind de bimînin; ev bûyer ne tiştekî belacewî ye.

26- Gelek kes di derbarê perweriyê de xwediyê zanayiyên çewt in. Û wisa dizanin ku perwerî zanayiyê dixe nav rihekî bêperwer. Mîna ku mirov hêza dîtinê, bide çavên kor.

27- Westîn û xew, dijminên xebatên mejiyên mirov in.

28- Li gorî berjewendiyên xwedî hêzan çi baş e, edalet ew e.

29- Kî / kê xwedî erdem û rast e, ew bextewar e.

30- Kêmaqilî, ji du tiştan çêdibe: ji dînîtiyê û ji nezani-yê.

31- Sê celeb mirov hene: Hezkerên zanayiyê, hezkerên mandariyê û hezkerên pereyan.

32- Geometrî, berî afirîşê jî hebû.

33- Yên bi Geometriyê nizanin, nikarin bikevin hundir. (Ev gotin, li ser deriyê Akademiya Platon hatiye nivîsandin.)

34- Heta ku mirov fêrî matematîkê nebe, mirov nikare bi-gihîje zanayiya rasteqîn.

35- Di kar de, tiştê herî girîng destpêk e.

36- Yên bêadalet, ji wan belengazên ku di bin zordestiya bêadaletiyê de ne rebentir in.

37- Erdem, hêza bidestxistina başiyê ye.

38- Axaftin, hunera bikaranîna eqlê mirov e.

39- Tîna zindebar di ser de, ya bergorn jî di sing de ye.

40- Tîn, zanayiyê ji heyînekê berê tîne.

41- Ji vê rewşa tîn re, zanyarî tê gotin.

42- Yên naguher in, mirov bi hiş û aqil tênagihîje wan. Lê yên ku diguherin jî, bi rawêj mirov tênagihîjin wan.

43- Zilamên tirsonek û ne rast, li dinya din dibin jin.

44- Xwedê zêhn daye tîn û laş û di tîn de bi cih kiriye. Dinyayê jî, seranser kiriye aferînek zindî, xwedîtîn û zerengî.

45- Armanca roviyan ew e ku xwarinê di laş de bigrin û rê li xwereyiyê dadin.

46- Mirovekî ku bi tiştekî dizane, ji min re wilo tê ku ew têgihîştiye wî tiştî. Tiştê ku niha dibînim; zanayî ji bilî derka peyvê ne tu tişt e.

47- Mirovên bawer dikin ku beyî zanayiya matematîkê mirov dikarin fêrî Ezmannasiyê (Astronomiyê) bibin, ew xwediyê ramanên sivik û xwedîrawêj in.

Ev mirov, wê veguherin çûk an û ew ên ku ne xwediyê fel-sefeyekî ne jî, wê veguherin afirînên hovên reş û wê yên gewc (exmeq) jî, veguherin masiyan.

48- Zanyarî, buhayek bê hempa ye ku mirov dikare bi he-mû tiştî re biguherîne.

49- Yên biaqil diaxive, lewra ramanên wî yên vegotinê

www.arsivakurdi.org

hene. Yên gewc jî diaxive, lewra ew jî wilo bawer dike ku bêgavê çend gotina ye.

50- Nebaşiya pêşîn û ya herî mezin, neheqiya bê ceza ye.

51- Xwevegirtin, serfiraziya mirov a herî mezin e.

52- Divê tu carê xortek ji kalekî re dest hilnede, dibe ku ew bavê wî be.

53- Ji zarokan re divê li gorî hêgînan wan kar bê dîtin, ne ku li gorî hêgînan bavê wan.

54- Yên ku seranser dinasîne û li hev tîne, Xwedê ye.

55- Hejmar, zanayî bi xwe ne û Xwedê berhemên xwe, her dem bi rêbaza geometrîk radixe ber çavan.

56- Xwe bikargerîne! Ji bo kargerandina dinyayê, wê tu yê çêtir bi hêz bî.

57- Wêrekî, li hemberî xeterê; bikaranîna aqil û hiş e.

58- Yên bi karê xwe mijûl in û pozê xwe naxin karên mirovên din, edalet di dilê wan de ye.

59- Ne pêwîst e ku dawiya her tiştî mirin be.

60- Mirov ku bi xwe bikaribe, ev bûyer serfiraziyeke herî mezin e.

61- Bêrawestan behsa mirinê dikin û temenekî wilo dirêj dijîn ku, tu kes ji wan bawer nake.

62- Hege mirovek, ji dostên xwe bêhtir rûmetê bide peran; ew şermaka herî mezin e.

63- Cihê ku lê rêzdarî hebe, li wê derê tirs heye. Lê li wê dera ku tirs lê heye, rêzdarî her dem tune.

64- Kesên karbidest, divê ji desthilatdariyê tu sûdeyan hêvî nekin û ji desthilatdariyê, tu sûdeyan wernegirin.

65- Tirsonekan, tu carê peykerên serfiraziyê neçikandine.

66- Xwestina xirabiyê, ji ya başiyê hêsantir e.

67- Derkên me bêewle ne. Ji ber vê yekê jî, azmayîşên me me şaş dikin.

68- Kesên ku bihêz in û hege bixwazin dikarin xirabiyê bikin; lê dîsa jî hemû temenê xwe ji bo rastiyê derbas dikin, ew hêjayê pesinandinê ne.

69- Mirov dema ku dibe koleyê dildariyê, ji serbestiyê bêpar dimîne.

70- Feqirî, bihêzbûn an bêhêzbûna artêşê; civakan ber bi xeteriya şer ve dibe.

71- Di civakê de, bingeha aştiyê di kûrahiya hundirînên şexsan de ye. Aştiya civakî jî, bi bandêra aborî ya civakî û hedariya hundirîn ve girêdayî ye.

72- Berpirsiyarî û xwedîmafî, dibe ku ji çewtiyê çêtir bin.

73- Dema ku aqil jiyanê li hev tîne û dikargerîne, wê demê mirov xwe bihêz dibîne.

74- Di zagonan de tiştê ku emê li ser bifikirin, divê ku ev be. Gelo, ev zagon me digihînin erdemê yan na?

75- Domanên zanayiyê; zanîn, deranîn, bawerî û rawêj e. Zanîn û deranîn, maweya têgihiştinê, bawerî û rawêj jî, maweyên zennê ne. ✵

aligurdili@hotmail.com

Pelên Payîzî

I.Qafo
bermayê evînekê
li ber avê ket
bi dehan hestên serxweş
li ber bûn qafo!

II.Qoç
dil, di newala evînê de
qoç vedan,
bo ku bi dest bixe demsalan.
tev hatin derbas bûn
lê bi tenê
payîz lê eliqî...

III.Hubir
pênûs!
devê xwe bigre
û serê min bes biêşîne.
bayê hubir zûha kiriye,
ma tû nizanî?

Dilxwaz Herdem

têbînî:
qafo: (li herema botan) dema ku gelaş cobarê de bibe bend û çi werê li ber disekine.
qoç: amûrek ku bi dîl girtina ajalên kûvî de tê bikaranîn.

www.arsivakurdi.org

Abdullah Varlı ve *Kürtçe Kur'an Çevirisi*

Dr. Ömer Uluçay

Abdullah Varlı, medrese çıkışlı bir Kürt aydınıdır. Dini eğitim ve hizmeti yanında, Kürt kültürüyle de yakından ilgilenmekte, çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Asıl amacı Kur'an'ın Kürtçe mealini yazmak olan Varlı, bu fikrini dillendirdiğinde ilk tepkiler bunun çok zor bir iş olduğu yönünde olmuş. Ama o yılmadan çalışmalarını sürdürdü ve sonuçta, 1977'de tamamladığı eserini, 17 yıl sonra 1994'te *Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali* adıyla tek cilt halinde yayınladı.

'Meal' mi, 'Çeviri' mi?

Varlı, bugünden bakılınca, 30 yıl önceki bilgilerine göre hazırlanmış kitabın adının *Arşa Quran ê* (Kur'an'ın Yüce Meali) ve Türkçe ismin Kürtçe çevirisinin de Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali: *Qur'an a Pîroz û Arşa weya Bilind* olması gerektiğini kabul ediyor. Kitabın adındaki *'meal'*e karşın, *önsöz*'de ve kendisiyle görüşmemizde *meal* yerine *"çeviri"* demekte ısrarlı. Kur'an çevirisine ilişkin tartışmalar kendisine anımsatılınca, Türkiye'de birçok çevirinin bulunduğunu belirtiyor. Nitekim, A. Varlı gibi Mele Muhammed Garsi Farqînî (Mehmed Demirdağ), hazırladığı Kürtçe Kur'an Meali *[Meala Firûz Şerha Qur'an'a Piroz*, Nûbihar Yayını, İstanbul, tek cilt, 2003] çalışmasında *önsöz*'de *"Re û rêbazamin di wergerandinê de"* (çeviride yol ve ilkelerim) diyerek "çeviri"ye vurgu yapmaktadır.

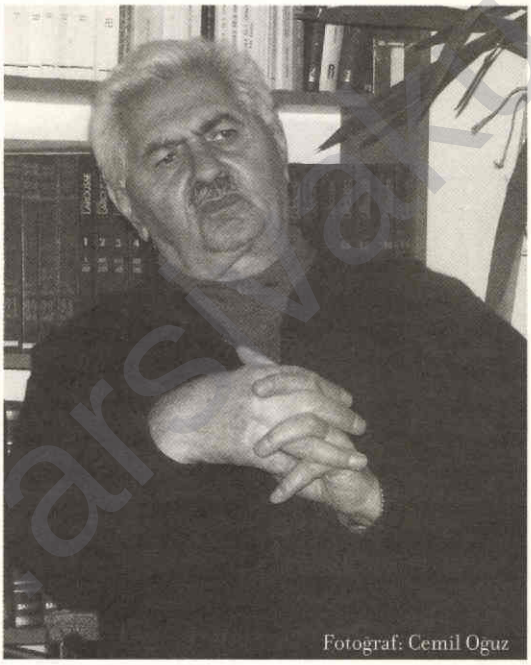

Fotoğraf: Cemil Oguz

Kur'an Meali'nde, eserin sonundaki sayfalara sıra no konmamıştır (33 s.). İlk iki sayfa tezhipli ve diğer sayfalar normal basımlıdır. Sayfanın orta yerinde; çerçeve içinde, standart (Arabi) Kur'an metni (8,5x5 cm), sağ yanında Arabi Kurdi ve sol yanda da Latini Kurdi harflerle Kürtçe Meali (çeviri) yer almaktadır. Farklı alfabelerdeki metin denk getirilmiştir. Kitap Arapça yazıma/okunuşa göre (sağdan sola, sondan başa) tertiplenmiştir.

Pakistan'da okundu, Diyanet okumadı!

Varlı, Türkiye'de ilk defa kendisi tarafından yapılmış Arabi ve Latini harfli Kürtçe Kur'an Meali'nin incelenmesi için Diyanet Başkanlığı'na ve Din İşleri Başkanlığı'na başvurmuş, ancak başvuruları reddedilmişti. Yine, eserini dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sunmak isterken bir dizi ilginçliklerle karşılaşmış, sonunda amacına ulaşabilmiş ve basında da yer almış.

Bu arada Kürtçe Kur'an Meali dünyanın birçok ülkesine dağılmış ve farklı yörelerden takdir ve tenkitler gelmiş. Bir örneğini şöyle anlatmıştı:

- Bir gün telefon çaldı. Bir adam Kürtçe konuşuyor ve Pakistan'dan aradığını söyleyerek:

- Qur'an'ı Kürtçe'ye yanlış çevirmişsin, dinini ifsad etmişsin, imanını kaybetmişsin.

- Bir yanlışa işaret edeceksin kardeş, anladım. Söyle ki bileyim, cevap vereyim.

- Ha öyle... Sen cennete gidip de geldin mi ki, diyorsun, "ordaki melekler yedi yaşındadır?"

Varlı, hazırladığı Meal'i açıp, ayeti okuyor. Arada bir sözcükte bulunmayan bir harfin söylenmesiyle yanlış yapılıyordu.

"Cennetteki meleklerin hepsi aynı (bir-eşit) 'hevsali' yaştadır" ifadesindeki 'hevsali'yi Pakistanlı okuyucu *"hevtsali"* (yedi yaşında) olarak okumuş ve bu nedenle telefon etmişti. Varlı, *"hevsali"* ile *"hevtsali"*nin farkını ve doğru yazıldığını söyleyince, Pakistanlı, sözlerini geri almış, hayır duaları etmiş.

Okuma ve derlemelerden biriken

A. Varlı, eserinin *önsöz*'ünde, bu zorlu işi yapabil-

www.arsivakurdi.org

Varlı'nın yaşam öyküsü

Xan kabilesinden Mıla İbrahim'in (Hamidiye Alayı 21. Bölük'te Yzb) oğlu Mehmet (Hoko)'nun (3 evli, 18 çocuklu) Xece'den olma çocuğudur. A. Varlı, Patnos Hesar köyünde 1939'da doğdu.

7 yaşında babasının yanında Kur'an hatmetti. Doğuda birçok medresede ve Şam'da Şeyh Ahmed Xezna'nın yanında okudu. Türkiye'de Kamu Yönetimi Fakültesi'ni ve Şam'da Şeriat Fakültesi'ni bitirdi. Erciş'te Seyit Muhammed Camisinde imam vaiz ve müftü (1964); Trabzon Maçka'da imamlık (1976), Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde (1977) ve Etnografya Müzesi'nde mütercimlik (1978), Adnan Ötüken Kütüphanesi'nde eski eserler uzmanlığı (1984), Kültür Bakanlığı'nda Halk Kültürü Araştırma Genel Müdürlüğü'nde Daire Başkanlığı (1993) görevlerinde bulundu ve buradan emekli oldu (1993).

Bildiği diller: Türkçe, Kürtçe, Arapça, Farsça, orta derecede İngilizce.

Yayınlanmış dört ve yayına hazır 32 eseri bulunmaktadır.

mek için çalışmalarını anlatmakta ve okuduğu, incelediği eserlerin listesini vermektedir. Yoğun ve sistemli okumalar yapmıştır: Melayê Cizîrî, Baba Tahir, Salim, Kurdî, Şeyx Rıza, Ali Berde, Hicrî, Ahî, Arif, Mewlewî, Emin Muhammed Ağa, Feyzi, Hesen, Zîver, Muhammed Xalis, Abdullah Hesen divanları; Mele Xelil ê Siirtî'nin mevlûdû ve Tecwisi ile Nehcül Enam'ını; Ahmed ê Xanî'nin Nûbihar, Mem û Zîn, Nehcil Enam, Hepsê Reş, Seyfil Mulûk û Sed el Mûlûl'ü; Siyapoş'un Yûsif û Zelêxa öyküsü; Suweydî'nin Leyla û Mecnûn'u, Yusuf Zîya'nın Hidayet el Hemidîye fi Luğet el Kurdîyesi...

A. Varlı bütün bu okumalarında, Kürtçe sözcük derlemeleri de yapmış ve çevirisinde bunları kullanmıştır. Ayrıca, köyde, şehirde yaşlıların kullandıkları Kürtçe sözcükleri, dengbêjlerin söylediklerinden yaptığı sözcük derlemeleri ile önemli bir kaynağa ve birikime ulaşmıştır.

Kur'an Meali'ndeki Kürtçe anlatımının zor anlaşıldığı ve fakat sonraki eserlerindeki Kürtçenin daha rahat okunduğu hatırlatıldığında Varlı'nın cevabı *"bunun doğal olduğu"* yönündedir. Zira dil canlıdır ve dönemini yaşar. O, eski dönemlerin Kürtçe sözcükleriyle Kur'an Meali'ni yazdı. Dolayısıyla; sözcüklerin eski/yabancı olması ve bunlar için yeterli bir sözlük bulunmaması, bu çevirinin bir ilk olması, böylesi bir sonucu da zaruri kılmıştır.

Ayrıca, sıralı ve alfabetik bir indeksin olmayışı da eserden yararlanmayı kısıtlamaktadır.

En önemlisi ise, ayetlerin meal (çeviri)lerinin bir uzman heyet tarafından tetkiki ve onayı zorunlu görünmektedir. Ancak böyle bir kurul bulunmadığından, iş başa düşmüş ve iyisi yapılmaya gayret edilmiştir. Böylece öncü bir rol de üstlenilmiştir.

A. Varlı'nın *Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali*'nde Latini Kurdi alfabeyi C. A. Bedirxan'ın tesbitleri üzerine kullandığı ve fakat bazı ilaveler yaptığı ve bu konuyu başka yazılarında tartıştığını da biliyoruz. Nitekim A. Varlı, bu uzun metinde C. A. Bedirxan'ın Latini Kurdi alfabesinde birkaç istisna yapmıştır: ğ harfini [Bağışker (s. 5/No.57)] eklemiş ve ê ile é'yi kullanmış ve paşêeré (s. 12/84), pêşgotın demiştir.

Din kitaplarının halkın diliyle yazılması, dili standardize etmekte ve korumaktadır. A. Varlı; *Kitab-ı Mukaddes*'in bazı bölümlerini de Kürtçeye çevirmiştir. İki asır öncesine ait, Ermeni alfabesiyle yazılmış Kürtçe Kur'an çevirisinin bulunduğunu da Varlı'dan öğreniyoruz.

'Dinin kültürü' ve 'kültürde din' konuları ve sonuçları bakımından *Kitab-ı Mukaddes*'in, Aramcadan; Yunancaya, Latinceye, Almancaya, İtalyancaya ve Fransızcaya vb çevrilmesi ve bazılarının ibadet dili olması bu dilleri standartlaştırmış, geliştirmiş ve etkin kılmıştır.

Kürtler de diğer kavimler gibi dindardırlar ve ibadetlerine sadık ve samimidirler. Dinlerini öğrenmiş ve öğretmişlerdir. Ancak eserlerini Arapça, Farsça, Osmanlıca yazmış ve cemaate Kürtçe olarak anlatmışlardır. Bu nedenle Kürtçe, halk söyleminde kalmış, gelişme ve standardizasyon olmamıştır. Dengbêj dilinde, sofilerin ilahilerinde özünü, gücünü korumaya çalışan Kürtçe, artık yorgun ve bahara göre, sonbaharda çıplaktır. Bu ağacın gür halini ve ürününü bilenler mutlu ve gayretlidir.

Öyle ise; su ve biraz daha su... Işık ve biraz daha ışık... Gayret kuldan tevfik Allah'tan.

www.arsivakurdi.org

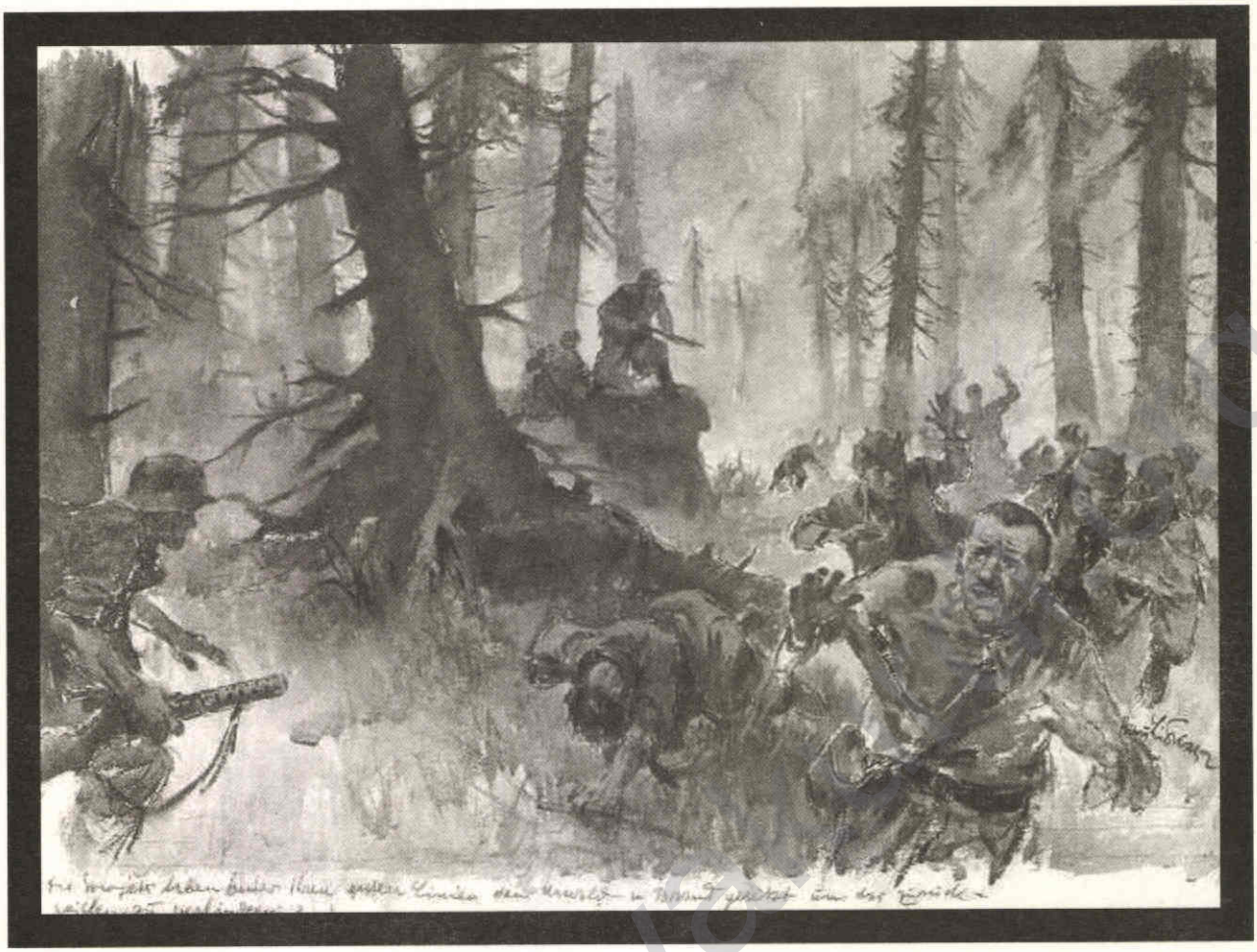

Goşê Elîcanî

Alî Beytaş

Vare hona hurdî hurdî varêne. Koyanê Bîngolî , zê leçega serê cênîya sipê kerdê. Çeyanê dewe, wertê vara Zimistanî de zê qonaxanê beglera şêwle dêne.

Xaftil de zere ra vêjya, ser û çimê xo mîştday, vêzikî day xo, nat û dotê xo derg û dila qaytê vara Zimistan'î kerd û qêra;

"Bê îta, bê îta!" va lajê Hesenê Musayê Cemalî ra.

Cemal kêr û lal bî. Vengdayîşê Elîcanî nêheşna. Elîcanî verba ey qayt kerd û destê xo ci rê hejna;

"Bê " va "bê îta!"

Cemalî zana ke venga ey dano Elîcan. Cayê xo ra wuşt ra şî lê Elîcanî.

"Ez wazeno ke ewro ma pîya şîme nîçir, ti naye rê vana çi?" va Cemalî ra ebe qesêkerdena dest û paya. Cemalî ci rê serê xo hejna;

" Hêya, ma şîme." va cîranê xo Elîcanî ra..

Dewe ra vejyay Elîcanî û Cemalî. Tayê şenik waxt ra dime;

"Hey! Durun orda, yoksa vururum!" va vengêde zaf berzî. Înan no veng qe nêheşna. Coka ke raya xo ro dewam kerd şî. Leşkerî reyna ebe qerayîş veng da;

"Durun durun, yoksa vururum!" Elîcanî no veng heşna, vinet û pê xo de qayt kerd. Tayê durî, çend leşkerî vinete bî. Lê xo de da zendê Cemalî ro;

"Qayt ke ero, rind qayt ke, leşkerî venga ma danê." va Cemalî ra. "Ma şîme ya meşîme?"

Cemalî zendê xo avo ro anitî we , xo ard pêser, lewê xo kerdî tutik;

"Ti zana" va ebe çim û burîyanê xo.

Wertê dewe pirê leşkerî bî. Elîcanî û Cemalî destê xo kerdî berz hêdî hêdî şî lê leşkera de vinêtî.

"Ma ra çi wazenê şima?" va Elîcanî. Leşkera zaf xirab, ebe çimê dişmentîye qaytê hurdîmîna kerd û pers kerd:

"Şima şîyêne kotî?"

"Ma şîyêne nîçir."

"De şo lajê kutikî, zureker. Ti kî ebe nê halê xo ma xapnena hênî yo. Ma qey ma nêzanîme şima terorîsta rê hero-hero non û awe benê. Nika kî tî ma ra înkar kena hênî yo!"

"Çinay rê vana, ez ebe namê ey sond burî ke ma çîyêde henên nêkerdo. Na vare û waxtê serdî de kî kes nêno na serê koy. Ma bîlîya mal û dawarê xo kunîme, bîlîya kar û gurê xoyme."va Elîcanî.

Na vatena Elîcanî ra dime leşkerî bêhemd hers bî. Leşkerê ju, goşê Elîcanî pêguret û çixa têde bî kaş kerd. Xaftil de sirota ey tanîya gonî ra bîye germin.Gonî goşê ey ra dilop-dilop ginê vare ra. Vara sipîye gonî ra bîye sur. Çimanê ey ra istîrî dilop-dilop ruşyay, verê ey de kêwtî wertê gonîya dê. Zerê ey pirt-pirt eşt. Tersa. Qe cira veng û vaz nêvêjîya. Kîn û qudretê ey, hêrs û belayê ey ancîya kewt zerê ey. Bî pir mend. Dawa zulimkara têslîmê Heqî kerde, bêveng mend.

Leşker xaftil de qêra;

"Aman Allahım, bu köpeğin kulağı elimde koptu kaldı."

Elîcanî qe xo nêlêwna. Binê çima ra ebe mazlumtîna xo qaytê nê leşkerê bênamusî kerd .

Leşkerî, letê goşê Elîcan'î kerd destê xo, pê vilê Elîcanî ra pêguret, berd kerd cemsa leşkerî û bî raşt.

Sirota Elîcanî, gonî û gonaşîrî ra sur kerdê. Dêjî heyanî cîgeranê ey zuhur kerdê. Leşkerî verba Elîcanî qayt kerd û bêçika xo hejnê;

"Ti çîyê qesê bikerê to kişeno" va.

Elîcanî, na vatena leşkerî rê qe veng nêkerd...

Leşker zaf tersêne.Tersa ra cayê xo de beyt nêbîyêne. Hilke-hilka leşkerî bîye.

Ereba amê nêzîyê Gimgimî. Leşker verba Elîcanî şî.

"Ti çîyê vajê to xeneqneno" va. Elîcanî qe veng nêkerd. Ereba şîye verê qereqolî de vinete. Leşkerî kulî tezik-tezik bî pîya. Elîcan kî kerd pîya. Leşkera xirab-xirab qaytê Elîcanî kerd û guret berd lê leşkerê pîlî. Leşkerê pîlî cenderma ra pers kerd ;

"No şima qey ardo?"

Leşkera:

"Terorista rê non û awe beno. Ma kî guret ard."

Leşkerê pîlî girs-girs qaytê Elîcanî kerd.

"Namê to çik o?"

"Namê mi Elîcan o."

"Ti kotî ra wa?"

"Ez dewa Kuzike ra wo."

"To non û awe da terorîsta ya nêda ci, raşt vaje mi ra..." va leşkerê pîlî ebe vengo berz .

Elîcanî xo tayê ard pêser, binê çimanê xuyê nutika ra qaytê leşkerê pîlî kerd:

"Mi çîyêde henên nêkerdo" va.

"Ma na çi gonîya goşê to ra êna, kotîyo nermê binê goşê to?

Elîcanî;

"Anê leşkerî goşê mi kaşkerd û visna."

Leşkerê pîlî qaytê leşkerê qijî kerd.

"Goşê nê pîncê heramî to visno hênî yo?"

Leşkerî tayê xo ard pêser:

"O zurî keno."

"Pêkê ez nê ti vaje, no goş cawo hop û hazir de xo-xo de se visîno, ti naye rê se vana."

"Ma waxto ke no lajek dî, goşê xo kî hênî visîyaye bî."

Leşkerê pîlî hal û heket têde vet. Cêra ra leşkera:

"Nê berê neweşxane. Dixtorî goşê ey biderzê. Rapore kî medo ci."

Leşkera ,Elîcan na ereba ra berd neweşxane. Vet lê dixtorî. Dixtorî qaytê goşê Elîcanî kerd, şaş bî mend:

"No çik o, çi hal o? Goşê nê lajekî qey cira bîyo? Şima çi wazenê mi ra?"

Leşkera:

"Nê goşî biderze. Rapore kî mede nê pîncê heramî. Ma ra zobîn kî qe çîyê pers meke."

Dixtorî qaytê letê goşê Elîcanî kerd, lewê xo onit we:

"No lete êndî goşê weşî ra nêderzîno, çimke zaf waxt vêrdo ra" .

"Se nêderzîno? Ti mexsuz nêderzena!" va leşkerê jû.

Dixtorî:

"Ez şima ra vano ke no goş nêderzîno.Ez biderzî kî çîyê rê nêbeno."

"Ma hênîyo ke rapore mede ci" va leşkerê bînî.

Dixtor tayê vinet, xeyal kerd:

"Kamî şima ra seba nêdayîşê rapore va?"

"Leşkerê ma yê pîlî."

Dixtorî qe veng û vaz nêkerd. Ju dolime qaytê çimê leşkera kerd, kesreta xo arde we, serê xo hejna:

"Heya heya" va.

Leşkera Elîcan vet teber.

"De haydê. Bitekne şo pînco heram. Na dawa goşî kî xo vêra bike. Ti ke gerê ma bikerê, ma to se kenîme ti naye kî rind zana."

Elîcanî, bêveng û bêvaj nermê binê goşê xo êşt cêbê xo, wêrtê tozika vayê zimistanî de îstîrê çimanê xu yê nutika kerdî pa, çima vera bî vîndî şî. ✺

abeytas@mynet.com

www.arsivakurdi.org

DOSYA
(2. Bölüm)

Bir kan(lı)kardeşlik öyküsü

Kürt-Ermeni ilişkileri

Çîrokek xwînbiratiyê

Têkiliyên Kurd û Ermeniyan

Hazırlayanlar: Şahin Bayar - Bülent Ulus

Birisi yüzyıllarca yaşadığı topraklarda kırım görmüş ve sürülmüş; öteki, yaşadığı topraklarda bugün bile sonsuz bir mutsuzlukla yüz yüze getirilmiş iki halkın geçmişini konuşmak, tarihe ait bilgileri bir yerde toplamaktan çok; Türkiye'deki egemen güçlerin bin bir hileyle kaçtıkları bir tarihin, bugünün işlerini ve ilişkilerini berraklaştırmasını istiyoruz. Bu berraklıkla geleceği düşünmek istiyoruz.

www.arsivakurdi.org

Kürtler ile Hamidiye Alayları'nı karıştırıyorlar

FAİK BULUT

Hamidiye Alayları'nın Kürtlerle karıştırıldığını söyleyen Araştırmacı-Yazar Faik Bulut, *"Hamidiye Alayları'nda Kürt milliyetçiliği zayıftır. Ağalık ön plandadır. Bu ağalar, sadece Ermenileri ezmiyor, Kürtleri de eziyordu"* diyor.

Abdülhamid ile İttihat ve Terraki'nin, *"Ermenileri Kürtler kesti"* söylemini, Batıya karşı kendilerini savunmak için kullandıklarını dile getiren Bulut, Türkiye-Ermenistan sınırına kardeşlik anıtı dikilmesini öneriyor.

Ermeni-Kürt ilişkileri bağlamında 1915 olaylarına gelen süreç nasıl başlıyor?

Ben genelde olayları 1915'le almıyorum. Şundan almıyorum. Bir mikro tarihçilik var, bir de makro tarihçilik var. Bir tarihi arkası ve önüyle birlikte ele aldığınız zaman, ön sebepler, arka sebepler, tarihi birikimleri aldığınız zaman bir tarihi bilince ulaşırsınız. Buna makro tarih denir. Bir de mikro tarihçilik var. Özellikle son dönemlerde postmodernizm ortaya çıkardı. Yani olay, sadece bir noktada 1915, 1914... gibi arka bağlamından, geleceğinden kopuk olarak ele alındığı zaman, yanlış anlaşılmalara ve aslında bilinç kaymasına da neden oluyor.

Yani 1915 bir günden, bir yıldan ibaret değil. Bu açıdan bakıldığında Ermeni-Kürt ilişkilerinin geçmişi 1800'lere dayanıyor. Ancak özellikle 1830'lardan sonra başlıyor. İngilizlerin, gerek Çarlık Rusyası, gerekse Osmanlı'ya ilişkin politikalarıyla atbaşı gidiyor. İngilizler sürekli olarak İran'da ve Osmanlı topraklarında yaşayan etnik grupları, daha çok din temelli etnik grupları –Hıristiyan Nasturiler ve Asurîler– sürekli kaşıyor. Kime karşı? Türk, Kürt ya da Arap olan Müslümanlara karşı. Bu da bir Müslüman-Hıristiyan çatışmasına dönüşüyor. Bu, 1915'te de böyle devam ediyor.

Basite indirgenirse genel bir ayırım var: Ruslar, Osmanlı içindeki Hıristiyanların hamiliğine oynuyor. İngilizler de Ruslara karşı politika yaparken, aynı amacı güdüyor. Bir yandan da Osmanlı'nın parçalanmamasını istiyor. Ancak bu, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan durumdur.

Bir taraftan da Tanzimat Fermanı'yla başlayan azınlıkların hakları, hukukları var. Avrupa, bunu kendi lehine çevirmiş: *"Bu hakları bizim sayemizde kazandınız bizimle hareket etmek zorundasınız"* diye azınlıklara dayatmalarda bulunuyor.

Ayrıca, Rusya, Fransa, İngiltere, her Batı devletinin misyonerlik faaliyetleri var.

Aynı dönem, Osmanlı buyruğunda yaşayan bütün halklar, bütün etnik topluluklar, dini azınlıklar milli bir uyanış yaşıyor. Uluşçuluk denen... Bu da ister istemez, *"biz aynıyız, Osmanlı değiliz"* söylemini de beraberinde getiriyor. Bu sırada bir sürü dernek kuruluyor. Ermenilerin dernekleri, Kürtlerin dernekleri, Arapların dernekleri kuruluyor. Bir uyanış var...

Osmanlı yönetimi bu gelişmelere karşı nasıl bir politika izliyor?

Burada temel şey Abdülhamid'in Pan-İslamist politikası. Abdülhamid, Rusların yayılma politikasına karşı, bir savunma çizgisi izliyor. Pan-İslamist politika izlerken, orada kimi düşman alıyor? Hıristiyanları, yani Rusya dahil, Batıyla birlikte hareket eden, Batının himayesi altına aldığı, Batıdan etkilenen azınlıklara karşı Müslüman olanları ön plana çıkarıyor. Kimlerdir bunlar; Türkler, ikinci olarak da Kürtler...

Birinci Dünya Savaşı sırasında cihad ilan edilip Pan-İslamist bir politika uygulanırken, altan alta da milliyetçi bir çizgi ilerliyor. Ötekini yok sayma süreci başlıyor. Ayrılıkçı azınlıklara karşı bildiğiniz gibi Hamidiye Alayları kuruluyor.

Bu siyaset, İttihat ve Terakki döneminde de böyle devam ediyor. Türkçülükten başka, Müslüman unsurlardan başka sığınacakları bir şeyleri kalmıyor.

Kürt-Ermeni ilişkilerinde Hamidiye Alayları çok tartışılıyor...

Hamidiye Alayları'ndaki tipik özellik bir Kürt milliyetçiliğinin olmamasıdır. Aslında Kürt milliyetçiliği zayıftır. Ağalık ön plandadır. Bu ağalar, sadece Ermenileri ezmiyor, Kürtleri de eziyor. Zaten Kürt-Ermeni ilişkilerinde şöyle bir özellik başlıyor: Genelde Ermeniler beylerin himayesine tabi oluyor. Onların ırgatı, marabası oluyor. Genel anlamda söylüyorum. Daha sonra bu toprak ağalığına dönüşüyor. Toprak ağalarının onlar üzerinde bir hukuku da oluşuyor, tamamen feodaliteye dayanan...

Mesela kız alıp vermede onlara soracaklar, devlete verdikleri vergi dışında, onlar ayrıca da vergi veriyor. Ama bir de ağaların, koydukları yerel sömürü mekanizmaları var. Baskı mekanizmaları... Bu da Ermenilerin iki kat sömürülmesine yol açıyor.

Ama bir dönem, mesela çok ilginçtir Van'daki Ermeni Kilisesi ile toprak ağaları, Hamidiye Alayları, birlik olup

www.arsivakurdi.org

hem Ermeni köylüsünü, hem Kürt köylüsünü, hem Türk köylüsünü ezmişlerdir. Yani sınıfsal olarak koyduğumuzda milliyetçi değiller. Yani Kürtlükten ötürü değil, Müslüman ideolojisi payandasıyla dini bir kışkırtma, dini bir kindarlık, dini bir ayrılık... Ama öbür taraftan da sınıfsal olarak bunlar maraba, köylü... Bunları ezme politikası güdülüyor.

1915 olaylarından dolayı Kürtler zaman zaman özür diliyor...

Ermenilerin kayıpları verilir, ama Ermeni Komitacıların verdikleri zarar pek anlatılmaz. Bu boğazlaşma ve katliam nedeniyle 1914-20 yılları arasında Kürt halkından yaklaşık 700 bin kişi hayatını kaybetti. Ama bunların hepsini Ermeniler yaptı demek doğru olmaz, Osmanlı'nın da payı vardır. Bu milis gücüne (Hamidiye Alayları), Çerkez ve Lazlar da katılmışlardır.

Dolayısıyla, *"Kürtler yaptı"* demek Osmanlı'nın işine geliyordu. Abdülhamid de bu kurnazlığı yaptı, İttihat ve Terakki de... Batıya karşı da *"ne yapalım Kürtler yaptı"* dediler. Sinsi bir politika...

Bugün de Türkiye kamuoyunda, Ermeni kamuoyunda da maalesef, sanki sadece Kürtler kesmişler, diye empoze edilen bir görüş var. Bu görüş halen diri duruyor. Tabii burada bir yanlış var. Kürtler ile Hamidiye Alayları'nı karıştırıyorlar.

Katliam sırasında Kürtlerin Ermenileri koruduğu da anlatılır...

Tabii ki Kürt halkından önemli kanat önderleri, Ermenileri korumuşlardır. Mesela Çatak bölgesinde Hacı Musa Bey, Kör Hüseyin Paşa bir dönem katletmişse de bir dönem sonra Ermenileri korumaya almış. Said-i Nursi, bin kadar Ermeni'yi koruyup kollamıştır. Molla Mustafa Barzani de önemli bir Ermeni kesimi koruyup kollamıştır. Oğul Mesut Barzani, ABD'deyken o kurtardığı insanların torunlarıyla karşılaşıyor. Ve kendilerine ne kadar iyilik yaptıklarını anlatıyor, teşekkür ediyorlar.

Özellikle Andranik Paşa'yı kurtarmışlar. Sason bölgesinde ayaklanmaya önderlik eden önemli bir Ermeni milliyetçisidir. Yine Dersim'de aşiretler, 20 bin kadar Ermeni'yi korumuşlar. Malatya ve Kayseri Sarız bölgesindeki Alevilerin de Ermenileri himaye ettikleri biliniyor. Bunlara baktığımızda halk arasında dostluk devam etmiştir.

1915 olayları toplumda nasıl karşılık buluyor, topluma nasıl yansıyor?

Mesela bizim köyde, Kars'ın bir köyü, bir Ermeni evini emanet edip gitmiş. Ama aynı köyde Ermeni komitacıları gelinleri kızları samanlığa koyup yakmışlar. Bunun karşılığında da bu sefer bizim köyde bazı köylüler Hamidiye Alayları'na katılarak vuruşmuşlar. Bu böyle devam etmiştir.

Bunun için de Erzurum, Kars, Iğdır bölgesinde, çok ilginçtir, köy isimlerinin önemli bir kısmı –şimdi değiştirdiler– *"Kara"* ve *"Kırmızı"* ile başlar. Örneğin *Kızılveran* derler. *Kızılgedik* derler. *Karahamza* derler. Bu köylerin çoğu, Ermenilerin ve Kürtlerin çatıştığı, boğazlaştığı bölgelerdir.

Benim annemin annesi Zeri Nine, hem Kürtçe hem de Ermenice bilirdi. Iğdır'da onlarla birlikte yaşamış. Kendisi Müslüman olmasına rağmen Ermeni dualarını bilirdi.

Ermenileri epeyce koruyup kollamış. Onun anlattığı bir şey vardı: Ardos köyünde Ermeni komitacıları, tipik bir yöntemle, insanları koyup evleri yakıyor. Bunu duyan aynı aşiretten insanlar, gidip Kars çayı önünde *Kırmızı Köprü* denen yerde bekliyorlar. Şubat ayında da Kars eksi 20 derece oluyor. Van'dan çekilen komitacıların önünü kesmişler. Artık kadın, erkek, çoluk çocuk demeden vurmuşlar. Kars çayı ceset düştükçe donuyor. Dondukça bent oluşturuyor. Kars çayı bir dönem gerisin geri akmış. Bunlar çok anlatılır.

Kürtlerle Ermenilerin geçmişte işbirliği yaptıklarına dair iddialar var...

İstanbul'daki Kürt aydınları, Abdülhamid ve İttihat Terakki'nin politikalarına karşı çıktılar. Kürtler ve Ermenilerin silahlarını birleştirmeleri için gazetelerden sık sık çağrı yaparlardı.

1830'larda Bedirhan, bir Kürt Beyliği kurmak istiyor. Ermenilerle ilk ortaklaşma orada başlıyor. Bedirhan'ın Ermeni danışmanları var. Fakat İngilizler ne zaman ki Nasturileri kışkırtıyor, içerden ciddi bir katliam başlıyor.

1880'lerde Ubeydullah, hem Ermenilere hem de Nasturilere teklif götürüyor. *"Siz bize silah, cephane sağlayın, karşılığında bizim tütünü dış pazarda satın"* diyor. Burada da aşağı yukarı bir netleşme görülüyor. Mesela diyor ki, *"Ermenistan dediğiniz bölgeler sizin olabilir, Kürdistan dediğimiz bölgeler de bizim olabilir."* Kabataslak bir harita üzerinde kabataslak bir anlaşma var. İngilizler, bu ittifaktan korkuyor ve bozuyorlar.

Hamidiye Alayları komutanlarından Erzurumlu Cibranlı Halit Paşa, Ermenilerin çekilmesine hiç sevinmiyor: *"Osmanlı Ermenileri halletti. Sıra bize geldi. Zo diyenleri katlettiler, sıra lo diyenlere, Kürtlere gelecek"* şeklindeki o meşhur cümleyi söylüyor.

Türkiye geçmişte yaşananları kabul etmiyor. Ayrıca değişik görüşler öne sürülüyor. Sizce ne yapmak gerekiyor?

Mevcut görüşler, ya Ermeni diyasporasını ya da Türkiye'nin resmi görüşlerini yansıtıyor. Bence üçüncü ve dördüncü bir gözle soruna bakan, yayınlanan kitaplar, makaleler var. Araştırma yapmak çok önemli. Ancak kardeşlik şununla başlar: Türkiye-Ermenistan sınırına ortak bir anıt dikilir. Üzerine Türkçe, Kürtçe, Ermenice, İngilizce kardeşlik sözleri yazılır. İlk adım oradan başlar.

www.arsivakurdi.org

ya sen İslam ol arçik ya ben olam Ermeni...

İHSAN FİKRET BİÇİCİ

Nereden aklıma geldi, bu çok eski Diyarbekir türküsünün sözleri. Anılar, dehlizine sürükleyip götürür insanı bazen. Ya bir şarkı, ya bir dize, ya da bir kadının gözleri. Şimdi o 1940'lı yıllar. Kaç ömür geride kaldı öyle. Bir ucu ezan, bir ucu çan sesiyle uyanan mahalle. Evimizin yanı başında bir zamanlar hastane olarak kullanılmış, pencere kepenkleri çok kez kapalı kocaman bir ev. Muallim Abdülkerim Efendi ve akrabası Kuyumcu İlyas'ın birlikte oturdukları ev. Kaç kişi daha yaşardı o evde bilmiyorum. Gizemli bir yer gibiydi bizim için. İlkokul çağındaki bir çocuğun meraklı ve biraz da korkulu gözleriyle bakardım bazen aralık duran kapıdan. Bir gün babamla Abdülkerim Efendiyi ziyarete gittiğimiz güne dek...

Oysa okulda, sınıfta ne kadar yakındık birbirimize. Agop'lu, Dikran'lı Nüvert'li, Janet'li, Anjel'li sınıfımız... Cumhuriyet İlkokulu. Sınıfta aynı kümedeydik Anjel'le birlikte. Nasıl bir duyguydu o. Gidenlerden geriye kalanlar ne düşünürdü, bilemezdim elbette. Belki Anjel de bilemezdi. Aynı okulu, aynı sokakları paylaşan, aynı dili konuşan çocuklardık nihayette. Nasıl da rahatça bölüşürdük, bayramları olduğunda bize de getirdikleri, biraz daha tatlı ve biraz daha anason kokan çöreklerle, soğan kabuğuyla renklendirilmiş yumurtaları. Kim bilir nerede şimdi. Yaşıyor mu, yoksa öldü mü? O çocukluk aşkım, sevgili Anjel...

Babam kunduracıydı. Kalfalarımızdan biri de Şükrü kalfa. Ermeniydi. Ama bayram sabahları diğer kalfalarla birlikte bize bayram yemeğine gelirdi. Ne kadar ayrıydık, ne kadar yakındık birbirimize. Belki ayırdında değildik, belki de umursamıyorduk, çocuktuk işte...

Sonraki yıllarda daha da katmerleşti dostluğumuz, hem Ermenilerle, hem Süryanilerle. Kuyumcu Hüsnü Usta ve efendiler efendisi Hayik Efendi. Sade bizlerde mi, onlarda da yoktu bağnazlık. Değişik çiçekler gibiydik aynı bahçede. Bizim isimlerimiz gibi isimler taşırdı çoğu. Ermeni olduklarını bilmezdik bile. Geleneklerimiz göreneklerimiz, yemeklerimiz birbirine o kadar benzerdi ki. Örneğin Kunduracı Fehmi Hindi Efendi. Annemin dayısı Aziz Sungur Efendinin evine yakındı evleri. Hastalandığında, bir yaz günü babamla birlikte hasta ziyaretine gitmiştik evlerine, aynı bazalt avlu, aynı çeşme, aynı eyvan, aynı sedirler. Aynı karpuzdu yediğimiz, aynı sohbetle koyulaştı sesimiz. Biz sizdik ve siz bizlerdiniz.

Sonra ilk kiliseye gidişim, ilk ayine katılışım. Nasıl farklı, nasıl uhrevi bir duyguydu. Buhur kokuları arasında, müzikle katmerleşen ilahiler.

Şimdi o gizemi kaybolmuş sokaklarda çoğu harabeye dönmüş o güzelim evler ve enkazından iniltiler yükselen kiliseler.

Nasıl bir hüsranın eşiğindeyiz, hem de ne kadar yorgun ve bitkin. Çırılçıplak bir feryadı tüketmede sesimiz. Nice güzellikleri yüklenip gittiniz.

Ne kadar tenhalaştı Diyarbekir.

Ne kadar da yoksullaştı, Amida asıllı Diyarbekirliler...

www.arsivakurdi.org

Kırkısraklı **Sarkis Erkol**, *'Aynı kaderi yaşadık' diyor*

'Sen Agop kokuyorsun'

MUSTAFA AKYOL

Kırkısrak, Kayseri'nin Sarız ilçesine bağlı bir Kürt köyü. Bu köyü yalnızca Kürtler değil, tarihlerini oradan başlatan bazı Ermeniler de kendi köyleri sayıyor... Sarkis Erkol, onlardan biri.

İstanbul doğumlu Erkol, kendini Kırkısraklı görüyor, *"Büyüklerimiz için Kırkısrak bir yandan kurtuldukları, hayatta kaldıkları yer, diğer yandan doğup yaşadıkları yeni bir yuva"* diyor.

Sivas Gürünlü olan dedesi 7 yıl askerlik, 4 yıl işçilik yaptığı tehcir yıllarının ardından Kırkısrak'a yerleşmiş, kendisi ise bir köy festivali için gittiğinde tanışmış köyüyle. Ama köy onu zaten tanıyor: *"2000 yılında Kırkısrak'ı görünce, 'evet burası benim köyüm, babamların dediği kadar burası bizim' dedim. O sarılıyor, bu sarılıyor, 'sen kimin oğlusun' diye. Yaşlı bir teyze, neredeyse gözleri görmüyor. Sarıldı bana, 'kurban sen Agop kokuyorsun' dedi. Vallahi aynen böyle. 'Teyze, ben Agop'un oğluyum' deyince, kadın bir daha sarıldı bana. Öyle duygulandım ki..."*

Tehcirden sonra Erkol'un dedesi Sarkis, her biri bir tarafa dağılan kız kardeşlerinden birinin yanında Avşin'deyken, Kırkısraklı Yusuf Onbaşı ile karşılaşıyor. Anlatıyor Erkol: *"Kırkısraklılar Yusuf Onbaşı'ya Doç Drej derlermiş, 'uzun kuyruklu' demek. Dedemi orada görünce, 'verin bana Sarkis'i, Kırkısrak'a götüreyim, orada başka Ermeniler de var' diyor. Böylece bilinen yakın tarihimiz, Kırkısrak tarihimiz başlıyor."*

Mêriya Şevan

Yusuf Onbaşı'nın diğer Ermeniler dediği, tehcirde çeşitli yerlerden gelip bu dağlara sığınan Ermeniler: *"Söylendiğine göre toplam 43 Ermeniymiş. Kırkısraklılar, bu Ermenileri en az üç yıl boyunca dağlarda bir mağarada koruyorlar. Köylüler bu mağaraya sonradan, burada kalan ve dedem gibi Gürün'den gelen Boğos Dede'nin adını veriyorlar. Kürtçe Qune Boğos, yani Boğos'un mağarası. Bu Boğos Dede'nin yanında Talas Koleji'nde okuyan on iki yaşındaki oğlu Bedros (Bedo) da varmış. Kırkısrak'ın Kürtleri bu Ermenilere Mêriya Şevan, yani 'gecenin insanları' diyorlarmış. Jandarmalar köy köy dolaşıp Ermeni ararlarmış. Mağarada kalanlar ancak gece ortaya çıkıyorlarmış. Yusuf Onbaşı öyle düzenlemiş ki, her gün köyün bir evi bunlara yemek verirmiş.*

Seferberlik yılları geçtiğinde, Yusuf Onbaşı diyor ki, 'Artık savaş hali yok. Kim ne istiyorsa biz onlara yardımcı olalım, gitmek istiyorsanız, istediğiniz yere kadar götürürüz.' Bazıları Halep'e gitmek istiyor... Onları Halep'in sınırlarına kadar götürüyor bizim

Tehcirin ayırdığı kız kardeşler

Bizimkiler, seferberlik yıllarından önce Sivas Gürün'de yaşarlarmış. Dedem Sarkis, seferberlik yıllarında askerdeymiş. Yedi sene askerlik yapmış, dört sene Gavur Dağları'nda yol yapımında çalışmış. Dedem askerlikten dönünce, bakıyor ki Gürün'de kimse yok. Ailesinden kimse kalmamış. Söyleniyor ki ona, yaşlı erkekler toplanmış bir derede öldürülmüş. Dedemin bacıları varmış. Biri Anuş. Kocası öldürülüyor. Bir kızı ile bir oğlu var, bir çocuğa da hamile. Bu çocuklar da seferberlik yollarında ölüyorlar. Dedem Kırkısrak'a geldikten sonra öğreniyor ki Anuş Gaziantep'te. Rakel ismindeki bacısı da Brezilya'da, Maryam İstanbul'da ortaya çıkıyor. Dedem duyuyor ki diğer bacısı Ağavniye Avşin'de. Bacısını buluyor... Ağavniye'nin içinde bulunduğu kafile ordan geçerken, Avşinli Kolağası olan biri, onu beğeniyor ve oğluna alıyor. Adı Nadire oluyor. Nadire bize misafirliğe gelmişti. Çok Müslüman olmuştu, namaz kılardı. Antep yollarında çocuklarını kaybeden Anuş İstanbul'da bizimle yaşardı. Anuş bu Nadire'ye pek sıcak davranmadı. Oysa bacıydılar...

www.kurdiyakurdi.org

Kırkısraklılar. Bir kısmı da köyde kalıp, oraya yerleşiyor.

Dedem Sarkis'e sarışın olduğu için Bozo derlermiş. Sonraları Yusuf Onbaşı dedemi, Sivas'ın kazası Tavralı bir ailenin kızı olan Bayzar nenemle evlendiriyor. Dedem Sarkis, Antep'teki bacısı Anuş'u köye getirtiyor. Onu da mağarada kalan Mardiros (Mado) ile evlendiriyor."

'Kürdü de Ermenisi de Kırkısraklıyız'

Köyün Kürtleri ile Ermenilerinin ilişkileri hâlâ devam ediyor: *"Biz Kürt Ermeni ayrımı yapmadan kendimizi Kırkısraklı görürüz. Babam Agop 1926 Kırkısrak doğumlu. Dedemin diğer çocukları Bedros, Sarkis, Arek, Siranuş, Markirit, Nişan, hepsi Kırkısrak'ta doğdu. Kırkısraklılar bizim için çok şey anlatırlardı. Bizimkiler sanatçı olduğu için, köyden çok kişi onların çırağı olmuş, onlardan öğrenmişler kalaycılığı, demirciliği, ayakkabıcılığı. Bedo dede çulhacıymış, yani yün dokuma işi yaparmış. Babam köşkerlik yaparmış, ayakkabıcıymış. Bana öyle geliyor ki, bizimle onlar aynı kaderi yaşadıkları için hoşgörüyle yaklaşmışlar... Kader arkadaşları oldukları bu insanları korumuşlar. Biz, hâlâ bugün babamızın arkadaşlarının çocuklarıyla canciğer arkadaşız. Bize öyle saygılı olmuşlar ki, bizim mezarlarımızı kendilerininkine karıştırmamışlar."*

Din, dil farklılığının yarattığı sorunları soruyoruz. Erkol, *"Köyde kilisemiz yokmuş, ama dedem rahat rahat dua öğretirmiş bizim çocuklara. Bu Bedo dede, hani Tales Koleji'nden ayrılan dedemiz herkese Ermenice öğretirmiş... İncilden, biz Avedaran deriz. Benim babam, halalarım hep Kürtçe bilirlerdi, konuşurlardı"* derken kendisinin de biraz Kürtçe anladığını ama konuşamadığı ekliyor.

Dostluk İstanbul'da da devam etti

Ermenilerin İstanbul'a gelmeleri ise Yusuf Onbaşı'nın, *"gidin İstanbul'da Ermeni olarak yaşayın. Bize karışarak kendinizi kaybetmeyin"* öğüdüyle gerçekleşiyor. 1948'lerde Kayseri'nin Pınarbaşı kazasına taşınan Erkol'un babası burada evleniyor. Birkaç yıl sonra da İstanbul'a taşınıyorlar: *"Hiç Kırkısraklı olduğumuzu unutmadık. Biri hastalığı dolayısıyla İstanbul'a geldi mi bizde kalırdı, babam hastaneye götürür, yardım ederdi. Biri askere gidecek, gelir birkaç gün bizde kalırdı. Eskisi kadar olmasa da hâlâ böyledir. Bunları kimi arkadaşlarımıza anlattığımızda gerçekten şaşırıyorlar. Tabii benzer şeyleri anlatan arkadaşlarımız da oluyor. Bizim tarihimizdeki olaylar daha çok Van'dır, Muş'dur, Kars'tır, oralarda olmuş. Ve ne yazıktır ki, benim anlattıklarımı anlatamayacağımız pek çok acı olay yaşanmış buralarda. Planlayıcıları olmasalar da, bizim trajedimizde, dediğim gibi kimi Kürt aşiretlerinin rolü yadsınamaz."*

'Kin yürek pasıdır, çürütür yüreği'

Ailemin hayat dedemle başlıyor... Arkadaşlarımdan kimisine Giresun'dan fındık gelir, kimisine, dedesi ölür miras kalır, kimisine Malatya'dan kayısı gelir... Bizim için öyle bir şey yok... 1915'ten öncemiz yok ki olsun, eksilmişiz biz... yokuz. Kırkısrak'a cıscıbıldak gelmişiz. Bunlara rağmen bizimkiler, bize seferberliği büyük bir kıyım olarak anlatmazlardı. Bilerek anlatmazlardı. Sonradan öğrendik. Bizim büyük yazarlarımız hep 1915'te ölmüşlerdir. Biz merak ederdik niye böyle... Ben çocuklarıma da kinle anlatmam bunları. Çünkü biliriz ki "kin yürek pasıdır, çürütür yüreği". Ama bir sorun varsa, bu sorunun nedenlerini de bilmek lazım.

www.arsivarsiv.org

Kürt aydınları ve 1915 soykırımı

Recep Maraşlı

Coğrafyamızda tarihsel olarak iç içe geçmiş, karmaşık, zengin bir etnik-dinsel-kültürel çok çeşitlilik söz konusudur. Tüm bunların hiç biri ihmal edilmeksizin, karşılıklı etkileriyle birlikte ele alınmadan, salt bir öğenin tarihi de, sosyal yapısı da anlaşılamaz. Örneğin Kürdistan tarihi, Ermeni ve Asuri halkının tarihi olmaksızın nasıl anlaşılabilir, anlatılabilir?

1915 soykırımı bu coğrafyanın ["bu coğrafya" derken Osmanlı, İran ve Rus imparatorluklarının egemenlik mücadelelerine sahne olan Ermenistan, Kürdistan, Asur, Pontus, Lazistan, Mezopotamya, Filistin, Kafkasya, Kilikya ve Önasya (Anadolu) dahil geniş bir alanı kastediyorum] demografik, etnik, kültürel yapısını tamamen değiştirmiştir. Tarihsel dokuyu tümüyle bozmuş, yüzlerce yıllık kültürel birikimi, üretici güçleri tahrip etmiştir. Tarifi ve telafisi imkânsız insanlık trajedilerine, acılarına yol açmıştır. Bu süreçleri yaşayan toplumlar üzerinde derin travmalara yol açmıştır.

Gasplı, talanlı kimlik inşası!

Sayılarla sınırlandırılamayacak, derinliğine, genişliğine bir tahribat söz konusudur. Soykırım bu coğrafyanın en eski ve yerleşik halkları olan Ermenileri, Asur ve Süryanileri, Pontusluları, Önasya Rumlarını, Ezidi Kürtleri vatanlarından sürüp çıkarmış, vatansız bırakmıştır. Bu halkları fiziksel bir yok oluşa sürüklediği gibi birçok ülkeyi de haritadan silmiştir: Batı Ermenistan, Pontus, Lazistan, Asur ülkesi ve Kilikya isimleriyle birlikte yok edilmiştir.

Göç ettirilen veya katledilen bu toplumların sahip oldukları mal varlıkları talan edilmiş, Türkiye'nin sonraki yıllarda kaderini belirleyecek olan gaspçı, vurguncu, yoz ve devlet bağımlısı bir uydu mülk sahibi sınıf gelişmiştir. Bu yıkıntıları üzerine, militarist bürokratik oligarşinin yukarıdan aşağıya dayattığı yapay bir etnik-kültürel Türk kimliği yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Soykırım insanların etnik, dinsel kimliklerini gizlemeye zorlamıştır. Toplumun büyük bir kesimi bir yandan resmi kimliğin kalıplarına benzemeye çalışırken, öte yandan da kendi içindeki başkalığını yaşamaya çalışmış, şizofrenik bir biçimlenme çıkmıştır ortaya.

Özetle bugün yaşadığımız birçok anormalliğin köklerini soykırım sürecinin külleri içinde bulmak mümkündür. Sorun sadece bir olgunun isminin koyulması değil ama onun gerçek boyutlarıyla tanınması, sonuçlarının telafi edilebilme olanaklarının ortaya çıkarılmasıdır.

Örneğin soykırımın tanınması, soykırım mağduru toplumlardan özür dilenmesi, yaşanmış acıların bir nebze olsun hafifletilmesine, toplumlar arasında gerçek bir güven ortamının yaratılmasına hizmet edecek mütevazı bir adımdır. Bu kadar insancıl bir gereği bile yerine getirmekten cin görmüş gibi köşe bucak kaçan bir siyaset ve tarih anlayışı elbette hem bugünümüzü mahvetmekte hem de geleceği ipotek altına almış olmaktadır.

Kurtuluş Savaşı ve Kürt aydınları

Türkiye'nin resmi devlet ideolojisini, Kemalizmi benimseyen, üreten ve savunan politikacıların, aydınların 1915 soykırımını da tıpkı, Kürt kimliği gibi yok saymaları, inkârdan gelmeleri anlaşılabilir bir şeydir. Fakat doğrusu, bölgemizin yerleşik halklarına karşı girişilmiş, en hafifinden kapsamlı bir etnik arındırma harekâtı olan 1915 soykırımı konusunda Kürt politikacılarının, aydınlarının cesaretli bir kabullenme ve tartışmaktan kaçınmalarını anlayamıyorum.

Çoğu Kürt aydınlarının yazdığı tarih metinlerine, siyasi partilerimizin politik programlarına baktığımızda ne yerli Hıristiyan halkların uğradığı tarihsel haksızlıklardan, ne de 1915 soykırımından söz edilmediği görülür. Yerli Hıristiyan halkları hem *"azınlık"* hem de *"emperyalizmin işbirlikçisi"* olarak tanımlamak gibi Türk resmi tarihinin temel verilerinin bire bir kullanılması ise manidar bir durumdur.

Örneğin, neredeyse tüm Kürt politikacı ve aydınları 1. Dünya Savaşı sırasında bir *"Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı"* verildiğini kabul eder, Kürtlerin bu savaşta Türklerle omuz omuza emperyalistlere karşı mücadele ettiklerini övünerek belirtirler. Kemalist harekete ilişkin eleştiriler ise bundan sonrası dönem için başlatılır; *"Anadolu'yu birlikte kurtaran Kürtler, Türk hakim sınıfları tarafından ihanete uğrarlar!"*

Osmanlı devleti zaten emperyalist savaşın bir tarafıydı. *"Emperyalistlerle savaştık"* sözü tamamen aldatmacadır: Doğu cephesinde Rus orduları 1917 Ekim Devrimi nedeniyle kendi istekleriyle geri çekilmişlerdir; Güney'de Fransız ve İtalyanlar mütarekenin ardından kendileriyle anlaşılması üzerine çekilmişlerdir. Batıda İngilizlerle hiçbir çatışma yaşanmamıştır.

Önce İttihatçı devamında Kemalist-devlet bürokrasisinin *"Kurtuluş Savaşı"* diye takdim ettiği şey özü itibariyle Önasya ve Ege'de Rumları, Karadeniz'de Pontusluları, Yukarı Mezopotamya ve Kilikya'da Ermeni, Süryani ve Nesturileri anavatanlarından soykırım veya sürgün yoluyla çıkarma eylemidir. Tüm parlatılan da bu halklar içinde düzenli ordusu bulunan tek örnek olarak Yunanlılarla yapılan çatışmalardan ibarettir.

www.birsiyakurdi.org

Çoğu Kürt aydınının Rum, Ermeni, Asuri halklarını *"yabancı emperyalist güçler"* olarak kabul eden bu yaklaşımı hiç sorgulamadan kabullenmesi de manidardır.

Çekinceler...

Kürt aydın ve politikacıları, 1915'te Osmanlı Devleti'nin politikası olarak bir *"soykırım"* yaşandığı tespitini yapmakta fazla zorlanmıyorlar. Fakat konu Kürtlerin bu olgu içindeki yerini sorgulamaya, tanımlamaya geldiğinde iş değişiyor. Genel bir kendini savunma, geçiştirme, karnından konuşma tavrı egemen olmaya başlıyor. Kendi toplumsal ve siyasi sorumluluklarımızı doğrudan tartışmaya pek az kişi eğilimli görünüyor.

Bu konuda açık yürekli ve nesnel bir tavır almaktan alıkoyan şey, sanıyorum bir yanıyla sorumluluğun Kürtlerin üzerine yıkılma endişesidir. Resmi tarihçi ve ideologların esas olarak soykırımı inkâr ederken, yedek olarak da *"canım eğer katliam olduysa da Kürtler ve Ermeniler arasındaki çatışmalarda oldu"* diyerek, Osmanlı-Türk devletinin sorumluluğunu Kürtlerin üzerine yıkmak istemeleri caydırıcı bir etken olmaktadır. Bu yoldaki en küçük kabullenmenin bile Türk tezinin işine geleceğini, onu doğrulayacağını, böylece Türk Devleti'nin *"soykırım"* suçundan aklanacağı gibi, zaten mazlum ve mağdur durumda olan Kürt halkının davasına zarar vereceğinden korkulmaktadır.

Bence bu korkular hem yersizdir ve hem de nedenleri yeterince anlaşılır olsa bile bu tutumun tarihe nesnel değil ideolojik bir seçmecilikle yaklaşım olacağı açıktır. Eğer tarihimizde, kabulü halinde bizi sıkıntıya sokacak şeyler varsa onları görmezden gelmek, başkalaştırmaya çalışmak gerektiği sonucuna varır ki bu da bizi kendi eleştirdiğimiz resmi tarih yazıcılığı konumuna düşürür.

Diğer yanıyla da soykırım gibi bir insanlık suçuna bir biçimde bulaşmış olmak elbette ki gönül rahatlığıyla kabullenilecek bir şey olmaktan uzaktır. Parlatılmış, arındırılmış resmi mitolojik bir tarih icat etmek isteyen milliyetçilik için ise inkâr kaçınılmazdır. Tüm bu karmaşık etkenler, suçlanma, dışlanma gibi "cemaat içi korkular"la da beslenerek 1915 soykırımı konusunda Kürt aydınlarını nesnel bir tavır almaktan caydıran bir etki yaratmaktadır.

Koçbaşı rolünün gönüllüleri

1915 soykırımını kuşkusuz ki Kürtler ile Ermeniler veya Süryaniler arasındaki bir iç çatışma olarak tanımlamak sadece bir çarpıtmadır. Soykırım, Osmanlı merkezi otoritesi tarafından yürütülen, bölgenin Türkleştirilmesi projesidir. Böylece imparatorluk topraklarında Türk ulusuna dayalı bir ulus-devlet kurabilmenin etnik, demografik temeli hazırlanmıştır. Soykırım kararını alan, uygulayan ve sonuçlarını Türk Devleti'nin misak-ı milli'si olarak hayata geçiren siyasi irade, İttihat-Terakkici Osmanlı asker bürokrasisi ve devamında Kemalistlerdir.

Fakat burada Kürt aydınlarının açık yüreklilikle ortaya koymaları gereken şey Kürt egemen sınıflarının, örgütlerinin, toplumunun, 1915 soykırımındaki rollerinin ne olduğu sorusudur. Soykırım sırasında ve sonrasında genel olarak nasıl bir tavır takınıldı? Bunu nesnel olarak cevaplamak durumundayız.

Benim görüşüm Kürt feodal, eşraf ve mütagallibesinin ağırlıklı olarak bütün bu eylemlerde "kendi devleti" olarak benimsediği Osmanlı merkezi otoritesini desteklediğidir. Örneğin Sultan Abdülhamid döneminde kurdurulan *Hamidiye Alayları*, [*İttihat-Terakki döneminde "Aşiret Alayları" ve Cumhuriyet döneminde "Aşiret Tümenleri" adını alarak*] Ermenilerin, Süryani ve Nesturilerin ezilip sürülmesinde bir koçbaşı olarak kullanıldılar.

Osmanlı-Türk Devleti'nin Hıristiyan halkları etnik arındırmaya uğrattığı bu projenin uygulanmasında, ister Müslüman dayanışması, ister ulusal, ister kişisel çıkarlar için olsun çok sayıda Kürt feodal, eşraf ve mütagallibesi gönüllü olarak yer aldı. Yüzyıllarca *"Gavurun malı helaldir"* ilkesine alıştırılmış bir toplumsal tabana, bu kez İslami Cihat ve Devlet fermanıyla *"kafirlerin canı ve ırzı"* da helal kılınmış oldu.

Soykırımın kumanda merkezi *İttihat-terakki* ve Osmanlı genelkurmayıdır. Karargâhtaki Alman subayları ya planlamacı ya da gözlemci olarak yer aldılar. Uygulama *"Teşkilat-ı Mahsusa"* adı verilen "Özel Örgüt" tarafından örgütlendirildi. Türklerden, Tatarlardan, Çerkeslerden, Kürtlerden ve diğer Müslüman topluluklardan devşirilen çok sayıda soyguncu çetesi sevk edilen kafileleri avlamakta kullanıldı. Şurası bir gerçek: Soykırım coğrafyasının kırsal arazisine Osmanlı ordusu hiçbir zaman tamamen hakim değildi. Sünni Kürt beylikleri Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'den (1514) beri yarı bağımsız bir biçimde yaşamaktaydılar. Bu özerklik Tanzimat dönemindeki merkezleştirme girişimleri sırasında kısmen daraltılmaya çalışıldıysa da güçlü direnişlerle karşılaştı ve başarılı olamadı. *"Bavê Kurdan"* diye övülen Sultan Abdülhamid dönemindeyse merkezdeki eski itibarları iade edildi. Kürt tarihçileri de zaten ağırlıklı olarak Türk ordusunun Kürdistan'a egemen olmasının ancak 1925, 26 ve 38 direnişlerinin kırılmasıyla birlikte mümkün olduğunu kabul etmektedirler. Bu haliyle, Kürtlerin aktif silahlı yardımı olmaksızın Osmanlı ordusunun sadece kendi başına hareket ederek, bu kadar geniş bir coğrafyada bu projeyi başarıyla uygulamasının mümkün olamayacağını kabul etmek gerekir.

Burada Osmanlı Devleti'yle yapılan açık ve yüz kızartıcı işbirliğini kabul etmek, kınamak ve mahkûm etmekten başka yol yoktur.

www.arsivekurdi.org

Gerçek nereye götürürse...

Kuşkusuz Kürt toplumunda soykırıma katılmayan, kurbanları kurtarmaya çalışan çok sayıda örnek vermek de mümkündür. Özellikle Dersim yöresindeki Alevi Kürt aşiretlerinin sahipleniciliği genel bir kabul görmektedir. Keza Urfa ve Mardin bölgelerinde de toplu kurtarmalara rastlanılmıştır. Ezidi Kürtlerinin ise Laleş bölgesinde sürgün kafilelerini silahlı olarak korudukları bilinmektedir –ki Ezidi Kürtlerin kendileri de kurbanlar arasındaydı–.

Bu arada çok sayıda çocuk ve kadının "kurtarıldığı" da bilinen başka bir olgudur. Bugün Kürdistan'da birçok ailede böyle alıkonulmuş çok sayıda "Ermeni gelini" hikâyesi vardır. Çoğu kişinin annesinin, ninesinin aslen Ermeni olduğu çok sonraları itiraf edilebilmiştir. Bu "kurtarmalar"ın niteliğini de sorgulamakta yarar vardır. Nedense "kurtarılanlar" yetişkin erkekler değil de, hep genç kızlar ve erkek çocukları olmaktadır. Sonuç olarak ana babaları öldürülen ya da sürgüne gönderilen ve küçük yaşta rızaları hilafına alı konulan çocukların hepsi kendi dillerini, dinlerini unutmak zorunda kaldılar: Müslümanlaştı ve Kürtleştiler...

Sadece bu olgunun tartışılması bile bu kurbanlara karşı bir özür dilemeyi gerektirmeyecek midir?

Kimler sürgüne gönderilen veya katledilen bu insanların mal ve mülklerine el koydu? Kimler bu kırım üzerinden zenginleşti?

Soruları ve tartışma başlıklarını çoğaltmak mümkündür. Önemli olan bu soruları hazır cevaplarımızı doğrulamak için değil gerçeği bulmak ve gereklerini yerine getirmek için irdelemeye çalışmaktır.

Kendimi de bu davetin içine katarak şöyle diyorum. Kürt aydınları, inkârcılıktan ve gerçeklerin çarpıtılmasından, çok çektiler. Egemen ulus aydınlarını, demokratlarını, sosyalistlerinin tavrını *"gerçek sizi nereye götürürse oraya gidin"* diye hep eleştirdiler.

...Ve hep *"gerçek bizi özgür kılacaktır!"* dedik. Evet, bu bir slogandan ibaret değilse o zaman buyrun bizi özgür kılacak gerçekleri bulmaya, bulduklarımızı söylemeye...

ZERÊ *(1926)*

ROHAT ALAKOM

Keça ku di filma Zerê rola sereke lîstîye (1926)

Kesên ku ji dîrokê (mêjû, terîx) hez dikin, her tim difikirin gelo bûyer, tiştek an jî dîtinek çi wextî cara pêşîn peyda bûye? Ji bo avakirina kronolojî û serpêhatiya babetekê belkî jî ev yek zarûrî ye.

Ev nêrîna ji bo sînemaya kurdî yan jî, ji bo fîlmên di der barê kurdan de jî der bas dibe. Berî çend rojan ez fikirîm, gelo fîlmê pêşîn ku kurdan nîşan dide di kîjan salê de cara pêşîn hatiye kişandin û nîşandan? Di lêgerîn û îzgerîna xwe de ez rastî bîranînên emekdarekî sînemaya ermenî, G. Balasanyan hatim. Ew di bîranînên xwe de behsa fîlmekî dike. Babeta vî fîlmî kurd in. Ne tenê babeta fîlm, serpêhatiya kişandin û amadekirina vî fîlmî jî dike. Ev fîlmê bi navê *Zerê* ez dikarim bêjim ku fîlmê yekemîn e ku di der barê kurdan de cara pêşîn di sala 1926'an de li Ermenistanê hatiye kişandin. Li ser kişandina vî fîlmî îro em dibînin ku 80 sal derbas bûne. Rojekê dema dîroka sînemaya kurdî bê nivîsîn belkî jî mirov dê ji vî fîlmî dest pê bike.[1]

Avakarê sînemaya ermenî, hunermendê navdar Hamo Bek-Nazarov (1892-1965) rejîsoriya vî fîlmî kiriye. Hamo Bek-Nazarov di bîranînên xwe de dinivîse ku dema wî ev fîlm kişandiye ji kurdan alîkariyeke mezin dîtiye û kurdan deriyên xwe heta dawiyê ji wî re vekirine: *"Kurd mirovine gelek mêvanhez in. Gava em cara pêşîn çûne Çiyayê Elegezê wan gelek komek da me. Mêvan, wan digot, mêvanê Xwedê ne, lazim e wan wisa qebûl bikin ku dilê xwedê jî xweş bibe..."*.[2]

Kurteçîrokeke bi navê *Evînevîsa Zerê* ku Hakop Gazaryan nivîsî bû, ji fîlm re dibe bingeh û senaryo. Hakop Gazaryan (1868-1926) çawa tê zanîn wisa jî di sala 1921'ê de bi tîpên ermenî cara pêşîn alfabeya kurdî bi navê *Şems* amade kiriye û çap kiriye. Ev alfabe wekî çavkaniyeke yekem tê hesibandin ku li Ermenistanê der çûye. Haya wî gelek baş ji jiyan, rabûn-rûniştin û çanda kurdî hebûye, kurd baş nas dikir. Kurdan jê re digot *Lazo*.[3] Her wisa li bajarê Tiflîsê ji zarokên kurdan re dibistanek vekiriye û dersên zimanê kurdî daye wan.

Fîlmê *Zerê* li berpalên Çiyayê Elegezê û di gundên kurdan de hatiye kişandin. Naveroka fîlmê *Zerê* evîn û jîyana keçeke kurd e. Bi kurtî naveroka fîlm wiha ye:

"Du dilên bengî li ser kaniyê rastî hev tên. Têmûr Beg xesûdiyê li wan dike. Berbirî Seydoyê Şivan dibe, dewa zordestiyê li wî dike ku ew dest jii Zerê bikşîne. Seydo hêrs di-

www.arsivakurdi.org

keve. Têmûr Beg qema (tebançe) xwe dikşîne, Zerê bê tirs-xof tê di orta wan de disekine. Mirovên Têmûr Begê, Zerê direvînin û dîlanê (dewat) dikin. Têmûr Beg li ber xwendiyan Zerê sosret û rezîl dike, di derbarê wê de giliyên neçê dibêje, giva Zerê bênamûs e. Angorî edetên kurdan yên kevn, teniyê rûyê Zerê dixin, paşopê li kerê siyar dikin, li nav gund digerînin. Gundî tuyê rûyê bûka "bênamûs" dikin, nifira lê dikin û Seydo jî digrin. Hevalên Seydo ya xwe dikin yek, Seydo direvînin, lê birê wî yê piçûk, Xidir, Têmûr Begê dikûje û Zerê ji destê wî azad dike". [4]

Seydo, evîndarê Zerê

Hem li Çiyayê Elegezê û hem jî li gundê Sarîbulaxê gelek kurdên rûniştvanên van deveran tevî kişandina fîlm bûne: *"Gundî ew qas rind tevî xebatê dibûn ku gelek caran ji bîr dikirin ku ew di fîlm de pêşta tên"*.[5] Dema ev fîlm li gundekî kurdan tê kişandin, tiştekî gelek ecêb diqewime. Dema Zerê li kerê siyar dikin di gundekî kurd de derdixin kuçe-kuçe digerînin, çend jinên kurdan êrîşê Zerê dikin. Ew hew zanin bi rastî ew jineke nebaş e, jineke pîs e! Endamên koma fîlmkişandinê û rejîsor bi zorê artîstê ji nav destên wan derxistin û dane bawerkirinê ku hemû ev tişt ji bo kişandina fîlmekî ye, ev keça artîstek e, ne keseke bênamûs e!

Fîlmê *Zerê* fîlmeke bêdeng bû, lê belê paşê kompozîtorê navdar yê ermenî Alexandir Spêndiarov nasiya xwe da sazbendî û folklora kurdî û fîlm di salên 1970'yî de kire fîlmekî dengdar.[6] Hin kurdan wekî Casimê Celîl û keça wî, Cemîla Celîl di nûkirina vî fîlmî de wekî şêwirmend û alîkar kar kirine. Afîşê fîlm kuçeyên Erêvanê xemilandine. Ev fîlm li gelek cihên Sovyetê hatiye nîşandan û pir bala temaşevanan kişandiye.[7]

Divê em diyar bikin ku di sala 1933'yan de fîlmekî mayîn tê kişandin ku babeta wî fîlmî jî jiyana kurdan e. Navê wî fîlmî: *Kurd-Êzdî* ye. Babeta fîlm di der bara jiyana mamosteke jinîn e, navê wê Zînê ye. Piştî xelaskirina zanîngehê ew wekî mamoste tê tayinkirin. Ew hespekî siyar dibe, diçe gundekî kurd ku li wir mamostetiyê bike. Zînê zarokên kurd hînî zimanê dayikê dike, gelek kes diçine dibistanê. Lê belê hin kesên xêrnexwaz ji hatina Zînê nerazî ne. Şêxê gund gelek caran bi zimanekî bilind deng dike: *"Heyran ev qîza bûye bela serê me!"*. Zînê havînan jî diçe zozanan ji bo ku nexwendiniyê ji ortê rake. Zordestiyên li dijî Zînê her diçin zêde dibin. Şevekê êrîşê wê dikin. Lê belê rojtira din Zîne dîsa bêtirs û bêxof zarokan hînî xwendinê dike: A, B, C, D, E... û dengê wê bilind derdikeve. Piraniya fîlm di gundekî kurdan bi navê Mîrek de derbas bûye û rûniştvanên gund alîkarîkî mezin dane kişandina vî fîlmî.

Di sala 1948'an de vê carê bi navê *Kurdên Ermenistana Sovyetê* fîlmekî dokumanter hate kişandin. Senaryoya fîlm ji aliyê H. Koçaryan û nivîskarê kurd Heciyê Cindî hate amade kirin. Piştî sazkirina Civata Sosyalîst guhartinên ku di civata kurd de pêk hatine di vî fîlmî de tê nîşandan.

Di sala 1959'an de bi navê *Kurdên Ermenistanê* fîlmek dîsa hat nîşandan. Senaryoya fîlm nivîskarê kurd Erebê Şamîlov nivîsî. Rejîsorê vî fîlmî C. Jamharyan bû. Di fîlm de pêşketin û serfiraziyên aborî, siyasî û çandî yên kurdên Ermenistanê di nav 40 salan tên pêşkêş kirin. Bi hin şexsiyetên kurdan re hevpeyîn jî hatine kirin wekî bi Qanadê Kurdo re. Fîlm bi jiyana zozanan ve dest pê dike û paşê xwe dirêjî gundê Elegezê dike ku kurd li wir di nav jiyaneke nû de dijîn.[8]

Ez bawer dikim ku rojekê dîroka sînemaya kurdî bê nivîsîn navê van her çar fîlman wê zêde bên bîranîn. Ne tenê sînemaya kurdî, wisa jî naveroka van her du fîlmên pêşîn ji bo babetên wek jin, cinsiyeta civakî (gender) û namûs e gelek balkêş in. Ev her du berhem (Zerê û Kurd-Êzdî) her wisa jî di der barê babetên wekî jin, sinif û nasyonalîzmê de dikarin kêrî lêkolîneran bên.[9] Ew herdu fîlmên dokumenter jî di der barê jiyan û dîroka kurdên Qafqasyayê de dikarin gelek kêrî lêkolîneran bên. Ji ber ku ev fîlman wekî du çavkanî me di der barê dîroka kurdên vê deverê de ronî dike. Her wisa jî dostanî û cînartiya ermen û kurdan di van her du fîlmên dawî de babeteke bigihîn. Bi kurtî ev her çar fîlmên ku di navbera salên 1926-1959'an de li Ermenistanê hatine kişandin hem beşekî çanda ermenî û hem jî beşekî çanda kurdan pêk tînin. Dan û standin, pêwendî û hevbandoriyên çandî di van fîlman de hebûna xwe gelek bi vekirî nîşan didin. Ev her çar fîlm niha di arşîva *Ermfîlm* (berê Ermkino) de tên parastin.

1 Emerîkê Serdar, Çawa Kînoya Zerê Hatiye Kişandinê? Riya teze 11/10 1969.

2 Egîtê Xudo, Kînofîlmê Zerê Hatiye Tezekirinê, Riya Teze 19/2 1972.

3 G. Balasanyan, Emrê Kurda di nava Kînofilmêd Ermenîstanê de, Riya Teze 1/11 1980. (G. Balasanyan yek ji wan nivîskarê senaryoya fîlmê Kurd-Êzdî ye ku di sala 1933an de hatiye kişandin. Di vê nivîsa xwe ya dirêj de qala hin bîranînên xwe yên di derbarê fîlmên ser kurdan dike).

4 G. Balasanyan, Emrê Kurda di nava Kînofilmêd Ermenîstanê de, Riya Teze 1/11 1980.

5 D. Cnûnî, Emrê Kurda di nav Fîlmêd Ermenîstana Sovyetê de, Riya Teze 16/3 1967.

6 Karlanê Çaçanî, Pizmamtiya Cimaeta Ermenîya û Kurda, rûp.189.

7 Egîtê Xudo, Kînofîlmê Zerê Hatiye Tezekirinê, Riya Teze 19/2 1972.

8 Ş. Eşir, Kurdêd Ermenîstanê, Riya Teze 28/1 1960.

9 D. Cnûnî, Emrê Kurda di nav Fîlmêd Ermenîstana Sovyetê de, Riya Teze 16/3 1967.

ralakom@yahoo.com

www.ersivanurd.org

Osmanlı'nın son dönemlerinde Kürtler ve Ermeniler

Naci Kutlay

Balkanlardaki savaşları kaybeden Osmanlı Devleti için, kelimenin tam anlamıyla bir dönüm noktasıdır, 1911-12 yılları... Avrupa coğrafyasından Anadolu'ya ve doğuya itilmenin yılları... Balkanları kaybedince Türkçülüğe ve hatta Turancılığa pupa yelken açılış yılları...

Osmanlı tarihinde ve geleneğinde sorunların barışçı yollarla çözümüne çok rastlanmaz. Balkan Savaşları'na neden olan sorunlar da öyle... Genel kanı şu; giderek çökmekte olan imparatorluk, barışçı niyet ve çabalar gösterebilseydi, karşılaştığı toprak kayıplarını ve sosyal çöküntüleri yaşamayabilirdi. Asya'ya sıkıştırılmasına yine kendisi neden oldu.

Balkanlarda ve Makedonya'da sorunlar yaşanırken, Asya bölümünde de Ermeni ve büyük ölçekte olmasa da Kürt sorunu vardı. Üstelik Ermeni sorunu giderek ağırlaşıyor ve yeni boyutlar kazanıyordu. Makedon ulusal hareketleri gelişirken, komşu Bulgaristan devrimci partizan ve örgütlerinden hep yakınlık gördüler. Osmanlı Devleti'ne bağlı tüm azınlıklar ve halklar milliyetçi değişimleriyle birbirlerini etkilediler ve bu da doğaldı...

Osmanlı Devleti'nde huzursuzluklara neden olan Makedon partizanları Bulgaristan'a sığındıklarında, sıcak ilgi buluyorlardı. Oysa Ermenilerin benzer konumları yoktu. İrili ufaklı eylemlerinde ancak güçlükle İran'a ve Kafkasya'ya kaçabiliyorlardı. Ki İran öyle güvenli değildi, Ermeniler için. Osmanlı sınır güvenlik güçleri İran içlerinde Ermenileri izledikleri gibi, İran'daki Kürtler de onlar için sorun olabiliyorlardı. Rusya'ya sığındıklarında da, Rusya Ermenileri onları özgürlük savaşçıları olarak değil, sosyalist örgüt militanları olarak gördükleri için hep köşe bucak saklanmak zorunda kalıyorlardı. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk yıllarında Kafkasya cezaevleri böylesi tutuklularla doluydu. Ve yine bu Ermeni eylemcileri, Ermeni düşmanlığıyla ünlü Osmanlı padişahı Abdülhamid'e teslim etmek, sık rastlanan olaylardı.

1894-96 yıllarında Ermeni devrimcileri ve halkı büyük katliamlara uğradı. Devlet yöneticilerinin teşvik ve yardımıyla fanatik Kürt Müslümanlar, feodal beyler, jandarma ve Hamidiye Alayları'nca binlerce Ermeni öldürüldü. Nitekim Abdülhamid anılarında *"ben urun* -vurun- *dedim, öldürün demedim"* diyerek kendisini savunacaktır! Bu baskıcı yıllarda demoralize olan Ermeni devrimci hareketinin suskunluk dönemi 1901 yılına dek sürdü. 1904 yılında Sason başkaldırısını gerçekleştiren Ermeniler başarısız olunca ünlü gerilla lideri Andranik ve arkadaşları Sason dağlarından ayrıldılar. Ve bu kez de 'silahsız propaganda' dönemi başlamış oldu...

2. Meşrutiyet; rahatlatan yanılsama

1908 Meşrutiyeti, yeni Anayasa ve yasalarıyla Osmanlı Devleti'nin dışındaki toplumlarda geleceklerine ilişkin, güçlü olmasa da, bazı umutlar yarattı. Kürtler ve Ermenilerin yaşamlarında değişiklikler oldu. Kürt dili, örgütleri ve gazeteleri yeni olanaklara kavuştu. Ermeniler de öyle. Oysa 1894'te Urfa, Van, Bitlis ve 1909 Adana olaylarında Ermeniler kötü günler yaşamışlardı. Jöntürklere –İttihat Terakkicilere– güvenilemeyeceğini bilmelerine karşın barışçı günlere çok çabuk bel bağladılar. Ermeni milliyetçi Daşnak Partisi, İttihatçılarla çok sıcak ilişkiler kurdu. İki taraf da birbirlerini idare ettiler. İki parti de milliyetçiydi. Hem de karşıt milliyetçi. Barışık durumun kısa süreceği belliydi. Ermeni toplumu, daha ileri burjuva düzeninden kültürel özgürlükler bekledi. Ermenilerin, uzun süre yaşamasa da, bir halk meclisleri oldu. Bu meclisle moral buldular. Büyük işlevi olmasa da düşünsel yaşamlarına canlılık geldi.

Osmanlı Devleti'nin geleneğinde bir gerçek var, sıkıştığında bazı değişimler kabul edilir, durum rahata kavuştuğunda durum "sözde değişimler"e dönüşür. Vilayetlerdeki göreceli yumuşak yönetimlerde de böyle oldu. Bırakın gelişmeyi, yönetimler giderek "sıkılaştı". Ermenilerin yaşadıkları illerde yasadışı baskılar ve öldürmeler sıradan olaylar halini aldı. Bu baskılarla birlikte yerel Ermeni ve Avrupa basınında, yaşanan yasadışı uygulama haberleri artmaya başladı.

Bir dönemin inkârcı politikası yeniden uygulanmaya başlandı, kazanımlar parça parça geri alındı. Ekonomik koşullar da öyle... Ermenilerin yaşadıkları illerde İslamcılık önem kazandıkça, Müslüman Kürtlerle Ermenilerin karşıtlıkları arttı. Birlikte demokratik taleplerde bulunmaları güçleşti.

Eşitliğin, demokratik özgürlüklerin Türk olmayan topluluklarca kullanımının ülkede parçalanmaya engel olacağı, huzur ve istikrara kavuşulacağı biliniyordu. Osmanlı deneyiminde bunlar vardı ve imparatorluğu rahatlatmıştı.

www.serxwebun.org

Ancak İttihatçı önder ve kadrolar giderek hem İslamcılığı ve hem de Türklüğü öne çıkardılar. Selanik'teki 1910 kongresi bu iki anlayışı yaşama geçirmenin girişimleridir. Giderek Müslüman olmayanlara karşıtlık gelişmeye başladı. Bu süreçte Müslüman olup Türk olmayan Kürt, Arnavut, Arap ve diğerlerine de küçümseyici davranılmaya başlandı. Müslüman Türk unsur ülkenin gerçek sahibi kılınmalıydı. Müslüman halklar Anadolu'ya yerleştirildi. Ermenilerin asimilasyonları ise doğaldır ki gerçekçi olmazdı.

'Ermeni'ye karşı Kürt' hesabı

İttihatçılar önceleri Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğini ve dağılmamasını amaçlarken, zaman içinde bunun sağlanabileceğine olan inanç tükenmeye başladı. Yöneticiler bir zamanlar Müslüman Tatar ve Balkanlıların getirilip Hıristiyan-Osmanlı topluluklarının yoğunluklu yaşadıkları bölgelere yerleştirilmesinden artık bekledikleri yararı elde edemeyeceklerini anlıyorlardı. Anadolulu fakir Türk halkına ilişkin romantik duygular, yerini Türk ağa, bey ve burjuvazisine yakınlaşmaya terk etti süreç içinde.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemindeki politikasında açıkça görülen bir gerçek vardı. Devlet Kürtleri ve Ermenileri de kontrol ve baskı altında tutarken; Kürtleri Ermenilere karşı koruyan ve kollayan bir ayırım yapıyordu. Bu ayırımın göreceli olduğunu unutmamalıyız. Sultan Abdülhamid Kürt ve Arnavutların Müslümanlığını hep göz önünde tuttu. Hamidiye Alayları bu politikaların sonucunda kurulmuştu. İttihatçılar bunları ortadan kaldıramayınca; konum ve etkinliklerini aşağıya çekerek ve isimlerini de değiştirerek, yararlanmayı sürdürdüler. Artık *"Kürt Hafif Süvari Alayları"*ydılar. Rusya sınırında İmparatorluğu koruyucu ve Ermeni milliyetçilerine karşı görevleri Birinci Dünya Savaşı'nda da devam etti.

İttihatçılarla Sultan Abdülhamid'in bu konudaki politikalarında büyük farklar yoktu. Son yıllarda Kürtlerin devlete karşı büyük bir başkaldırısı olmamıştı. Sultan ve İttihatçıların diğer topluluklardan daha çok güvenini kazanmışlardı diyebiliriz. Doğaldır, diğer topluluklarla karşılaştırdığımızda bu yargıya varıyoruz. İttihatçılar Kürtleri zaman zaman yumuşak yöntemlerle ve arada bir tehdit ederek yönettiler. Kürtlerin de Ermeniler gibi huzursuzluk kaynağı olmalarını istemediler. Bu politika, büyük güçlüklerle karşılaşmadan da olsa uygulama buldu. Büyük çaplı eylemleri yoktu Kürtlerin. Rusya sınırındaki kuşkulu gelişmeler henüz tehlikeli boyutlara varmamıştı. Rusya'nın, sınır boylarındaki Kürtler arasında propaganda yaptığı biliniyordu. Ancak tedbirleri alınıyordu, doğal olarak.

İttihatçıların Ermenilerin "samimi" Osmanlılığı kabullendiklerine güvendikleri söylenemez. Ermeniler de İttihatçıların ne düşündüklerini biliyorlardı. Karşılıklı hesap-kitap meselesi söz konusuydu. Bu yıllarda Kürtlerin konum ve yaşamlarında büyük değişimler olmadı. Ermenilerin radikal eylemler başlatacakları kuşkusu Kürtlere karşı uygulanacak politikaların esasını oluşturuyordu. Kürtleri elde tutmanın gerekleri yapılıyor ve Ermenilere karşıtlıkları canlı tutuluyordu. Ermenilere karşı işlenen ufak-tefek suçlarda Kürtlerin üzerine pek gidilmiyordu. Ermenilerin ve yabancı devlet elçiliklerinin böylesi eylemlere karşı olan başvurularında, Kürtlerin disiplinsiz ve uygar olmadıkları, huzursuzlukların Kürt kaynaklarından beslendiği ileri sürülüyordu. Yerel yönetimler ve valiler de merkezi hükümetin Kürtlere karşı tavır almalarını engelledikleri suçlamalarını uygun dille açığa vuruyorlardı.

Son elli yılda, Avrupa bölümündeki halkların elde ettikleri özgürlüklerin yanında Ermenilerin kazanımlarının sözü bile edilemezdi. Müslüman dayanışması idarede, mahkemelerde ve yaşamın tüm alanlarında Ermenilerin aleyhinde sonuçlar yaratıyordu. Oysa yasalar Müslüman ve gayrimüslim ayrımını yasaklıyorken, fiiliyatta böyle değildi. İmparatorluğun uç bölgelerinde yasalar yok mertebesindeydi. Yasa dışılık, keyfi kararlar sıkça yaşanıyordu. Bu düzensizlik ve keyfilik devleti hızla çökmeye götürüyordu.

20. yüzyıla vardığımızda, hatırı sayılır ticaret burjuvazisi olsa bile, yaşama damgasını vuran tarımsal üretimdir. Yerleşik Ermeni toplumu, komşu Kürtleri kıskandıracak bir üst düzeye sahip. Kürtler yarı göçer, ilkel tarım ve hayvancılık yapıyorlar. Ermeniler hem Kürt feodallerine ve hem de devlete vergi vermekte. 1894-96 Ermeni öldürülmelerinde Kürt feodalleri Ermenilerin taşınmaz varlıklarına yer yer el koydular ya da başka coğrafyalara göç edenlerin mallarını ucuz fiyatlarla elde ettiler. Topraklarını elde etme başvuruları genellikle sonuç vermedi.

Ermeni muhalefetinde dalgalanmalar...

Bu yaşananlara bakıp görece gelişmeleri hepten görmezden gelmek de gerçekçi değildir. 1908 meşruti yönetiminin başlangıcında özellikle merkezi yerleşim birimlerinde özgürlükler ve ağırlıklı olarak da ticari ve kültürel alanlarda bazı iyileştirmeler yaşandı. Dernekler ve vakıflar kuruldu, kitaplıklar ve okullar açıldı. Kürtler için de geçerliydi bu durum. Türk Osmanlıların ise elbette ki büyük ayrıcalıkları vardı.

Dönüp sorabiliriz; Osmanlı Devleti'nin iç dinamikleri bu iyileştirmeler açısından elverişli miydi? Ve en önemlisi de bu dinamiklerin gerçek bir çözümü sağlama koşulları ve niyeti var mıydı? Ermeni ve Kürt sorunlarının kapsamlı içeriğine bakıp, İttihatçıların gerçek bir çözüm iradesine sahip olmadıklarını söylemek mümkün. Ermeni Milliyetçi Taşnak Partisi zaman zaman İttihatçıları hoş tutmak ve sorunları yumuşatmak için beklenenden de ileri gitti. Re-

www.arsivekurdi.org

jimin yumuşamasına çaba gösterirken Taşnak yöneticilerinin İttihatçı çizgiye çok yaklaştıklarını bizzat kendileri de dile getiriyordu. Hatta Ermeni toplumundan pek çok kimse bu tutumu yadırgamış ve Taşnak saflarından ayrılmıştı. Bunlar Osmanlı yönetimine radikal bir karşıtlık içinde olmayı tercih ettiler. Taşnaklar ise İttihatçı devlet yönetimine güvensizliklerini yüksek sesle dile getirmeyip, gerçek bir muhalefet sergilemediler. Ermeni partisi, anayasal değişimin Osmanlı Devleti'nin o koşullarda uygulayacağı tek yol olduğunu da görüyordu. Ancak yine de Ermeniler, Kürtler ve diğer halklar, İttihatçı uygulamalarının farkına geç vardılar. Osmanlıya olan güvensizlik daha da derinleşti. İttihatçı yöneticiler sıkıştıkça "söz verme"yi yinelediler. Ama insanlar, 1908'deki kadar, verilen sözlere ilgi duymuyorlardı artık. Vaatlerin güvenceleri de isteniyordu şimdi. Ermeni Taşnaklar da giderek değiştiler. Ermenistan, Makedonya, Arnavutluk'taki düzenlemelerde bu toplumlar gözlerini Avrupa devletlerine diktiler. Kürtleri ilgilendiren "iyileştirme" ve "reformlar" söz konusu değildi. Avrupa'nın böyle bir derdi olmadığı gibi, Kürtler de bunun bilincinde değillerdi henüz. Avrupa yüzeysel düzenlemeleri yeterli bulan bir anlayışa sahipken; Ermeni, Arnavut ve Makedonların radikal beklentileri vardı. Bu halkların mücadele ve beklentileri giderek Kürtleri de etkiledi. Ancak yetersiz bir etkilenmeydi bu.

Adım adım trajediye...

Oysa 1878 Berlin Konferansı'nda Ermeni ve Makedon sorunları için belirli kararlar alınmıştı. Avrupa devletlerinin kontrolünde reformlar gerçekleştirilecekti, Doğu Anadolu illerinde. Düzenlemeler ve reformların gerçekleştirilmesi Osmanlı Devleti eliyle olacaktı. Tahmin edileceği gibi zamana yayılan ve değişik bahanelerle uygulamaya konulamadı reformlar. Bölge, Sultan Abdülhamid'in itibarlı adamı Şakir Paşa tarafından denetimle yetinildi. Benzeri durum Arnavutluk'ta da yapıldı.

Osmanlı Devleti yöneticileri yaşanan dönemi ve geleceğin gelişmelerini gecikerek anladıklarında, Osmanlı Devleti'nin batıda yani Avrupa ve Yunanistan'daki toprakları elde tutmanın olanaksızlığını artık açık bir şekilde gördüler. Girit İsyanı, bu algılamayı daha da pekiştirdi. İttihatçılar giderek milliyetçi olmakla kalmıyor, Asya'ya yönelerek Turancı ütopyalar geliştirdiler. Avrupa yerine Anadolu'ya önem vermedikleri için pişmandı İttihatçılar. 1911 Trablusgarp savaşlarının kaybından sonra Asya hasreti daha da arttı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ermeniler artık tebaası oldukları Osmanlı Devleti'ne güvenmiyordu. Var olan bağları da yok olmuştu. 1914 yılında Erzurum'da Ermeni Taşnak Kongresi yapıldı. İttihatçılarla birlikte hareket etmeme kararı alındı. İttihatçıların Ermenileri tehcir –sürgün– etme düşüncelerine, bu kongrede yaşananların büyük etkisi oldu. Avrupa devletlerinin reformları uygulatma girişimleri, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki psikolojik ve taktik nedenlerle uygulama olanağı bulmadı. Ermeniler, Avrupa bölümündeki Osmanlı topraklarının yeni devletler şeklinde İmparatorluktan ayrılmalarına benzer bir beklenti içindeyken, konumları daha da bozuldu. Sonuçta Rusya'dan beklentiler Ermenilere pahalıya mal oldu.

Sürgün, öldürülmeler ve Ermenilerin yaşadıkları acılar günümüzde de tartışılıyor. Yaşananlardan Ermeniler gibi Kürtler de zarar gördüler. Yüz binler savaşta ve savaş sonrasında yok edildiler. Kürt coğrafyası viraneye döndü. Yaşananlar biliniyor...

www.arsivkurdi.org

Millet Sistemi zihinlere öyle bir işlemiş ki...

PROF. BASKIN ORAN

Azınlık tanımının Lozan'da Müslüman-Gayrimüslim ayrımı üzerinden yapılmasının azınlıklar, özelde Ermeniler açısından ne gibi sonuçları oldu?

Müslüman-Gayrimüslim ayrımı, Millet Sistemi'nin özüdür ("Millet", 20. yüzyıl başına kadar, Osmanlı'da "ümmet" anlamına gelirdi; ulus değil). Bu sistem, Osmanlı'nın artık bir imparatorluk olması ve içine çok sayıda gayrimüslimi dahil etmesi üzerine, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü gayrimüslimler Müslüman yasasıyla, yani şeriatla yönetilemezdi. Kendi dinsel yasalarına göre yönetilebilirlerdi.

Millet Sistemi birinci grubu, etnik mensubiyetleri ne olursa olsun tek bir parça olarak düşünür. Bu kategori "Millet-i Hakime"dir (hüküm verici, yani dominant cemaat).

İkinci kategori ise "Millet-i Mahkume"dir (hakkında hüküm verilen, yani domine cemaatler). Millet-i Mahkume gayrimüslimleri din ve mezheplerine göre çok çeşitli parçalara ayırır.

Özet olarak, iki kategori arasında tam bir eşitsizlik vardır. Fakat, görüldüğü gibi, Millet-i Mahkume kendi "Milletbaşı"ları (patrikler, başhaham) tarafından yönetildiği için kendi içişlerinde tamamen özerktir. Hatta, kendi üyelerinden vergi bile toplarlar. Karşılığında, Sultan'a sadakat gösterirler.

1454'te başlayıp 1839 Tanzimat Fermanının "Bütün tebaa kanun karşısında eşittir" demesi üzerine hukuki açıdan sona eren sistem, Lozan'da kodifiye edilmiştir (kâğıda geçirilip hukuk olmuştur). Zaten, hiçbir zaman insanların zihinlerinden kaybolmamıştı. Şu anda da Türkiye'de en canlı biçimde yaşıyor. Zihinlerde ve mahkeme kararlarında. 1936 Beyannamesi diye anılan hukuk rezaleti nedir ki?..

Şu andaki durum şöyle:

1) Gayrimüslimlerin domine/ikincil ("aşağılık") durumu devam ediyor. En azından zihniyetlerde ve hatta mahkeme kararlarında ve ayrıca yasalarda (örnekler için benim *Türkiye'de Azınlıklar* kitabına bakınız).

2) Üstelik, gayrimüslimler bir de "Truva Atı" diye anılmaya başlandı. Çünkü Osmanlı'da eşitlik olmaması yüzünden Batılı büyük ülkeler imparatorluğun içişlerine karışmak için özellikle 1878'den sonra mükemmel bir bahane olarak gayrimüslimleri bulmuşlardı. Gayrimüslimlere "Niye bize müdahale etmek isteyenlerin oyuncağı oldunuz?" hıncı bugün de aynen sürüyor. Sanki bu bahaneyi, sistemde reform yapmaya yanaşmamakla Osmanlı yaratmamış gibi. (Aynı durum Cumhuriyet Türkiyesinde de çok daha geniş olarak yok mu acaba?)

Tabii, bu iki noktaya bir de şunu eklemek lazım: İmparatorluklar alt kimliklere tam bir saygı gösterirler. Ulus-devlet ise onları asimile etmeye girişir; zaten ulus-devletin tanımı şudur: "Ulusunu tek bir etnik/dinsel gruptan ibaret varsayan (ve onu öyle yapmak için asimilasyona girişen) devlet türü." Gayrimüslimler bugün özerkliklerini tamamen yitirmişlerdir, karşılığında da eşit olamamışlardır.

Şimdi, bütün bu söylediklerimi Ermenilere uygulayınız, olsun bitsin. Tabii, 1915'te o muazzam Ermeni emlaki üzerine oturulmuş olduğunu ve bunları kimsenin elden çıkarmayı aklının ucundan bile geçirmediğini akıldan çıkarmayarak.

Bu ayrım, Müslüman ağırlıklı Kürtlerin Ermenilerle ilişkilerine nasıl yansımıştır?

Coğrafya icabı tabii ki Ermeni mallarının üzerine oturanlar esas olarak Kürtlerdir. Bu konuda daha fazla yazmak gerekli mi? Acaba Kürtler, Batıdaki Yunanlılarla yapılan Milli Mücadeleye (sınırlı kalan Koçgiri olayı hariç) niye bu kadar can-u gönülden katıldılar, bir düşünelim. İki sebebi var. Birincisi, işgal altındaki halifeyi kurtarmaktı. Ötekini siz bulun.

Ayrıca, burada çok çok önemli bir nokta var: Bu Millet Sistemi zihniyetlerimize öyle bir işlemiştir ki, bugün Türkiye'de domine olan yani başat-olmayan, zayıf konumdaki gruplar da hâlâ Millet-i Hakime ideolojisini sürdürmektedirler. Kürtlerin ve Alevilerin her fırsatta: *"Biz azınlık değiliz. Biz, esas ve kurucu unsuruz"* demeleri ne anlama geliyor sanıyorsunuz?

Bugün Türkiye'de yaşayan gayrimüslimlerin ve özellikle Ermenilerin azınlık olmaktan kaynaklı yaşadıkları sıkıntılar üzerine neler söylenebilir?

Ermenilerin yaşadığı ekonomik vs. baskılar, bütün gayrimüslimlerinkiyle aynıdır (simge: 1936 Beyannamesi).

Ama psikolojik ve sosyo-psikolojik diyorsanız, ötekilerden çok fazladır. Hrant olayında da tekrar gördük. Rumlarınki de bunlara yakındır. Unutmayalım: Yunan

www.arsivakurdi.org

kimliği 1820'lerde "Türk" imajını öteki olarak kullanarak inşa edildi. Türkler de kendi kimliklerini tam yüz yıl sonra Yunanlı/Rum ve Ermenileri öteki olarak kullanarak inşa ettiler. Özellikle de Ermenileri.

Hrant cinayetinin tarihsel bir politikanın sonucu olduğunu söylemek mümkün müdür? Bu politikanın diğer ulus ve inançlara yansıması nasıl oluyor?

Hrant, temelde, Ermeni olduğu için öldürüldü. Şimdi nasıl kalkıp da *"Biz 1915'te soykırım yapmadık"*ı kabul ettireceğiz, düşünmek lazım.

Diğer zayıf konumdaki gruplara (İngilizcesi: *vulnerable groups*) gelince:

Türkiye'de makbul insan, yani *"Beyaz Türk"*, LAHASÜMÜT'tür. Yani: Laik, Hanefi, Sünni, Müslüman, Türk. Bu niteliklerden biri eksikse, *"makbul"* değildir. Hatta icab-ı halinde *"maktul"* bile olabilir. Yezidileri, Kürtleri, Alevileri, Süryanileri, vs. bu açıdan düşünürseniz fazla söze gerek kalmaz.

İşte Türkiye şimdi bu olumsuz tarihsel mirası sırtından atma sancıları yaşıyor. Millet Sistemi'ni aşmaya çalışıyoruz. Silmeye çalışıyoruz. Kolay değildir, yüzlerce yıllık sistemdir. Bu sistemden yararlananların direnmeleri normaldir.

İnsana insan olarak değer verenlerin direnmeleri de. İşleri zordur; baksanıza Kürtler ve Aleviler bile ne diyor, esas ve kurucu unsur olma konusunda.

Ama tarih, insana insan olarak değer verenlere doğru akıyor. Cennete gidiyoruz, ama cehennemden geçmek zorundayız.

Diyarname

Malpera nûçe çand û hunerê
Kültür, sanat ve haber sitesi
Web site for news culture and art

Hay ji diyarê xwe hebin, nûçeyên xwe ji Diyarnameyê bixwînin

www.diyarname.com

www.arsivakurdi.org

Deng û Xaç

Cîhan Roj

Min xwend/beriya te/a di dilê xwe de/
min xwend/beriya xwe/
a di dilê te de/û min nivîsî/
cara pêşî/helbestekê/
bi zimaneke biyanî/
lewre/
gere bi helbestê jî bête xwendin/
ev sewda/
ev çîrçîroka xwendinê/
çerçawa be a ku dimîne/
xwendinek e/kî dizane/
niha tu bi nêrînên xwe a li asiman bi çi dengê veşarî dixwînî/
bi tenêtiya xwe a helbestî.

Yekî reşesmer bû. Li ber dîwêr rûniştibû. Bejna kinik û qelew nedihişt însan temenê wî texmîn bike. Şepqeya xwe xar kiribû. Dest li ber rû mîna jineke bi rojan li ber serê meytek giriya be, bêhal, serî dihejand. Diminminî, deng nediçû kesên bi qasî du gavan ji wî dûr.

Xanê, bala kesên kurd vekişand ser wî kesî, "Kilaman dibêje. Dengbêj e" got. Mereqek xwe li kesan da der. Xanê ji ber ku bi çîroka dengbêj dizanibû hem bi kêf bû, hem jî bi coş. Dest bi çîroka dengbêj kir da kes jana nexweşê di emeliyetê de ji bîr bikin:

- Dengbêj e. Mûşî ye. Du jinên wî hene. Ev çend sal in li Îzmîr e. Bûkên wî ne kurd in. Li mal nahêlin kilaman bibêje. Ew li ku deverê fersendê dibîne, bi vî halî, bi dengê hew xwebixwe dibihîze kilaman dibêje.

Ji kesan jê yek cînarê dengbêj bû. Ew jî bêsebir bû. Xanê hê gotin neqedandibû îja wî dest pê kir:

-Ev çend sal in em cînar in. Dema bêriya dengbêjiyê dike ez dibim mal, heya qatê şevan kilaman dibêje, heyaaa dilê wî riheeet dibe! Hela havînê ...havînê em dertên baniyê xênî, taxa me hewadar e. Dengê wî bi ser taxê dikeve. Taxa me mîna gundekî kurdan e.

Di wê kêliyê de Xanê dengbêj ji bîr ve kiribû: jinikeke heftê salî hinek bi dûrî dengbêj rûniştibû bi dizî nîşana xaç li ser bedena xwe şax kir. Xanê rabû, çû di navbera dengbêj û pîrejinikê de rûnişt. Niçand milê dengbêj, jê tika kir ew bêtir bi deng kilaman bibêje. Dengbêj bi a wê nekir. Bi dengekî sivik sedem jî diyar kir: "Nabe heyran, haaa, ma te nedîtiye, bi dehan kes hene li vir, giş ne kurd in..."

Xanê, hê bi lavatî diaxivî:

- Ne ew qas bilind, hinekî deng li xwe bilind bike bila ew jinika ha bibihîze bes e, hela ew çi kes e, min mereq kir..!"

Dengbêj tinaz kir: "Tu jî dizanî ez gotinên jinan li erdê naxim!" Ken bi ser her kesî ket.

Dengbêj deng li xwe bilind kir. Newa bi ser pîrejinikê jî ket. Lê gotin nedihat têgihiştin. Xanê di bin çavan re li pîrejinikê dipa. Pîrejinikê ji çenteyê selpak derxist. Hêsir paqij kir. Ber bi Xanê ve hat. Bi tirkiyek fesîh pirs jê kir:

"Hûn ji ku ne keça min?"

Xanê, xwe wekî keseke serkeftî dît. Heya jê hat jidil axivî:

"Em Mûşî ne xaltî."

"Welatê cohoyên şîr û tiriyan"got, pîrejinikê bi axîneke sivik re.

"Nebî tu jî Mûşî bî?"

"Min Mûş nedîtiye. Kalikê min Mûşî bûye. Bavê min her ku kilama Mûşê dibihîst radibû li wêneyê cohoyên şîr û wêneyê tiriyan dinihêrî. Ew wêne, ji alî

www.arsivakurd.org

kalikê min ve hatibû saz kirin. Kalikê min, li perê cohoya şîr çav bere daye pîrika min."

"Kirîv. Tu kirîva me yî."

Rû li pîrejinikê şîrîn bû. Xanê, xwest bêtir pê re dostanî dayne:

"Kesên ne ji dînê me bin, em ji wan re dibêjin kirîv."

"Min bihîstibû."

"Mezinên we gelek xebatkar bû ne. Kurdan ji bo mezinên we gotine, kesên genim di ber pişt û egalên wan ên rîs de zîl dida."

Kenê şîrîn cî da xemginiyê. Careke dî bi selpak hêsir paqij kir. Gotina xwe a dawî ji Xanê re got û meşiya pîrejinik:

- Wextê min bi dizî ji bo neviya xwe dia kir, xaç şax kir bala te vekişand. Rast e, kalikên me wanî bûne. Ev e, em jî bi dizî dia dikin! Ev e hal, bûkên min nizanin ez file me! Bimîne di xweşiyê de... Sewta dengê dengbêjê we xweş bû. Lê xwezî deng êdî ew qas ne bi êşbûna!

Xanê ma li ciyê xwe. Wextê wê û pîrejinikê sohbet kiribû kesên dî jî guhdarên dengbêj bûn. Dengbêj ji nişke ve rabû ser piyan. Neviya wî di hembêza keça wî de bû ji deriyê nexweşxaneyê de ber bi wî ve dihat.

Ne ji dergûşa di hembêza wê de bûya însan bawer nedikir ew jin e; însan digot qey keçikeke nûgihayî ye; yeka bejnzirav, çavên piçûk û şîrîn li serî, wextê diaxivî însan hewes dikir li rû û lêvên wê binihêre.

Bê sebir bû, bang kir; "Bavo, tixtor derman da Zozanê" û kaxiza derman dirêj kir. Dengbêj kaxiz ji dest wê girt û da dest lawikê xwe; "Ka, zû biçe ezexanê, bipirse ka çiqas pere dike." Lawik bi lez kaxiz ji dest dengbêj girt û meşiya.

Dengbêj pirsa tamarên keça xwe kir:

"Lê ji bo destê te, ji bo tamarên destê te çi got?"

"Got; tamarên te naxebitin."

Tirs bi ser keça dengbêj ketibû. Geh li destê xwe dinihêrî geh jî li keçika di hembêza xwe de. Dengbêj bi keneke tîr, lê rengvekirî henek avêt ber:

"Ka ez û tu tamarên xwe biguherin."

"Tamarên dest in, bavo."

"Bila be"got dengbêj.

"Were em destê xwe biguherin." Her kes dikeniya.

Dengbêj, keça xwe û neviya xwe xatir ji kesên mayî xwest, bi rê ketin.

Cînarê dengbêj ku gundiyê Xanê bû li Xanê nihêrî ev gotin jê re got:

"Able, ka binihêre, tu kesê bala te bikişîne heye; heya çîrokeke din biqede belkî nexweşê me ji emeliyatê derbikeve..." ❋

Tu

Ev destana evînek a yekemîn e
Cara yekemîn dîtina riyê şermok û xweşik
Xweziya bûyîna cigara nav lêvan
Riyê spî, çavên reş û kenok
Porên kurt li pişta stû
Peyvandina hêdî û giran
Hayayî tune dilê ku diavêje nav agir
Çavan bi hesreta xewên şevê diele
Tirsa nedîtina carikî din dikeve dil
Her du destên zirav û nazik
Dibin bihuşt di nav xeyalên şevê de; girtina
wan dibe êş, keser û girî
Çiqas dûr ew qas êş
Çiqas dûr ew qas evîn

Oxir Qerhen

www.arsivakurdi.org

'3 gav û 3darek' romanı üzerine bir deneme...

Kürt romancılığı için bir imkân olarak Jan Dost

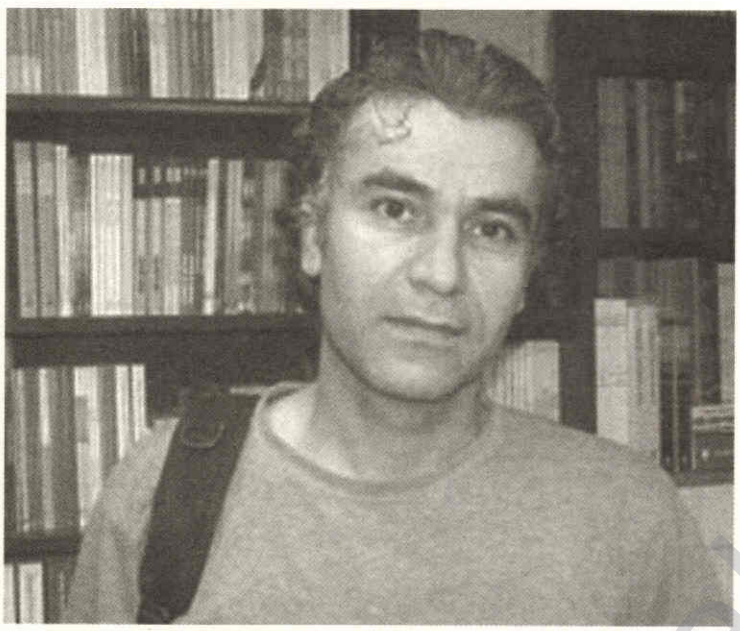

KAWA NEMİR

"Teknik kusurlara veya kusursuzluğun olup olmadığına aldırış bile etmeden okuyan hazcı okurlar açısından, Mijabad'ın, adının anıştırdığı gibi, toplamda zihnimize kazıdığı imge, sisin ta kendisidir. Romanın bende bıraktığı bu tadı ve hazzı, sanırım hiçbir dille ifade edemem. Andre Gide'in Batak'ı, Victor Hugo'nun Deniz İşçileri, Charles Dickens'ın Coketown'ı anlattığı Zor Zamanlar'ı ve Vedat Türkali'nin Bir Gün Tek Başına'sı bende bu türden bir tat bıraktı. Ama tedbiri de elden bırakmamak için söylemeliyim ki burada, Mijabad'ın hemen şimdi andığım bu büyük romanlarla boy ölçüşebileceğini iddia etmiyorum. Edebiyat için de zaman iyi bir ölçüdür. Yani bakalım bu roman ve şimdiye kadar yazılmış Kürtçe romanlardan kaçı zamanla ve Kürtçe, sürekli bir okunma düzeyine erişecek?"

Kürt romancı, öykücü, şair ve çevirmen Jan Dost'un bundan üç yıl önce çıkmış ve tarafımdan *Sisli Şehir** adıyla Türkçeye çevrilmiş romanı *Mijabad* ile ilgili, 21 Şubat 2005 tarihinde *Ülkede Özgür Gündem* gazetesinde yazmış olduğum yazıyı böyle bir değerlendirmeyle bitirmiştim.

O günden bugüne Kürt edebiyatı köprüsünün altından çok sular geçti denilemezse de, denilebilir ki, Kürtçe gibi kırımlardan geçe geçe günümüze ulaşan, ama her ne hikmetse bir türlü kırılamayan bir dilin edebiyatıyla ilgili tartışmaların ve tespitlerin düzeyi, yükselme eğilimine girdi. Bu tartışmaların ve çabaların odağında, Kürtçe yazılan şiir vardı daha çok. Bu alan üzerine yapıla gelen tahlillerden sonra, şiire olan "adi ve adli" yaklaşımın artık öyle kolay kolay tedavülde kalamayacağı anlaşılmak üzere. Daha az yaygın olan Kürtçe roman ve öyküde ise, bu alanın bundan böyle sadece Mehmed Uzun'la ya da Hesenê Metê, Helîm Yûsiv, Medenî Ferho, Firat Cewerî ve birkaç başka adla sınırlı kalmayacağı, genç Kürt romancıların okuyucularıyla buluşacağı bir dönemin eli kulağında olduğu anlaşılıyor. Bizim *90 Kuşağı*'ndan Yaqop Tilermenî ve (Dr.) İbrahîm Seydo Aydoğan'ın bu dönemin habercilerinden iki genç romancı olduklarını daha önce bir tespit olarak öne sürmüştüm. Bu konudaki temel çıkış noktam, bu edebiyatın sadece bir kişiyle, yani Mehmed Uzun'la değerlendirilmesinin eksik olduğudur, dürüstçe olmadığıdır!

Sınıfta kalmış Kürtçe romanda bir açılım sinyali

Tablo böyleyken, 1965'te Güneybatı Kürdistan'ın Kobanê şehrinde doğmuş, yazmaya şiirle başlamış, zamanla çeviriye de bulaşmış, örneğin *Mem û Zîn*'i yıllar önce Arapçaya çevirmiş, *Mijabad* adlı ilk Kürtçe romanı yaklaşık üç yıl önce basılmış Jan Dost'u, özellikle bu yakınlarda yayınlanan ikinci romanı *3 gav û 3darek, Şeva dawî di jiyana Şêx Seîdê Kal de* (3 adım ve darağacı, Koca Şeyh Sait'in hayatında son gece, Avesta Yayınevi, İstanbul, 2007) nedeniyle ayrı bir yere koymamız gerektiğine inanıyorum. Kürtçe her türden metnin hayatımıza girmeye başladığı son yirmi yıllık zaman diliminde, bence Kürtçe ve Kürt edebiyatı şöyle bir süreçten geçti: Dünyanın her tarafına dağılmış Kürtlerin 20. yüzyıl boyunca ürettiği yazılı kültür mirasının ve eski yazılı edebiyat geleneğimize dahil metinlerin bulunmaları, Kuzey'de basılmaya başlanmaları, bu edebiyatın yazılı kaynaklarını açığa

www.arsivakurdi.org

çıkarma süreciydi ki, bu süreç henüz tamamına ermiş değildir, daha profesyonelce yaklaşılması gereken bir alan olarak durmaktadır. Bu açığa çıkarma sürecinin en dezavantajlı yanı, bir entelektüel mirasın verebileceği enerjiyle hareket edebilecek bir aydın kuşağının olmamasıydı. Bu sürecin bu bilgisizlikle ve özensizlikle bağlantılı olan ikinci ayağıysa, âdeta Kürtçe olsun da çamurdan olsun yaklaşımının yarattığı tahribat oldu. Bunun yarattığı tek şey, bir edebiyat, özellikle bir şiir, öykü ve roman çöplüğü oldu ki, Ehmed Huseynî'nin on yıl önce yaptığı bu tespit, kuşağımızın bir kesimi için slogan oldu. İçinde hemen hemen herkesin şiir yazdığı, ama çok az kimsenin gerçek şair olduğu, roman yazma eğiliminin yükseldiği, ama çok azının gerçek romanın ne olduğuyla ilgili bir fikre sahip olduğu bir dönemdir bu sözünü etkilde, çoğunlukla farkında olmadan, "roman olmayan"da ısrar etmişlerdir. 1920'lerden, Erebê Şemo'dan günümüze uzanan ve henüz analiz edilmemiş bu miras, ağırlıklı olarak dilde, konuda ve kurguda plep/köy yaklaşımına mahkûm olmuştur. Kürtçe roman, ulusal bir kazanım olarak getirebileceği modernleşmeyi sağlamada sınıfta kalmıştır, çünkü dilin kurucu öğe olarak başarması gereken modernleşme başarılamamıştır, bu kurucu vasıf bu dile yüklenememiştir ve karakterler yaratılamamıştır; karakter adına öne sürülense, yazarın salt kendisi olmaktan öteye geçemeyip bu iki önemli koşuldan mahrum bir biçimde günümüze kadar gelmiştir. Hangi dilde olursa olsun, bir romandan ve romancıdan, çıplak gerçeklikten hareketle başka birçok hayatlara ait gerçeklikleri yoğurarak hayatı daha üst ve yeni bir gerçe-

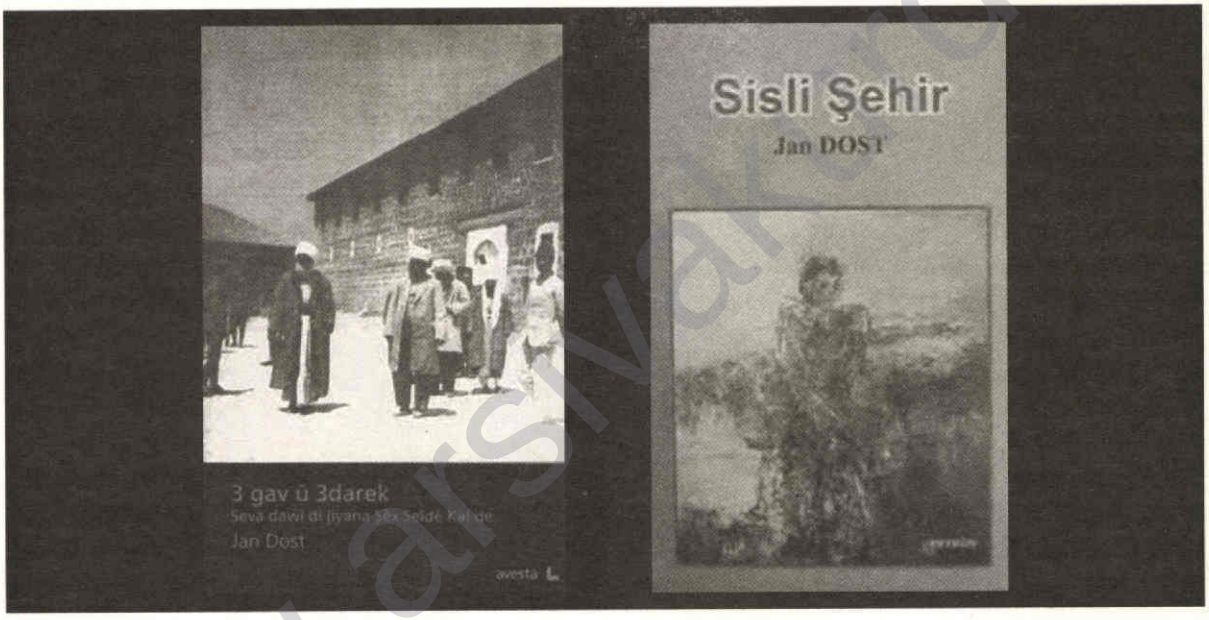

tiğimiz. Burada Jan Dost'tan hareketle, romandan söz ettiğim için, bu 'adi ve adlî' şiiri eşelemeyi bırakacağım ve bugüne kadar yazılmış Kürtçe romanların en temel özelliklerine vurgu yapmaya çalışacağım.

Bir edebi tür olarak romanın bir ulusun ve ortak bir dilin inşa olma sürecinin önemli bir ayağı (onun kendiliğinde ister istemez barınan siyasal özelliği) ve bir konuya ya da konulara nüfuz etme anlamında bir *öykü*ye sahip olması gerektiğinden hareketle, Kürtler böylesine kurucu bir metin türüne, tarihsel bir sonuç olarak, hem son derece geç bir tarihte başlamışlardır, hem de romanın böyle bir edebi türü olmuşluk/olurulmuşluk anlamında kabul edilebilir kılan temel araçlarından, yani kurgudan, kıvrak anlatımdan ve karakter yaratabilmekten uzun süre mahrum bir şeğe, yani kurguya çekebilmesi beklenir ve kendinden, ya da yanı başındaki bir "kişisellik"ten hareketle hem o olan, hem de o derecede o olmayan bir karakter yaratabilmesi beklenir. Tabii bir de zengin gözlemler sürecinden çekip çıkarılmış mekân ve zaman betimlemeleri yapabilme şartını yerine getirebilmesi, romancıdan beklenenler arasındadır. Kürt romanı, bu hususiyetler düşünüldüğünde, sınıfta kalmıştır; yazarımız, metinlerle kurulacak hayatların ne ve nasıl olabileceklerine dair sorulara sağlam yanıtlar verebilecek bir durumda değildir henüz, kaba bir Kürt aidiyet duygusuna sığınmakla zaman kaybetmektedir!

Genel tablo böyle ama, Kürt romanının bu kısırdöngüsünü kırmak isteyenlerin başında gelen birkaç

www.arsivanadolu.org

isimden biri de Jan Dost'tur. İlk romanı *Mijabad*'la üç yıl önce bunun işaretlerini vermişti. Bu kez, 1925'te henüz kurulma sürecinde olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı milli ve dini duygularla isyan eden Şeyh Sait'in hayatı üstüne yazdığı ve bu yakınlarda çıkan *3 gav û 3darek* adlı ikinci romanıyla kısaca vermeye çalıştığım tarihçeye dönmeme vesile oldu. Özetlediğim bu tespitlerimin ışığında, Dost'un yeni romanına, Kürtçe romanda bir açılım deneyiminin sinyallerini verebilen bu metne biraz yaklaşabilmeyi istiyorum.

Tarih romanı: Romancı kalabilmekle vakanüvislik arasındaki ince sınır

Kabul edilmelidir ki, Kürtler doğru bir tarihi inşa sürecinin henüz başlarındalar. İki yüz yıllık bir isyan ve yenilgi tarihinin Kürtlere bıraktığı en somut sonuç, Kürtlerin bu yenilgilerin nedenlerinden ve sonuçlarından ciddi bir ders çıkaramamış olmalarıdır ki, bunun önündeki en büyük engel, gene Kürtlerin kendileridir, yoksa Fars, Arap ve Türk egemenliği mekanizmaları değildir. Bu kadar bedele rağmen herhangi ciddi bir kazanım elde edememiş bir halkın içinde bulunduğu durum, ancak kendi iç çekişmeleri, gerilikleri ve dağınıklığıyla açıklanabilir.

Bütün isyanlar gibi, Jan Dost'un romanına konu yaptığı Seyh Sait İsyanı'nı da böyle okumak gerekir: Hafızalarda tutulamayan tarih bilgisi, kahramanlığın ve fedakârlığın yanında, bile isteye ayakta tutulan ihanet kültürü, köylerden tutun da siyasete kadar, dilden tutun da edebiyata kadar, fiziki ve kültürel koruculuk geleneği, halkın bütün katmanlarına kadar kök salmış umutsuzluk duygusu ve daha yığınla şey, bu halkın içinde bulunduğu durumun nedenleridir.

Dost'un *3 gav û 3darek* adlı romanı da dikkatli bir kalemin elinden çıkmış bir roman olarak konusuna, kahramanına ve kurgusuna bu bilinçle, bu tarih, coğrafya ve insan bilgisiyle yaklaşıyor. Üzerinde çok şey yazılmış ve söylenmiş, ulu Türk devletince çok aşağılanmış, iftira edilmiş, anısına her türlü saygısızlıktan geri kalınmamış, ama kendini son derece meşru ve haklı nedenlerden dolayı ve lojistik, askeri ve siyasi hazırlıkları tam da olgunlaşmadan, karanlık bir biçimde planlanandan önce patlak vermiş bir isyanın başında bulan Palulu din adamı Şeyh Sait, belki de ilk kez insani yanlarıyla bir metne konu oluyor. Jan Dost, ilk romanı *Mijabad*'da da yaptığı gibi, romancılığını önemli tarihi olayların ve dönemlerin ve bu yoldaki arşiv çalışmalarının üstüne kuruyor.

Ancak açtığımız paragraftan da anlaşılacağı gibi, yazılan romanı toplumun belleğinde yer etmiş bir olay ya da olaylar dizisi, bir şahsiyet ya da şahsiyetler üzerine kurmanın ne gibi riskler taşıdığı önemlidir. Tarih gibi son derece tahripkâr olabilen, çarpıtılmaya son derece müsait bir alanın verdiği bilgi kaynaklarıyla modern bir roman yazmak, birçok romancının çuvallayabileceği bir iştir. Çünkü bu türden bir romancılığın gerektirdiği arşiv, araştırma ve okuma çalışmasının romancıyı son noktada götürebileceği yer, kuru bir tarih kitabı yazmak, ya da sadece bir hatırlatmada bulunmuş olmak tehlikesidir. Romancının zihni eğer güçlü bir kurgudan ziyade konuyla ve salt tarihi bir ıstırabın dışavurumuyla meşgulse, böyle bir romanın yazımı için derlenen, ayıklanmayan yığınla bilginin içinde kaybolup gitmek işten bile değildir. Romancı böyle bir süreç sonunda elde edeceği metnin kuru bir tarih bilgisi vermiş olma felaketine uğramak istemiyorsa, tasarruflu davranmak ve bir romanı roman yapabilecek kurguyla cebelleşmek zorundadır. Jan Dost'un *3 gav û 3darek* romanı, bu sözünü ettiğimiz riskleri görmüş, tüm bu araştırma çalışmalarının sonunda bu tuzaklara düşmeden, insanı rahatsız edici bir milli/plep söyleme sığınmadan, isyana ve isyan dönemine eleştirel yaklaşarak ve Şeyh Sait'i insani yanlarıyla, kuyuya düşüp boğularak ölen ilk aşkı Perixan'a duyduğu aşkıyla, ondan kalan mendili Kürt bayrağına çevirerek örneğin, korkularıyla ve endişeleriyle ele alarak, birkaç metafor eşliğinde, başarılı bir kurguyla karşımıza çıkıyor.

Roman, Kürtçede hem *kısa bir zaman dilimi*, hem de *adım* anlamına gelen *gav* kelimesi üzerine inşa edilmiş. İstiklal Mahkemeleri yargılamalarından sonra, bir gece yarısı idam edilmek üzere iki asker eşliğinde darağacına götürülen Şeyh Sait, idam sehpasına gitmek üzere yürüdüğü kısa mesafe boyunca ve sehpaya çıkmak için attığı ilk adımdan itibaren tüm hayatını ve isyana dair tüm bilgileri tekellüm etmeye başlar. O tekellüm ederken, biraz ötesinde bazıları hâlâ can çekişen, asılmış 47 yoldaşı daha vardır fonda. Dost, yığınla bilgiyi son derece ustaca metnin tüm hücrelerine dağıtmış, öyle ki, roman son derece akıcı bir şekilde ilerliyor, okuyucuyu metnin katmanlarına adım adım çekiyor.

Kaba 'siyaset' tuzağına düşmemek...

Jan Dost, sağlam şiir bilgisi sayesinde, yazdıklarında şiirden kopmamaya özen gösteren bir romancı ve bu yüzden metinlerinde, özellikle Kürt, Fars ve Arap şiirinden yerine göre verdiği örnekler dışında, yer yer metaforlarla ve bilge deliler aracılığıyla konuşmayı seven ve bunu başarılı bir biçimde yapan bir

www.arsivakurdi.org

yazar. *Mijabad*'da metnin omurgasında kullandığı su metaforu ve cumhuriyetin başkenti Mahabad'da kovayla su toplayıp götürüp Sablağ nehrine boşaltan, kurulacak Kürt ülkesinin denizsiz ayakta kalamayacağını söylenerek dolaşıp duran, nehirden bir deniz yapmakla uğraşan Amiral Ağa tiplemesi gibi, *3 gav û 3darek*'te de fırlattığında kubbe üstünde kalmalarını istediği bir heybe dolusu cevizle karşımıza çıkan bilge deli Xidirê Botî de romancının bu yaklaşımının ürünü. Kürtlerin başarabilmesi, bir cevizin kubbe biçimindeki bir yüzeyde düşmeyip kalabilmesi kadar hem çok zor, hem de olduğunda, çok muhteşem olacaktır! Ayrıca Xidirê Botî'nin de en sonunda Şeyh Sait tarafından Murat nehrinde ölü bulunması, bizi gene su metaforuna götürüyor. Ancak romanın ilk sahnesinden sonuna kadar yutkunmamıza neden olan en önemli şey, Şeyh Sait'in son derece susamış bir halde asılmaya götürülmesidir. Ve tabii romancının son derece yürek titretici bir şekilde betimlediği, Şeyh Sait'in aşkı Perîxan'ın delikanlı şeyhe bir bardak su vermek isterken kuyuya düşerek ölmesi, gene bu metaforun yazar tarafından romana konulmuş başka bir versiyonudur.

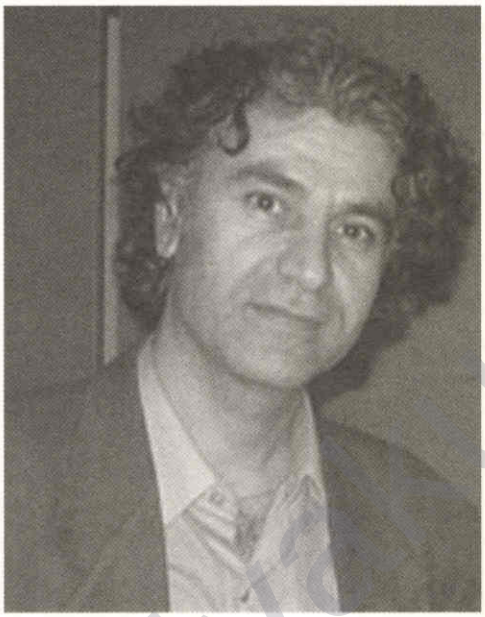

Jan Dost'un bu romanla başardığı başka bir şey de, bölümler arasındaki geçişlerde ve zaman kaydırmalarında ve ileriye fırlatmalarında son derece dinamik bir metin yazabilmiş olmasıdır. Bölümler ve iç bloklar arasındaki geçişlerdeki ustalık son derece belirgin, son derece mantıklı, bu dil adına ciddi bir kazanç.

Bir yazarı bu noktaya taşıyan toplumsal ve kişisel nedenleri anlama konusu da, bence, Kürtler tarafından hep atlanan, lakin atlanmaması gereken bir konudur. Jan Dost, tüm yazı hayatı boyunca siyaset-hayat-edebiyat sarmalının tuzağına düşmemeye özen göstermiş, her birinin özgünlüklerini iyi anlayarak birini ötekine kurban etmemeye özen gösteren bir tutum içinde kalmayı seçmiş bir yazardır. Böyle bir tutum, yazarlarının çoğunun sıradan birer siyaset misyoneri gibi davrandığı bir Kürtçe dil ve edebiyat dünyasında son derece özgün ve değerli bir tutumdur, çünkü bu tutumu nedeniyledir ki, Jan Dost her şeyin başında kendi ulusuna ve onun aslında feodalitenin bu çağda başka postlarına bürünerek halka çobanlık yapan siyasetçilerine eleştirel yaklaşıyor. Romanının satır aralarında buna dair de yığınla örnek var dikkatli okuyucunun atlamaması gereken! Örneğin, İstiklâl Mahkemeleri'nde Şeyh Şait'i ve arkadaşlarını yargılayıp idama mahkûm eden, adı Ermeni Katliamı'nda çok sık geçen Ali Sayib'in Şeyh Sait'ten isyanda ölen Türk askerlerinin ailelerinden özür dileyip dilemeyeceğini sorması ve Şeyh Sait'in ona verdiği yanıt, çok manidar ve de çok bugüne dair! Yorum okuyucunun!

İyi bir romancı olmanın işaretlerini vermiş Jan Dost için unutmadan söylemem gereken başka bir şey var! Dost, roman boyunca Şeyh Sait'in idam sehpasında son nefesini vermeden önce kendiyle ve halkıyla ilgili Tanrı'ya sorması gereken bir soru aracılığıyla bir tür gerilim noktası koyar. Dost, bu soruyu sürekli ertelemek ve finalde Şeyh Sait'e sordurabilmek için laf kalabalığı etme tuzağına düşmez, metni son derece yalın bir sessizlikte sonuna kadar götürür ki, metnin sonlarına doğru İngiliz şair Gerard Manley Hopkins'in *Tanrı'nın Görkemi* adlı güzel şiirini bizlere hatırlatırcasına Tanrı'ya inanan Şeyh Sait, birden İsa gibi, *"Tanrım, neden beni bıraktın!"* mealinde inilder. Romanın sonundaysa, sorusunu soramaz, çünkü Tanrı'nın bile bir Kürt'ün sorusunu duyacak vakti yoktur ve roman, Şeyh Sait darağacında sallanırken, Tanrı'nın sisler arasından *"Sorun neydi?"* diyen cümlesiyle biter.

Evet, bir roman elbette bir dildir ve bu dil, kurucu bir öğedir! Sevgili Zana Farqînî'yle bu romandan söz ederken, bu romanın Kürtçe ve Kürt romancılığı adına bir başarı olduğuna vurgu yaptık ve en belirgin ortak görüşümüz de, bu romanın dilinin, her şeyin başında, güzel, zengin ve derli toplu bir Kürtçe olduğuydu. Ve dedim ki, Jan Dost gibi bir romancıyı her yerde anlatmakta ısrar etmenin, okuyarak ve okutarak selamlamanın zamanı gelmiştir. Sırf bize kattıklarından dolayı...

* *Sisli Şehir*, Jan Dost, Kürtçeden çeviren: Kawa Nemir, Beybûn Yayınevi, Aralık 2005, Ankara.

www.arsivkurdi.org

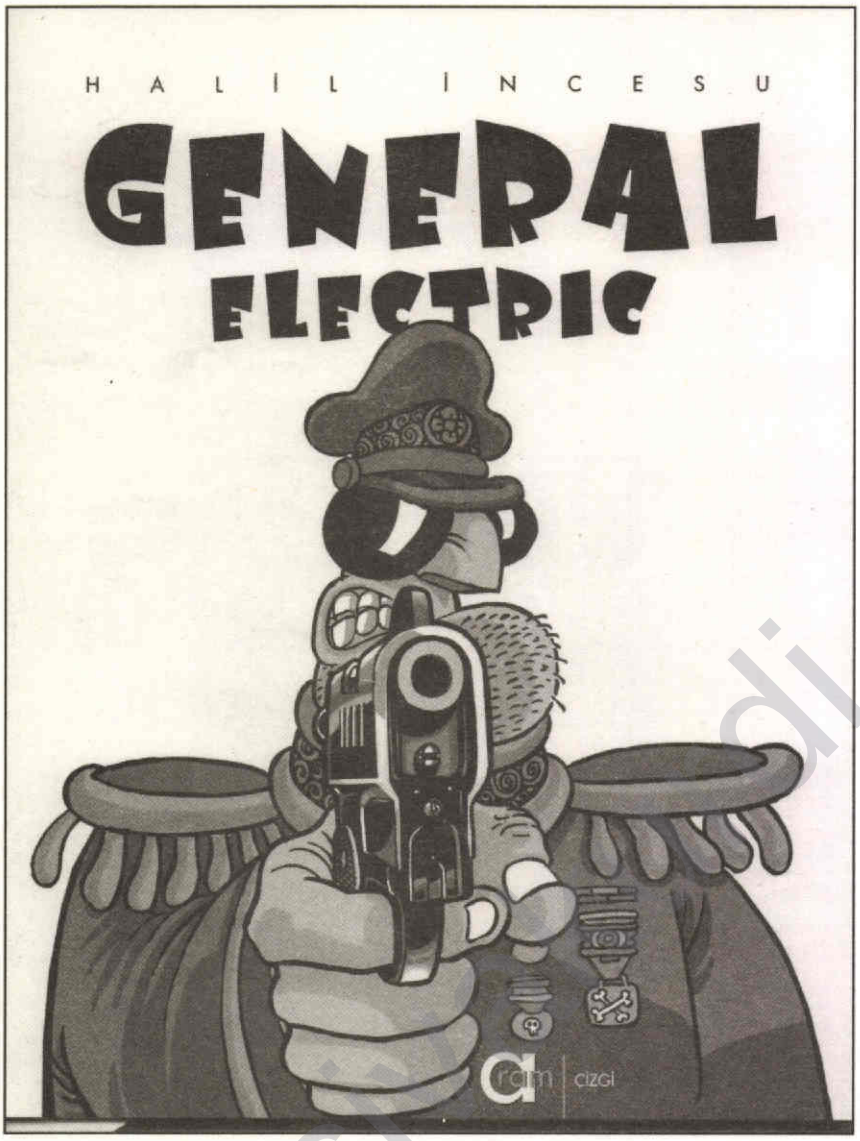

General Electric

Fatih Polat

Silahlısı ve silahsızı ile darbelerin gelenek haline geldiği bir ülkede, iktidarı bir generalden daha iyi kim temsil edebilir? Komuta altındaki demokrasi kültürünün, onu üreten ve yöneten generaldeki temsilinin de, biraz paranoyak, biraz şizofrenik, biraz da sakarlığı çağrıştıran özelliklerle kendini göstermesinden daha doğal ne olabilir? Çevresinde olup biten her şeye –eşine, köpeğine, bakkaldan bir şeyler aldırdığı mahallenin çocuğuna davranışları–, hep bir *"askeri müdahale"* tarzında olan bir general, paranoyak değilse nedir? Rüyasında bile komut veren bir general şizofren değilse, şizofren kime denir?

Halil İncesu'nun *General Electric* tiplemesi, yukarıda sıraladığımız özelliklerinin tümünü içermektedir. İncesu, birçok sivilin ancak *"kısa dönem"* olarak tahammül ettiği(!) bir gerçeklikle, dile kolay, tam 7 yıl geçirdi. Bu süre içinde de, generalin türlü hallerini keşfetti ve Gündem gazetesindeki bant karikatürleriyle bizlerle paylaştı.

Bir iktidar tiplemesi...

Belki başka bir ülkede, iktidarı temsil etmek üzere farklı bir tipleme de seçilebilirdi, ancak Türkiye'yi anlatmak bakımından *"cuk"* oturan tipleme ancak bir general olabilirdi. Böyle olması nedeniyle de, generaller üzerinden sivri dille mizah yapmak, Türkiye basın ve mizah tarihi bakımından, nadir rastlanan bir durum olmuştur.

Apoletli medyamızın Doğan Güreş'e, emekli ol-

duktan sonra, foto montaj yoluyla etek giydirmesi, bu gerçeği doğrulayan bir örnek olarak anımsanabilir.

Halil İncesu, yarattığı *General Electric* tiplemesiyle, bu açıdan bir tabuyu yıkmıştır.

İncesu'nun "generali", kendisini komplekse sokacak kadar kısa boyludur ve üniformasız haliyle, o apoletli halindeki heybetinden eser kalmayacak birisidir aslında. Halil İncesu'nun onu çizme biçimi de, bunun ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Bir tiplemeyi okurun gözünde belirgin kılacak ve hafızalara kazınmasına yardımcı olacak "abartılı" özellikler, generalin apoletlerinde, üniformasında, şapkasında, silahında ve siyah camlı gözlüklerinde açığa çıkmaktadır. Belli bir generali değil, bir soyutlama olarak generalde temsilini bulan bir iktidar sistemini ima eden bu tipleme, Türkiye'nin halen bütün yakıcılığıyla yaşanmaya devam eden siyasal tarihinin kendisidir aslında.

General, üniformanın arkasında, hatta bir üniforma olarak çıkmaktadır karşımıza. Tüm bunlar General'in özelliklerinin, karakter özelliği olmadığını, "yönetmenin" karakteri olduğunu anlatmakta.

Generalimizin 'Electric' diye isimlendirilmesinin gerekçesini ise, onun *"NATO'ya hayır"* yazılı pankarta gösterdiği tepkide, ya da rüyasında kendisini *"Irak'ta savaşa hayır"* diye slogan atarken görüp, uyandıktan sonra bunu bir *"kabus"* olarak nitelendirmesinde görebiliyoruz. Darbe tezgâhlarıyla ünlü Amerikan General Electric tekeline, dolayısıyla Amerikancılığa da bir atıfta bulunulmuş oluyor.

Küçük köpeği Tomi'ye bile sık sık, *"bana terliklerimi getir"* diye emirler yağdıran generalin, doğa sevgisini, doğa harikası bir yerden geçerken, *"asker dur"* diyerek makam arabasını durdurup, *"Ohh bir cennet adeta, deniz, güneş, yeşil"* diye söylenerek işemesinden; insan sevgisini ve romantizm anlayışını da, 14 Şubat sevgililer gününde eşine, *"Bugün senin için Mehmetçik Vakfı'na bağış yaptım"* diye böbürlenmesinden anlayabiliyoruz!

Karşı apartmandaki dairesinde gazete okuyan bir komşusunu dürbünle gözetleyip, *"Gazeteyi alır almaz Kürtler ve Kuzey Irak haberlerini okudu... Arka sayfa gü-*

www.arsivakurdi.org

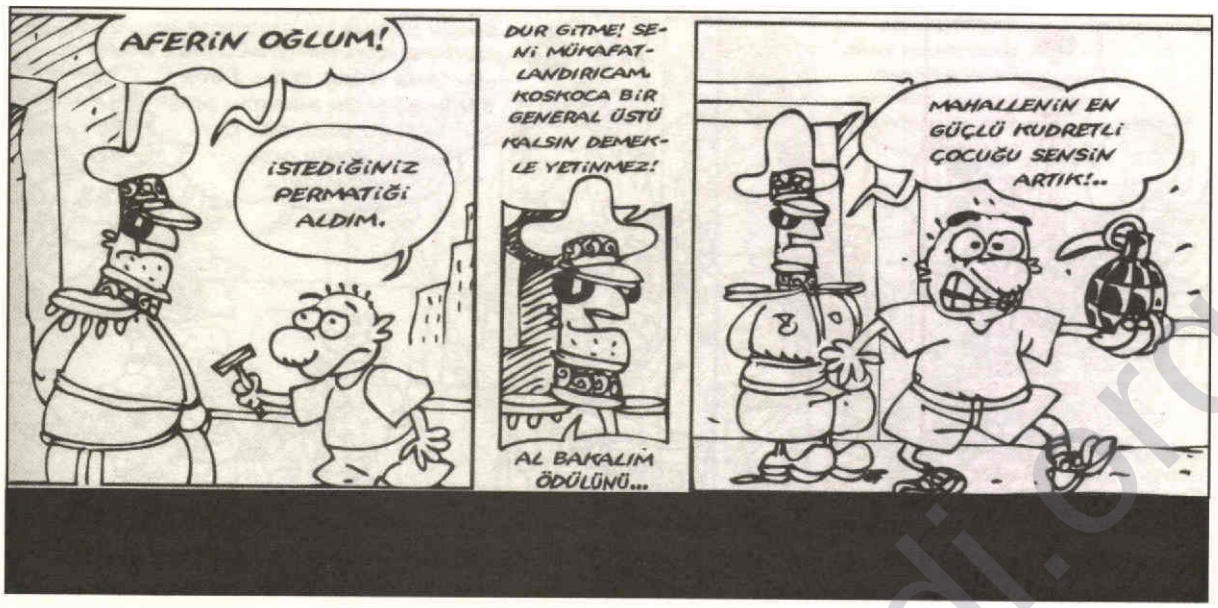

zeline bile bakmadan!.." diye hayıflanarak, *"Evet bu da kesin Kürt"* sonucuna varıp, onu defterindeki *"İçimizdeki Kürtler"* başlıklı bölüme not etmesi, birçok göndermeyi de barındıran bir karedir. Bu karenin arka fonunda, Newroz'un, *"w"* ile yazılmasını *"bölücülük"* olarak değerlendiren mülki amirleri ve yargı bürokrasisini ya da defterine *"Sarı, kırmızı, yeşil"* renklerle resim yapan öğrencinin başına gelenleri, ya da bir dönem, kimi bölge illerinde, trafik ışıklarının bile değiştirilmek istenmesini bulabiliriz.

Yüzleşmeye davet...

İlk bakışta Halil İncesu'nun generalinin Kürtlere karşı gösterdiği benzer yaklaşımlarını abartılı bulabilecek olanlar, yukarıda sıraladığımız bazı örnekleri, yaşanmış garip gerçeklerle birlikte düşündüklerinde, bunun, hakim iktidar yapısının, Kürt sorunu karşısındaki gündelik tavrının bir tezahüründen öte bir şey olmadığını fark edeceklerdir.

İncesu'nun *Aram Yayınları*'ndan çıkan kitabında bir araya getirdiği *General Electric* çizgileri arasında yer alan bir bant ise, bugün yaşanılan siyasal didişmenin ironik bir ifadesini sunmaktadır.

"Korkulacak hiç bişey yok! Laik kesim de, dinci kesim de en önemli hususta aynı fikirde nasıl olsa" diyen Generali, laik ve dinci olarak resmedilen kişilerce *"En büyük asker bizim asker"* sloganları eşliğinde havaya atılırken görürüz. Bu karede general dışında yer alan kişileri Erdoğan ile Baykal olarak da düşünmek mümkündür. İktidar partisi ile ana muhalefet partisini birleştiren bu çizgi, İncesu'nun iktidarı *"general"* ile resmetmesinin ne kadar isabetli bir tercih olduğunu da göstermektedir.

İncesu'nun çizgileri, bu açıdan, sadece muhalefet karikatürleri olarak değil, aynı zamanda generaller düzeni ile yüzleşmeye de bir davettir. ✵

www.arsivakurdi.org

Deriyê wêjeyê û deriyê sloganan

Evdile Koçer

Ev demeke rihê hin sloganên riziyayî û peritî yên ku ji dawa siyasetê diwerin bi reng û dirûvên nû ve xwe ber didin nav mala wêjeya kurdî jî.

Bi saya serê hin kurdên tirkînûs ên ku çavê wan her dem li texta siyasetê ye, dîwan û hêwanên wêjeya kurdî ji van sloganan hatiye zeftkirin.

Ev tirkînûsên ku em behs dikin li gorî "isûla şerqê" car caran bi du sê 'çequlatên xemîrok!' dilê hin kurdînûsên me jî şêrîn dikin.

Bi sloganên xwe yên kurmî û riziyayî ve di mala kurdan de havêna wêjeya kurdî xira dikin: "Ziman ne girîng e, ya girîng edebiyat e!.."

Ev etarên tirkînûs di mala wêjeya kurdî de li ser mase û kursiyên zimanê kurdî rûdinin, piştî teoriyên hazir ên hezarûşevekê tovê modela xwe direşînin nav rihê nifşên nû. Lê tişta herî xweş, komîk, ecêb an jî ez çi bibêjim absûrd ev e ku di navberê de wekî çequlatên eyda bimbarek çend gotinokên kurdî jî dixwînin û rihê me gişan mest û serxweş dikin.

Tabî ew jî dizanin ku maneya van çend gotinokên kurdî di civaka me de "WELATPARÊZÎ" ye. Û dû re jî çepik û reqreq e! Heke em dawa çalakiyên kurdî ji slogan û karê van kesan ên pînekirî neşûn, heke em rihê gotina kurdî ji qirş mirşên wiha kopîkirî neweşînin; dê nifşên nû di nav halekî şîzofrenîk de her bilikume û dê her serê xwe li sêdara modela cîranan bixe.

Hin kes jî çawa ku henekên xwe li ziman û wêjeya kurdî bikin, sloganên qundiriyayî dixin devê xwe: "Ahmed Arif bugün sag olsaydi, Kürtçe yazardi! -Ehmed Arif heke îro sax bûya dê bi kurdî binivîsanda-"

Bi korezanî lê dîsa jî li gorî "isûla şerqê" xwe noqî slogonên siyasî dikin. Awayek ji awayan meqsedên xwe dixin sloganeke virnî û bi deriyê wêjeya kurdî ve dadiliqînin.

Li ser hêlekana garana civaka me bi qestî ayetên nebûyî vedibêjin. Çepik û dilsafiya civaka me ya nezan wekî stratejîstên qiblenenas ji bo navdarbûna xwe bi şev û roj her manûpile dikin. Ji bo ku helbest û çîrokên xwe di newaleke wêjeya tirkî re bigindirînin, çepik û kursî û maseyên wêjeya kurdî ji xwe re wekî çavkanî nîşan dikin.

Haya wan ji sosyolojiya wêjeyê, kulturê, ronesansê û man û nemanê heye an jî tune ez nizanim.

Lê hê ku ev slogan û dekûdolabên avşêlo di devê wan de napeqe, bi heyecaneke mezin di qesr û qonaxên kurdan de bi riya panel û konferansan peyv û gotinokên xwe dixin neynikeke tirkî û bi hostahiya helbestrêstinekê didin rûyê xwişk û dayikên me.

Tu kes wekî Shakespeare behsa 'Şaşitiya Komedyayan' nake. Tu kes mîna Adorno û Edward Saîd rûyê xwe nade ber xwe.

Tu evdê Xwedê mîna camêran neynikekê nade wijdana xwe û ranabe şipiya nabêje: "Heyran bi Xwedê li qisûrê nenêrin, heqê min tune ku ez bi vê tirkiya xwe xuşe xuşa rihê van xwişk û dayikan vebirim...!"

Erê nabêjin, ji ber ku ew –bivê nevê!- didin ser dewsa Denîz Baykalê xwediyê fikira kurmî û difikirin ku divê zûka ew dayik fistanên tirkî li rihê xwe bikin.

Ez li vir tiştekî dîsa dubare bikim: Kî bi çi zimanî binivîse û wêjeyê bihûne jixwe baş e! Jixwe mirov ji nişka ve, di zikê gotina xwe de nikare dest bi tiştekê bike. Meseleya ziman, edebiyat, rih, vegotin, mijareke din e! Lê ez dixwazim vê yekê dîsa vebêjim: Mirov xwe di nav çavikên çerxekê de di nav xelekên sosyolojiya dewrekê de dibîne û pişt re dibe Ehmed Arif, Yaşar Kemal an jî Selîm Berekat.

Tu kes nikare vê rastî-yolojiyê bi sloganên siyasî xira bike. Lê heke derdê te kurdînûsî û Bedirxaniyên nû bin, heke kula te ew be ku teyrên feqeyên wêjeya kurdî li ser ezmanên vî welatî dîsa bifirin, riya vê jî eşkere ye ezbenî: Berê her tiştî divê tu peyva kurdî di bexçeyê xwe de biçînî; paşê divê di guhê civakê de bi kurdî biqîrî, bikenî, bigîrî... Piştî sebebî, hezkirin, ked, sebir, xwepêşandan, reklam û filan û bêvanê, vêca tu yê hingê behsa kurdiyekê bikî...

Wêje û naveroka wê jixwe meseleyeke kûr e, guherbar e; lê ez vê mereq dikim: tirkînûsên ku xwe li ser Amed, Sêrt û Batmanê ferz dikin, ma qey nizanin ku rihê civaka me tiyê kîjan zimanî ye, ma qey ji min çêtir nizanin ku ZIMAN çemê rihê civakan in!

Ma qey nizanin ku berhemên wêjeyî ji paşila zimanekî germ dertên. Lê ji ber ku ew li Edîrne û Antalyayê û li Enqere û Stenbolê ji xwe re girseyên hazir ên çepik û reqreqê peyda nakin; tên xwe li siyaseta me ya ku li xwe digere diqelibînin, li ser navê şîîra "Kardeşlik" heta binparzû siyaseta me bi kar tînin; paşê berê xwe didin kewara xwe, bi çîrok û metaforên kurdî ve ji şîîra tirkî re tevnên nûjentir diafirînin.

Li ser hebûna wêjeya kurd xwe bi nav dikin, lê hêlîna zimanekî din germtir dikin. Di nav hêlîna wêjeya kurd de hêkên zimanekî din dikin û qibleya nifşên birîndar têk dibin. De vêca were û tovê peyva kurdî li nav nifşên nû bireşîne! De vêca were û wêjeya kurdî di bihurka van sloganên siyasî de bimeyîne û derbas bike! ✹

evdilekocer@yahoo.com

www.kurdishkurdi.org

Fotoğraf: Ali Öz

İlk erguvan çiçekleri...

ANİTA KAZEROĞLU

İstanbul, bahar, nasıl güzeldir, kendine has doğası iklimi ve ağaçları ile. İstanbul'da erguvanlar açmaya başladı. Erguvanların tariflenir bir kokusu yoktur. O sadece rengi ile şimdiye kadar insanların zihninde yer almıştır. O tariflenemez mor ve eflatun rengi, nasıl da kendi rengini belirtir, kokusunu duyan var mı? Bilinir mi? Bu şehirde ilk açan erguvanların kokusunu duyan ve ilk erguvanları keşfe çıkan birisini tanıdım. İstanbul'da en çok bilindik bayramımız "Zadik" (Paskalya) erguvanların ilk çiçeklenmesi öncesinde kutlanır. Zira artık sadece İstanbul'da kutlayabiliyoruz. Erguvan, Zadik, İstanbul...

Geçen yıl Zadik'te ben, dini duyguları güçlü olmayan birisi olarak çalıştığım gazetede patronun Zadiğimi kutlamak için uzattığı eline, bayramı kutlamak için söylenen *"Kristos haryavi meralost"* sözüne karşılık hiçbir şey dememiş, niyetlerimizi belirtmeden garip bir bayram kutlaması gerçekleştirmiştik. Bu yıl onu mezarlık günü mezarda ziyaret edeceğimi nereden bilebilirdim. Bu yılın ilk erguvanlarını onun mezarının üstüne bırakacağımı söyleseler inanmazdım herhalde. İlk erguvan çiçekleriyle mezardayım işte. Nasıl bir pişmanlık ve iç ezilmesidir. Tariflenemez bir pişmanlık acısı. Onun bir avuç toprak yığınına dönüşmesi, kabul edilir bir gerçek olamazdı. Bütün bunların, uyanınca normal yaşantıma devam edebileceğim bir rüya olmasını isterdim... Zadik yumurtalarını tokuşturup bayramlaşan insanlarla birlikte, bu yıl ben de onunla yumurta tokuşturup bayramlaşmak isterdim. Kırılan yumurta kabukları gibi saçılan hayatlarımız 1915'ten beri bir araya getirilip yapıştırılamadığı gibi, bu son kaybımızla en ufak umutlarımız da un ufak oldu. Toplum hafızasını zorlamanın neredeyse imkânsız olduğu bir ülkede yaşamak, bu ülkenin vicdanına seslenmek, sızlatmak herkesin başarabileceği bir şey olmasa gerek. Bir halka *"yol"* öyküsü anlatan, *"suya çatlağını"* bulduran bu insan ve kurduğu gazete, ulaştığı insanlara, vicdanlara hep kendi derdini ve hikâyelerini anlattı. Ta ki birileri onun sesini ve hikâyelerini susturana kadar. Susturuldu mu peki? Hayır. Çünkü önce, Sub kumandan Markos'un hikâyesinde olduğu gibi bu insanlara *"yol yapma"*yı öğrettiğindendir. Ne kadar da bizim hikâyemize benziyordu. Bir kere daha içim sızladı; başka diyarlarda aynı acıları yaşayan başka insanlar. İsimler farklı, yaşam biçimleri farklı, yaşanan tek gerçek ise yaşanan ve yaşatılan acılar. Markos bu öyküsünde "yol" yapan insanları anlatmış. Okuma yazma bilmeyen ama hayat ve yaşadığı tecrübelerle bilge, Markos'un pusulasının ve teknik ve bilimsel gösterilerine aldırış etmeden kayboldukları ormanda sadece palasıyla yol açarak köye ulaşmalarını sağlayan Koca Antonio. Hayatı sadece bildiklerimizle yorumlamak yerine biraz da başka bir yüreğe sahip olmayı hatırlattı. Belki de öyküyü anlatmak daha açıklayıcı olacak. Sub kumandan Markos bu hikâyeyi 7 Temmuz 1996'da kaleme almış. Ne ilginçtir ki öyküsünü benzettiğim gazetenin başlama tarihi de bu yıla rastlıyor:

Yol...

Yüce tanrılar demişken Koca Antonio çıkageliyor, yanında da dünyayı yaratan ilk tanrılar var. Koca An-

www.arsivakti.org

tonio, tıpkı on yıl öncesinde bir gece olduğu gibi, bu gece de gelip, bazen sigara tüttürüp, bazen dolanarak, bazen de konuşarak eşlik etti bana. Koca Antonio'yla birlikte, tüm yüce gönüllü, kanı kahverengi akan erkekler ve kadınlar da eşlik etti bana. Benimle otururlarken, mücadelelerini anlatacak bir ses de bulmuş oldular sonunda. Bize bir şeyler empoze etmek, bizi zorlamak ya da zapt etmek için değil, sadece mücadelelerini anlatmak için geldiklerini söylediler. Niyetleri mücadelelerini, bundan on yıl önceki o geceyi, yağmurun ve soğuğun üstlerindeki çatıya, onları çevreleyen duvara dönüştüğü o geceyi anlatmaktı. Koca Antonio'nun elinde palasıyla benimle birlikte çamurlara bata çıka yürüdüğü o geceyi.

Koca Antonio'nun benimle yürüdüğünü mü söyledim? Eğer öyle dediysem, yalan söylemişim. O benimle yürümedi. Ben onun arkasından yürüdüm.

O geceki yürüyüşümüz böyle başlamadı. Önce kaybolduk. Koca Antonio beni geyik avlamaya çağırdı, ben de gittim, ama hiç geyik yakalayamadık. Bunu fark ettiğimizde çoktan cangılın ortasına gelmiş, yağmurun altındaki geceyle çevrelenmiştik.

"Kayboldu," dedim, sanki bir işe yarayacakmış gibi. *"Evet, öyle,"* diye cevap verdi, bu durumu pek umursamadığı her halinden belli olan Koca Antonio. Bir eliyle kibrit ateşini korumaya, diğer eliyle sigarasını yakmaya çalışıyordu.

"Dönüş yolunu bulmamız gerek," dedim önce, sonra da, *"Benim bir pusulam var,"* diyen sesim geldi kulağıma, bunları sanki 'bir arabam var, dur seni bırakayım' der gibi söylemiştim.

"Evet, öyle," dedi Koca Antonio tekrar, inisiyatifi bana bırakıp beni takip etmeye istekli olduğunu gösterir bir edayla.

Bu meydan okumayı kabul edip, iki yıl boyunca dağlarda kazandığım gerilla tecrübesini göstermeye hazır olduğumu belli ettim. Bir ağacın altına çekilip haritamı, altımetremi ve pusulamı çıkardım. Yüksek bir sesle, Koca Antonio'ya hava atarak deniz seviyesi üzerindeki yüksekliği, topoğrafik o özellikleri, barometre basıncını, açıları, aslında bizim gibi militanların 'kara dümenciliği' dedikleri şeyi anlattım. Koca Antonio hiçbir şey söylemedi. Yanımda öylece kıpırtısız durdu. Sanırım beni dinliyordu, çünkü sigara içmeyi bırakmadı. Bu teknik ve bilimsel gösteriye bir süre daha devam ettikten sonra ayağa kalkıp, kendimden son derece emin bir şekilde, elimde pusulayla gecenin bir köşesini işaret ettim ve o yöne doğru yürümeye başladım: *"Bu taraftan."*

Koca Antonio, *"Evet, öyle,"* der diye umuyordum ama o hiç sesini çıkarmadı. Tüfeğini, heybesini ve palasını alıp beni takiben yola koyuldu. Tanıdık hiçbir yer görmeksizin bayağı bir yürüdük. Modern aletlerimin bir işe yaramamış olmasından dolayı utanmıştım, arkama dönüp beni sessizce takip eden Koca Antonio'yla yüz yüze gelmek istemiyordum. Bir süre sonra, dümdüz bir duvar gibi önümüzde dikilen taştan bir tepe çıktı karşımıza. *"Şimdi ne yapacağız?"* diye Koca Antonio'ya seslenirken, gururumdan geriye kalan son kırıntılar da yok oldu.

O zamana kadar hiç konuşmamış olan Koca Antonio, önce biraz öksürüp ardından birkaç tütün parçası tükürdükten sonra konuşmaya başladı: *"Önündekinin ne olduğunu bilmediğin zamanlarda arkana bakmak her zaman işe yaramıştır."*

Söylediğini aynen yapıp arkama döndüm, ama geldiğimiz yönü görmek için değil, Koca Antonio'ya utanç, yakarış ve sıkıntı dolu bir bakış fırlatmak için. Koca Antonio bir şey söylemedi. Bana baktı ve anladı. Palasını çıkararak yoldaki çalıları temizleyip başka bir yöne doğru ilerlemeye başladı.

"Bu taraftan mı?" diye sordum, zavallı bir halde.

"Evet," dedi Koca Antonio, sarmaşık dallarını ve gecenin yaş kırıntılarını keserken. Birkaç dakika içinde ana patikaya dönmüştük, çakan şimşekler Koca Antonio'nun köyünün siluetini aydınlatıyordu. Islanmış ve yorgun bir halde, Koca Antonio'nun kulübesine girdim. Dona Juanita bize kahve yapmaya kalktı, biz de ateşin başına çöreklendik. Koca Antonio, ıslak gömleğini çıkarıp kurusun diye ateşin yanına koydu. Sonra odanın bir köşesinde yere oturdu, bana da küçük bir sandalye uzattı. Önce, biraz ateşin yanından ayrılmak istemediğimden, biraz da haritam, pusulam ve altımetremle yaptığım gösterişin bir işe yaramamış olmasından duyduğum utanç yüzünden direndim sandalyeyi almamak için. Ama sonunda oturdum. İkimiz de sigara içmeye başladık. Sessizliği bozan ben oldum, Koca Antonio'ya dönüş yolunu nasıl bulduğunu sordum.

"Ben bulmadım," dedi, *"Öyle bir yol yoktu. Bulmadım, yarattım. Kendi yolunu kendin yaratmalısın. Yürüyerek. Sen yolun zaten orada bir yerde olduğunu ve aletlerinle onu bulacağını düşünüyordun. Ama hayır. Sonra yolun nerede olduğunu benim bildiğimi sandın ve beni takip ettin. Yine hayır. Yolun nerede olduğunu ben de bilmiyordum. Yolu beraber yaratmamız gerekiyordu. Yarattık da. Böylece vardık varmak istediğimiz yere. Yolu biz yarattık, yol yoktu aslında."*

"Peki o zaman, neden eğer önündekinin ne olduğunu bilmiyorsan arkaya bakmak her zaman işe yarar dedin? Döneceğimiz yolu bulmak için değil miydi yani?" diye sordum. *"Hayır,"* dedi Koca Antonio, *"Yolu bulmak*

www.arsivakurdi.org

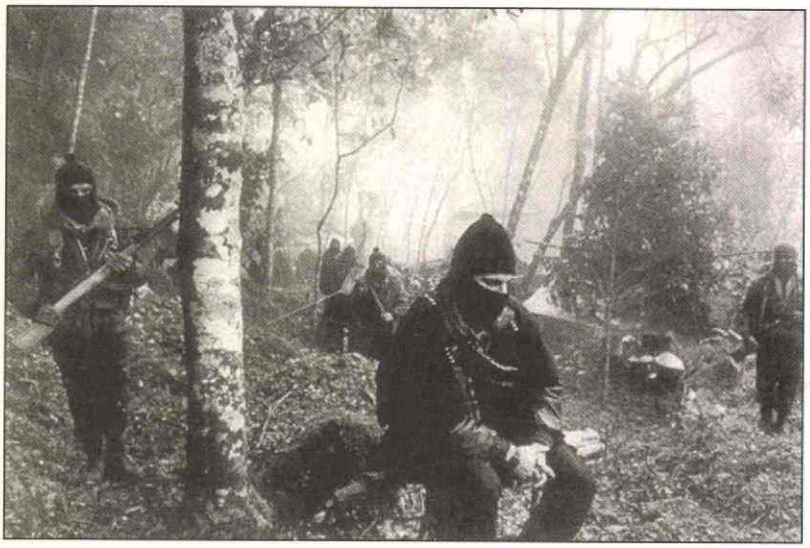

için değil. Daha önce nerede olduğunu, ne olduğunu ve ne istediğini görebilmen içindi."

"Ne demek istiyorsun?" diye sordum, artık daha az tedirgindim.

"Anlatayım. Arkana dönüp bakarak nerede olduğunu anlarsın. Ya da tuttuğun yolun yanlış olduğunun farkına varırsın. Eğer arkana bakarsan, istediğinin eve gitmek olduğunun ama dönüş yolunu bulmamız gerektiğini söylemekten başka bir şey yapamadığının farkına varırsın. Sorun da bu zaten. Sen, olmayan bir yolu bulmaya çalıştın. Yolu bizim yaratmamız gerekiyordu," dedi Koca Antonio, tatminkâr bir gülümsemeyle.

"İyi de neden yolu bizim yarattığımızı söylüyorsun. Yolu yaratan sendin. Ben sadece seni takip ettim," dedim, biraz sıkılarak.

"Hayır," dedi Koca Antonio, hâlâ gülümsüyordu. *"Tek başıma yaratmadım ki ben yolu. Sen de yarattın, çünkü bir ara önden yürüyen sendin."*

"Ama benim gittiğim yol yanlıştı," diyerek sözünü kestim.

"Tam da bu yüzden, bize o yolun yanlış olduğunu gösterdiği için işimize yaradı. Biz de o yolu daha fazla yürümedik ya da daha doğrusu yaratmaya çalışmadık. Çünkü bizi istemediğimiz bir yere götürüyordu. Böylelikle bizi gitmek istediğimiz yere götürecek başka bir yol yaratma fırsatımız oldu," dedi Koca Antonio.

Bir süre ona baktıktan sonra cesaretimi toplayıp, *"Yarattığın yolun bizi buraya getireceğini hiç mi bilmiyordun?"* diye sordum. *"Hayır. Gitmek istediğin yere ancak yürüyerek ulaşırsın. Çalışarak, mücadele ederek. Aynı şey. Yüce tanrıların, dünyaya hayat veren ilk tanrıların söylediği şey de buydu."*

Koca Antonio ayağa kalktı.

"Başka bir sürü şey daha söylemişlerdi. Mesela, bazen çalışabilmek için mücadele etmek gerektiğini, bazense mücadele etmek için çalışmak gerektiğini," dedi, gördüğünüz gibi dili kullanmakta palasını kullanmakta olduğu kadar ustaydı Koca Antonio.

İşte, o on yıl önceki gece, böyle yürüdüm Koca Antonio'nun arkasından. Koca Antonio'nun arkasından mı yürüdüm dedim? Yalan söylemişim. Arkasından yürümedim, onunla birlikte yürüdüm.

Çatlağını bulan su...

Dünyanın başka bir yerinden bir halka ait bu hikâyeyi ne kadar kendime yakın hissettiğimi ifade etmiştim. On yıl önce coşku ile başlayan bir başka yürüyüşü hatırlattı bana; Agos'u... Agos, sabanın açtığı yol, küçük su arkı demek oluyor. Kısa bir zaman sürecinde bereketli bir su arkına dönüştü. Halkların söyleyemedikleri sözlerin sözcüsü olmayı başardı. Umudu yeşerten, güç ve cesaret veren, birlikte oluşturduğumuz bir yoldu. Tıpkı Koca Antonio ve hikâyenin yazarı 1984'ten beri Meksika hükümetine karşı mücadele veren Zapatistaların adı yüzü ve geçmişi bilinmeyen liderlerinden Markos gibi. Farklı olana tahammülü olmayan coğrafyamızda, tarihi trajedilerle dolu bir halkın sesi susturulmak istendi. Su, çatlağını bulmuştu. Susması mümkün müydü? Agos bereketli bir su arkı olmayı sürdürüyor. Yalnız bize, ilk erguvan çiçekleri açtığında taze bir bahar dalını alıp, çiçeklerini küçük toprak yığınına bırakmak ve acaba kokusunu hâlâ duyuyor mu diye cevapsız bir soruyu sormak kalıyor. Herkes Hrant Dink'i kaybetti. Oysa ben, yol yapmayı birlikte öğrendiğim insanı...

Neruda'nın bir şiiri onun derinliğini anlatıyor sanki:

O anın
Zamanı geldiğinde
Ve boş sokakları doldurduğunda insanlar
Taze ve dinç bedenleriyle
O zaman içindir işte benim inceliğim
Bilirsin
Başka bir bayrağım yok benim.

Söylenemeyen sözlerin sözcülüğünü yaşamı ile ödeyen bu yol yapıcıya, söyleyebileceğim tek şey kalıyor:

hoğıt tetev ılla... ✺

www.arsivakurdi.org

Li gundê Bafê strana dankutandinê

Faysal Yusîv

Di hejmara Tîrojê ya 22'yan de, nivîseke Yaşar BAŞÛR bi navê "*strana dankutanê*" hate weşandin. Wekî birêz Yaşar BAŞÛR gotiye, li hemû herêmên Kurdistanê, stranên dankutanê yên ji hev cuda hene. Û ez jî karim bêjim li her gundekî Kurdistanê, stranake dankutanê ku ne wekî yên gundên din heye. Ji ber ku ev çand li hemû herêman belav bûye, stranên dankutanê jî li hemû herêman heye. Birêz Yaşar BAŞÛR, ew strana dankutanê ji du sê gundan wergirtibû û amade kiribû. Ez jî dixwazim hemû stranên dankutanê yên hemû herêman werin weşandin. Ji ber vê yekê, min ev strana dankutanê ku li gundê Bafê (bi navçeya Hezexê –Şernex ve giredayî ye) dihat gotin, da hev û niha bi xwendevanan re par ve dikim.

Çavkanî ji gundê Bafê Ûsivê Emer e. Hêvî dikim ev stranên biaheng bêhtir werin berhevkirin

Himmo hayê
Dan kutayê
Danê kê ye
Yê mellê ye
Mella ji kû ye
Ji kavilê gû ye

Harê halla
Harê halla
Keçika filla
Çûya cila
Teşt û sîtil
Dane mila
Pêşî şil a

Harê halla
Harê halla
Lê keçikê
Li ber conî
Herdû biskê
Zer duhonî
şev tarî bû
m'lê kir ronî

Harê halla
Harê halla
Keşe û mela
L'hev bûn bela
B'hev re meşîn
Çûn zikata
Deşta Lela

Harê halla
Harê halla
Keç ordeka
Di golê de
Hingî ez çûmê
Xwe l'pêlê da

Harê halla
Harê halla
Keç ordeka
Gola mezin
Hingî d'çûmê
Gih difirî
Gih dibezî
Nêçîrvanê
Çavreş ez im

www.arsivakurdi.org

Hunermend Serhado:

Hîphop muzîka serhildanê ye

MEHMET ASLANOĞLU

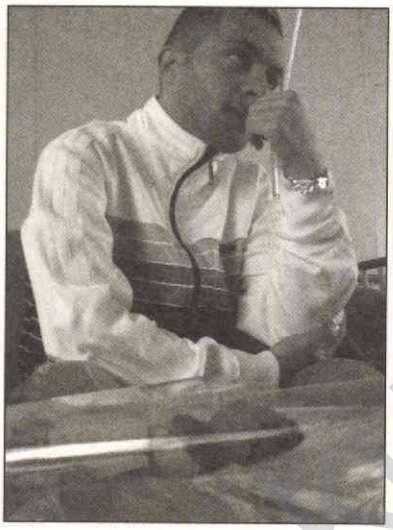

Serhado di sala 1984'an de li paytexta Swêd Stockholmê hatiye dinyayê. Malbata wî ji gundê Halaxê ye. Halax li bakurê Kurdistanê ser bi navçeya Midyadê ve ye. Malbata wî di salên 1970'î de hatiye Swêdê. Serhado li pêşbajarê Stockholmê li Sollentuna ligel diya xwe bi xwişk û birayê xwe re mezin bûye. Wî bavê xwe pir nedidît, ji ber ku bavê wî li Brukselê li Med TV de kar dikir. Dema Serhado şeş salî bû, albuma koma hîp hopê Kriss Kross ji wî re hat diyarî kirin. Ev grub bi cilên xwe per û pêş lixwekirinê ve navdar bû. Serhado teqlîda wan dikir û wî jî cilên xwe wekî wan li xwe dikirin. Ji wê demê û pêve Serhado ji muzîka hîp hopê hez dike. Wexta 13 salî bû bi swêdî dest bi nivîsandina stranên hîp hopê kir. Niha ew bi albuma xwe ya yekemîn hîphopê "Xewna Jiyanê" ku xwerû bi kurdî ye derketiye peşberî me. Di albumê de 12 stran cih digrin. Bi hunermendên wekî Xêro Abbas, Hesen Şerîf, Xelya, Beyto Can, Dilava û Sîdar re duetên balkêş hatine çêkirin. Serhado ji bo kovara me pirsên me bersivand.

Serhedo dibeje, "Hîphop muzîka serhildanê ye. Ez behsa zordariyê dikim. Hîphop naxwazse dilan bişiwitîne, dixwaze hêvî bide gel. Hîphop agahî ye, dîtin e, ji bo vê, divê her kesên ku yên hîphopê dibêjin, divê stranen xwe bi xwe binvîsin. Pirsgirêk û astengî tene ziman lê her tim bersiv û hevî dide yên guhdarî dikin. "

Têkiliya te ya bi muzîka kurdî û hîp hopê çawa dest pê kir?

Min her tim, ji zarokbûna xwe heta îro li muzîka kurdî guhdarî kiriyme û dîsa di nav muzîka hîphopê de mezin bûme. Di 13 saliya xwe de min dest bi nivîsandina stranan kir û min ji wê demê xwest ku bi kurdî binîvisînim, lê ez ji xwe ne bawer bûm, min ji xwere got, kurmanciya te ne gelekî bes e. Ez îro kurdî dizanim û ez bi kurdî stranan çêdikim. Roj bi roj kurdiya min jî baştir dibe.

Em dixwazin bêne ser çîroka albuma te ya yekemîn. Pêvajoya amadekirina albuma "Xewna Jiyanê" çawa dest pê kir?

Çend salan ez li derhênerekî li gor fikrê xwe geriyam û yekî ji min re got: "Yek heye ji muzîka Rojhilata Navîn fêm dike û navê wî Can Canatan e" Can Canatan bi eslê xwe tirk e. Piştre em ketin tekiliyê. Can li Swed derhênerekî navdar e. Bi koma SoBlue ji hîphopciyên bi navdar re strana çêdikin. Em 6 mehan xebatê albumê kirin. Can, muzîk çêdikir û min bi saetan guhdarî kir û min gotinên xwe nivisandin. Piştre ez çûm studiyoya wî û me tomar kir.

Hûn di hevpeyvînêkê xwe de dibejin, "Dengbêjî û hîphop dişibin hev". Hûn dikarin hinek qala vê yekê bikin? Wekî ku hûn jî dizanin hunermend Rojda jî di albuma xwe de bi şêweyeke nûjen bi Dengbêj Şakiro re duet çêkiriye. Proje an jî ramanên we yên bi vî rengî hene gelo?

Ez dibêjim dengbêjî û hîphop dişibin hev. Ji bo ku her du jî ji dil û can behsa derdora xwe dikin. Muzîka kemançe pir dişibe hîphop bi rîtim û bi gotin. Daxwaziya min ew e ku di CD'ya min a duyemîn de bêhtir muzîka kurdî bikar bînim û ez dixwazim stranekî bi kemançe çêbikim.

Em dixwazin bêne ser naveroka stranên we. Di albuma we de hûn xwediyê hemû gotin û muzîkên stranan in. Dema ku em bala xwe didin ser stranên te, xuya dibe ku naveroka stranan de nerazîbûnek li dijî rewşa gelê kurd heye. Jixwe muzîka hîphopê protest e. Tu dikarî ji me re têkiliya muzîka hîphopê û rewşa ku gelê kurd ku di nav de ye, vebêjî?

Hîphop muzîka serhildanê ye. Ez behsa zordariyê dikim û ev zilma ser me de heye. Lê hîphop naxwaze dilan bişewitîne, dixwaze hevî bide gel. Pirsgrêk û astengî tîne ziman lê her tim bersiv û hevî dide guhdaran.

www.arsivakurdi.org

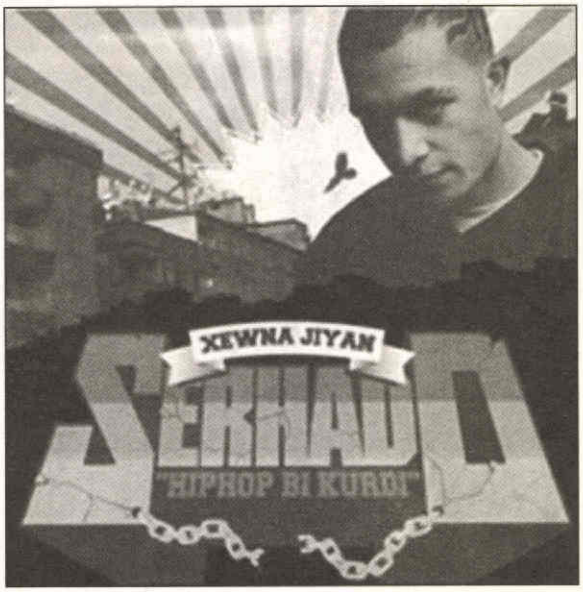

We di strana "Gulen Gulistan" de tundiya li ser jinên kurd aniye zimên. Dîsa strana "Yadê rewşa dê", "Lo dilo" jî zilm û zordariya li ser kurdan distrîne. Hûn dikarin behsa mijarên stranên xwe bikin?

Gotinên stranên min li ser neynika dilê min û serê min in. Ez behsa derdora xwe dikim, ez jî dibînim, difikirim û hîs dikim. Wekî dengekî gel, fikrên xwe pêşkêş dikim û ez dixwazim kêmasiyên me ji hundir ve biguherin.

Di albuma we de Xêro Abbas, Hesen Şerîf, Beytocan, Xeliya Şeker, Dîlara Bîngol û Sîdar Yîgît bi we re stran gotine. We bi vî awayî xwestiye ku stranbêjên kurd ên navdar, bi hîphopê bidin hezkirin. Li gorî min ev rêbaz, rêbazeke rast e. Hûn jî wiha difikirin gelo?

Min bi wan hunermenden re hevkarî çêkiriye. Çimkî ez bi xwe ji van dengan pir hez dikim. Ji bo min navdar an nenavdar ferq nake. Ez pir kefxweş bûm ku van hunermendan qebûl kirin di vê tarza nû de hevkariyê bi min re çêkin. Ez li xwe muzîka kurdî guhdarî dikim û li muzîka hîphopê guhdarî dikim ev di stranên min de xuya dike.

Hûn rewşa muzîka kurdî çawa dibînin. Niha di nav hunermendên kurd de nîqaşek heye û hîn jî didome. Mijara nîqaşê jî ji ber ku di muzîka kurdî de tiştên nû nayên afirandin û ji ber vê yekê jî muzîka kurdî xitimiye û di nava aloziyek de ye. Li Amedê jî li ser muzîka kurdî konferansek hate lidarxistin û ev mijar li wir jî hate nîqaşkirin. Tu dikarî ramanên xwe yên li ser vê nîqaşê vebêjî?

Gelek hunermendên kurdan ditirsin muzîka xwe bi awayeke nû çêbikin, difikirin ku dê gel vê muzîkê çawa binirxîne. Lê fikra min ev e ku gere hunermend ji tiştên nû netirse. Berê gitar di muzîka kurdî de bal kişand û jê ne hat hez kirin, lê îro tiştekî normal e. Bingeha muzîka kurdî ji gora min pir ser intrumena disekine. Ez dixwazim bas û baterî bêhtir derkeve pêş. Muzîka dinyayê pêş dikeve û divê em jî muzîka xwe pêş bixin. Saziyên me jî, divê hunermendên nû bigihînin ji gel. Gelek hunermendên hêja hene bi zorê xwe digihînin ser sehneyan. Ji bo kurdan muzîk dermana birînê ye û germahî dide dilan, ji bo wê divê em li ser muzîkê bisekinin û qîmet bidinê. Ez hevî dikim muzîka me di nav hunerê de bimîne û bi rûyên nû jî bhe pêşxistin.

Li gorî te muzîka hîphopê dê derfenên bi çi rengî bide muzîka kurdî?

Di muzîka kurdî de divê hemû tarz hebin, divê muzîka me fireh bibe. Çima ciwanên me hîphopê bi zimanê îngilîzî, fransî, tirkî û almanî guhdar dikin, çima ne bi kurdî? Lê ji bo min pir girîng e hîphopa kurdî bibe tarzekî nû û ne ku em çav li ewên din bikin. Ji bo wê jî divê di bingeha muzîkê de muzîka kurdî winda nebe.

Tu ji kîjan hunermendên kurd hez dikî? Di salên dawî de albûmên kîjan hunermendan bala te kişandiye?

Ez hez ji gelek hunermendên kurd dikim, yên ji dil dibejin. Ji bo min pir girîng in ku muzîka hunermendan ji dil be. Hunermendên wekî şehîd Serhad, Ahmet Aslan û Ozan Dîno bala min pir dikişînin. ✺

www.arsivakurdi.org

Geç-Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesi'nde etnik kimlik yapısı:

Kürtler ve diğerleri

MARTİN VAN BRUİNESSEN (UTRECHT ÜNİVERSİTESİ)

(İngilizceden çeviren: Eylem Yıldızer)

Ziya Gökalp ve Kürtler

1914'te, Gaspirali İsmail, Türk Yurdu dergisinde, Türk milliyetçiliğinin İmparatorluk'taki diğer halkların daha önceki milliyetçiliklerinin bir sonucu değil, onlara karşı bir tepki olduğunu yazmıştı. İddiasına göre, Kürtler 20 yıl önce başlamışlardı, Arnavutlar 30 yıl önce; Ermeni milliyetçiliği neredeyse kırk yaşındaydı, Bulgar milliyetçiliği ise 60 ve Yunanlılarınki 80 yıldır devam ediyordu.

1894 yılı –Mehmet Ziya Bey'in (sonradan Gökalp) kafasına bir kurşun sıktığı yıl– Kürt milliyetçiliğinin başlangıcına dair de bir işaret sayılabilir. Daha sonradan, çeşitli yazarlarca yapılan açıklamalar arasında, bu intihar girişiminin Durkheimci *anomi*nin dikkate değer bir formunu çağrıştırdığı yönündeki değerlendirmeler bizi özellikle ilgilendiriyor. Çağdaş bir Kürt yazar olan Rohat, Ziya Gökalp'in ruhsal bunalımının arkasında kimlik arayışının ve Kürt geçmişini kabul edemeyişinin yattığını öne sürer.

Her ne kadar, yazıları bizi 1894'ten önceki düşüncelerinin izini sürmemize olanak vermese de, Gökalp, gerçekte Doğu Anadolu'nun etnik kimliğini alışılmamış bir biçimde yansıtan ilk düşünürlerden sayılabilir. Kendiliğinden bir Kürtlük farkındalığı ve Kürtler ile diğerleri arasındaki farka dair algı, en azından, Kürt emirliklerinin Osmanlı İmparatorluğu ile birleşmelerinden beri vardır. Bitlisli Şeref Han'ın bu emirliklere dair tarihçesini yansıtan, 1597'de tamamlanmış *Şerefname*'si ve Ahmede Xani'nin 1695 tarihli aşk efsanesi *Mem û Zîn*, Kürtlük farkındalığının açık ifadeleridir. Hatta *Mem û Zîn* için "milliyetçi" bile denilmiştir. Evliya Çelebi gibi dışardan olanlar, Kürtler hakkında, Kürt olanlar ve olmayanlar açıkça belliymiş gibi yazmıştı. Şehirlilerin, aşiretlere bağlı olmayan çiftçilerin, Kızılbaş ve diğer mezheplerin Kürt olup olmadığı genellikle ortaya çıkarılamamıştı.

Gökalp de, Kürtler üzerine bu geleneksel görüşü benimsemişti. 1922'de Sıhhiye Nazırı Rıza Nur'un ricasıyla Kürt aşiretleri üzerine yaptığı (Kürt ulusalcılar ele geçirip 1975'te basana kadar hiç yayınlanmayan) çalışmasında, *Şerefname*'nin içerdiği, kimlerin Kürt olduğuna dair saptamaları benimsemiş ve *Mem û Zîn* adlı yapıtı birkaç yıl sonra yayınlanan Ahmede Xani'ye atıfta bulunmuştur.

Ziya Gökalp, sonraki ideolojistlerin yaptığı gibi, bazı ya da tüm Kürtlerin, Türklerin etnik ya da ırksal soyundan olduğu tezini desteklemiş, kendi Kürtlüğünü inkâr etmiş ve ailesi Türk kökenliymiş gibi davranmıştır. Sonraki yıllarında, Kürt kimliğine sahip olduğu iddiasını sürdürdüğü için önceki akıl hocası Abdullah Cevdet'i de suçlamış, etnik kimliğin doğumdan ziyade bilinçli bir seçimin konusu olduğunu savunmuştur.

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak'ta (1918'de yayımlanmıştır ancak 1913'te Türk Yurdu'nda yayınlanmış yazıları da içermektedir), İstanbul şehrînin[1] eleştirisini yapar. Etnik ya da bölgesel kimliği silinmiş, Türk, Kürt, Laz, Arap ya da Arnavut; şehrînin milliyeti yoktur. Bu bölüm, onun Osmanlıcılıktan kesin ayrılışını ve Türklük üzerinden bir milliyetçiliği seçtiğini gösterir. (Ona göre, diğer etnik gruplar hiçbir zaman Osmanlıcı ideoloji ile kandırılmamıştır, bu sadece Türkler için geçerlidir.) Bu arada, Kürt, Arnavut, Laz gibi isimler Ziya için kültürel-dilsel bir çağrışımdan çok, bölgesel bir çağrışım yapmaktadır: Bu isimler Doğu Anadolu, Rumeli ve Doğu Karadeniz kıyılarının Müslüman halklarına atıfta bulunmaktadır.

Misyonerler ve Kürtler

Bazı uzmanlar Kürt milliyetçiliğinin başlangıcını Gaspıralı İsmail'den daha öncesine konumlandırır-

www.arkurd.org

lar. 1880'de, Urmiya'daki Amerikan misyoner doktoru Cochran, Kürt Şeyhi Nehri Ubeydullah'tan açıkça Kürt milliyetçiliğinin ifadesi olan bir mektup alır. Bu mektubun anahtar cümlesini İngilizceye *"The Kurdish nation ... is a people apart"* (Kürt ulusu ... parçalanmış bir halktır) diye çevirir. *"Dinleri farklı, âdetleri ve yasaları birbirinden ayrı... Kürdistan'ın yöneticileri ve liderleri ... biri ve hepsi birleşmiş ve sorunların bu şekilde, Osmanlı ve Kaçar hükümetleriyle devam edemeyeceği konusunda hemfikir olmuşlar ve bir şeyler yapılmasının gerekli olduğuna karar vermişlerdir... biz de parçalanmış bir halkız. Kaderimizin elimizde olmasını istiyoruz."*

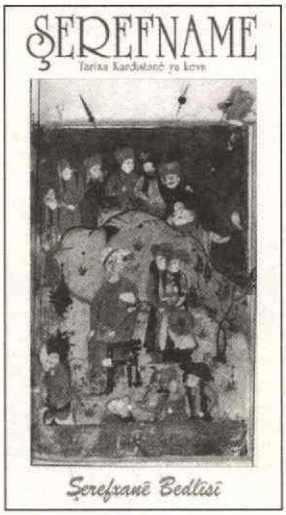

Şerefxanê Bedlîsî

Bu mektubun sadece Cochran tarafından yapılmış İngilizce çevirisine sahibiz ve Cochran, şeyhin sözlerinde olduğundan fazla milliyetçilik okumuş olabilir. Anahtar cümle büyük ihtimalle *"Dinleri farklı"* idi. Şeyhin mektubu, Rusların Ermenilere Doğu Anadolu'da Hıristiyan bir devlet kurmaları için yardım edecekleri kaygısına yanıt veriyordu. (İki yüzyıl önce. Şeyh Şamil Dağıstan'daki Ruslara karşı bir cihat sürdürürken, Şeyh Ubeydullah'ın babası birçok Kürt savaşçısını ona destek olmak üzere sevk ediyordu.) Şeyh, kendi halkını Osmanlılardan, Ermeniler ve Süryaniler kadar ayrı görmedi.

Hamidiye Alaylarının kuruluşu (1892) Sünni Kürt aşiretlerinin üst tabakalarını Sultan'a daha önce hiç olmadığı kadar bağladı. 1920'lerin başına kadar, bu tabaka, bir avuç modern eğitimli adamın başarısızca propaganda ettiği 'Osmanlı hanedanına sadakatin dışında da bir etnik varlıkları olduğu' fikrini reddettiler. Hamidiye Alayları, dokunulmazlıkları sayesinde, yağma yapabilir ve öldürebilirlerdi ki onların kurbanları sadece Ermeniler değil, diğer aşiretler ve köylülerdi. Ziya Gökalp, 1909'da Hamidiye Alaylarının feshedilmesine (her nasılsa bu alaylar daha sonra aşiret alayları olarak yeniden güçlendiler) yol açan Diyarbakırlı yurttaşların eylemlerine yol göstermişti.

Hamidiye Alayları

Barth'ın etnik sınırları ve Kürtler

Fredrik Barth'ın değerlendirmeleri, Kürtleri de içeren ve en dikkat çeken sosyal sınırların hangileri olduğunu anlamak için faydalı olabilir. Birinci Dünya Savaşı'na göre, tüm sınırların en göze çarpanı Müslümanlar ve Hıristiyanlar (ya da Yahudiler) arasındaki sınırdı ki bu da pratik olarak Kuzey Kürdistan'da Kürtler ve Ermeniler arasındaki sınır anlamına geliyordu. Türkler ve Arapça konuşan Sünni Müslümanlar Sünni Kürtlere daha az yabancıydı ve onlar arasındaki sınırlar belirsizdi. Aslında, Osmanlı kaynaklarında Kürtçe ve Türkçe konuşan kesimleri de içine alan, Türk ve Kürt aşiretleri arasında keskin bir sınır olmadığını gösteren karışık göçebe aşiretlere dair pek çok atıfa rastlanır. Arapça konuşan en azından bir aşiret, Mahallami, kendisini Kürt olarak tanımlar ve diğer Kürtler tarafından böyle kabul edilir. (Gerçi şu anda birçok Mahallami Kürt olmadıklarında ısrar ediyorlar.) Büyük Milli aşireti ağırlıklı olarak Kürt'tü ama bazı Arapça konuşulan kesimleri de içeriyordu.

Cumhuriyet öncesi zamanlarda, Zazaca konuşanlar, bildiğim kadarıyla, hiçbir zaman farklı bir grup olarak değil, Kürt olarak değerlendirildiler. (Ziya Gökalp bile 1922'deki çalışmasında böyle diyordu). Zazaca ve Kurmanci konuşulan topluluklar arasındaki dilsel ve kültürel farklılıklara işaret eden ve bu iki topluluğu daha etkili bir biçimde Türkleştirmek için aralarına bir kama sokmayı savunan ilk kişi, Türk Ocakları'nın Doğu Türkiye müfettişi Hasan Reşit Tankut'tur.

Yezidilerin durumu ise farklıydı. Farklı kimliklerini değişik dışsal simgelerle gösteriyorlardı; ancak Kürtçe konuşmaları ve aşiret halinde yaşamaları onları Hıristiyanlıktan çok Müslüman Kürtlere yakınlaştırıyordu. Sünni Kürtler ve Yezidiler arasında açık ve belirgin sınırlar vardı ama bunun önemi dönem dönem değişiyordu.

Alevi ve Sünni Kürtler arasındaki sınırların ne kadar keskin olduğunu tanımlamak ise tam olarak mümkün değildir. Osmanlı salnâmelerini de kapsayan bazı 19. yüzyıl kaynakları, dili göz önünde bulun-

www.arsivekurdi.org

durmaksızın, Kızılbaşlardan ayrı bir etnik toplulukmuş gibi söz eder. Dil, diğer bir deyişle, sınır çizici olarak çok da önemli bir rol oynamaz, ama din oynar; Hıristiyanları ve Müslümanları ayıran sınır, heterodoksları ve ortodoksları ayıran sınırdan çok daha belirgindir.

Belki de hepsinden önemli olan sınır, aşiret olan ve olmayan topluluklar arasındakidir. Müslüman-Hıristiyan sınırı, aşiret olan ve olmayan köylüler ile zanaatkârlar ayrımıyla örtüştüğünde daha da belirgindir. Hıristiyanların aşiretler şeklinde örgütlendiği ve askeri olarak güçlü olduğu Hakkari'nin Nasturileri ya da Tur Abdin'in Jakobileri, Kürt aşiretleri ile eşit muamele görüyorlardı. Hatta bazıları Hıristiyanları da birer üye olarak kapsayan Kürt aşiretleri idi. (Gökalp, bunların bazılarını listelemiştir). Bölgenin Ermenice, Süryanice, Arapça ve belki de Türkçe kadar Kürtçe, Zazaca, Guranice konuşan, aşiret olmayan toplulukları içinde Hıristiyanlar olduğu gibi Alevi ve Sünni Müslümanlar da vardı. Aşiretler, bu topluluklar arasında keskin etnik ayrılıklar gözetmiyordu. Hepsine, kapsayıcı bir terim olan tebaa (ra'yat) derlerdi. Çok nadiren de, Hıristiyan köylülere özellikle de Ermenilere fella-fıllah, Kuzey Kürdistan'daki Müslüman köylülere de kurmanc denirdi. Ya da bölgeden bölgeye değişen yerel terimler kullanılırdı. Aşiretler kendilerine basitçe aşiret ya da Kürt derdi.

Konuyla ilgili diğer bir 'sınır'dan daha söz edilmeli: Osmanlının yüksek kültürünün temsilcileri (askeri-bürokratik görevliler, yüksek din memurları, kentli soylular) ile değişik yerel halklar arasındaki sınır. İlki, oldukça farklı bir grup oluşturur, sıradan kalabalıkla arasındaki mesafeyi gösteren yapay bir dil (Osmanlı Türkçesi) kullanır ve ayrıntılı bir görgü kuralları bütünü vardır. Bu Ziya Gökalp'in 1913'te şehrî'yi etnik ilişkilerini 'sildiği' için suçlamasıyla benzerlikler taşısa da öz olarak tamamen aynı değildir.

Bu sınırların etnisitenin temel kriteri olduğunu kabul ederek, 20. yüzyılın başlarında Kürt budununun çekirdeğini Kürtçe konuşan Müslüman aşiretlerin oluşturduğu sonucunu çıkarabiliriz. Onlara küçük ama önemli bir grup olan kentli soyluları –ki bunlar genellikle aşiret liderlerinin dostları, temsilciler ve komisyoncular idi– da dahil etmek gerekir. Ortak coğrafi bölgelerde yaşayan ve Kürtçe konuşan komşularıyla ortak bir tarihe sahip olan Zazaca ve Guranice konuşan aşiretler ya da en azından Sünniler de bu çekirdeğin bir parçası idi. Alevi, Yezidi, Şii ve Ahi Hak aşiretleri bu çekirdeğin çevresindeydi. Aşiretsiz köylüler ise dilleri ya da dinleri ne olursa olsun bu budundan sayılmaz, kendilerini de bu buduna ait saymazlardı.

Kürt milliyetçileri ve Kürtler

Kürt budununun bu bileşimi İstanbul'daki ilk Kürt milliyetçileri örgütlenmesinin üyelerine de yansıdı. Bunlar, çoğunlukla eğitimli aşiret ve dinsel elitin mensupları idi ve ağırlıklı olarak Sünni idiler. Aralarında az da olsa Zaza, çok az Alevi olduğu gibi Kürtçenin kuzey ve güney lehçelerini konuşanlar da vardı, ama Yezidi yoktu. Üyeler arasında köylülerin ya da şehirli zanaatkârların olmaması şaşırtıcı değildi, ki bu sosyal tabaka 1920'lerde ve 1930'lardaki isyanlardan uzak durdu.

İlk olarak, kendilerini 'Kürtleri eğitme'ye (1898-1918 arasında Kürt basılı medyasında kullanılan en yaygın terim) ve sonrasında Kürtleri 'uyandırmaya' (bu ifade de 1918-1919 yılları arasında Jîn gazetesinde sürekli kullanılmıştır) hasredenler, eğitimli Kürtlerin ince bir tabakası idi.

İlk Kürt gazetesi *Kürdistan*, 1898'de Kahire'de yayına başladığında, eğiticilik misyonunu vurguluyordu. Makaleler, editörün Kürtlerin farkına varmasını istediği güncel dünya politikalarını işliyordu.

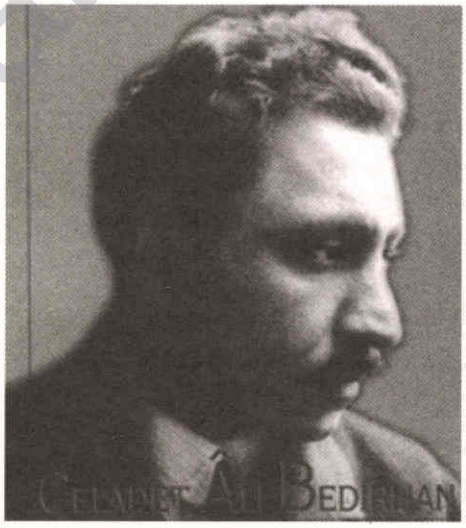

Sıklıkla, daha çok okunması ve çalışılmasına dair uyarılar yer alıyordu. Sadece aşiretlerdeki elitlerin değil, köylülerin de içinde olduğu bir 'Kürt halkı' fikrini kapsayan bir eğitim faaliyetine yönelik çaba sarfetmeleri için Kürt liderlere tekrar tekrar çağrıda bulunuluyordu. Gazete diğer yandan da, Ahmed-e Xani'den alıntılarla ve geçmişin Kürt emirliklerinin nostaljisini yaparak üzerinde çok düşünülmemiş geleneksel bir Kürtlük konseptini de temsil ediyordu.

Jîn'de Kürt etnik ya da ulusal kimliğinin yapılandırmak ve kabul edilen görüşün ötesine geçmek için

www.arsivakurdi.org

daha bilinçli çabalar görüyoruz. Bir ihtimalle Ziya Gökalp'in şehrîyi küçük görmesine cevap olarak, *"Şehrî ile kastedilen Kürdistan Kürtlerinin şehirde yaşayanları mı?"* diye sorar Halil Kayalı ve cevabı olumludur. Bu cevabı vermek için, bir insanı Kürt ya da Türk yapanın ne olduğunu sormak zorundadır; bu şehirli insanları Kürt yapan, çevredeki kırsal bölgelerdeki Kürtlerle tahmin edilen ilişkileridir. Memduh Selim (sonraki dönemlerde Ararat isyanında önemli bir rol oynamıştır) birkaç makalede özellikle 'ulusal' semboller yaratmaya çalışır ve Kürtleri kendi 'ulusal bayramlarına' saygı göstermeye çağırır. (Kürtlerin Newroz'u ana ulusal bayramları olarak yeniden keşfetmeleri için birkaç yüzyıl gerekti ve birkaç yüzyıl sonra pan-Türk milliyetçiler bu bayramın gerçekten Ergenekon'dan kaçan atalarının anması olduğunu yeniden keşfettiler!) Abdülaziz Yamülkizade ise, İslamın gelişi ve Şii-Sünni ayrılığıyla birlikte Kürtlerin bölündüğünü yazan ve Alevi Kürtlerin de Sünniler kadar Kürt olduğunu ilk ima edendir.[2]

Kürt ulusal söyleminde 'Türk(ler)'

Kürtlerin, kendi kimliklerini tanımlarken, belki de hiçbir zaman Türkleri 'ötekiler'den saymaması, şaşırtıcıdır. 20. yüzyıl boyunca, Kürt milliyetçiliği Kürtleri, Türk komşularına karşı, Ermenilere karşı olduğu gibi konumlandırmadı. *"Türkiye'deki herkes Türktür"* görüşünü de kapsayan resmi devlet politikası ve söylemi, Kürt milliyetçiliğinin ilk elden tepki gösterdiği şeydi.

Kürtçede, 'Türk' diye çevrilebilecek iki terim var: *Tirk*, etnik Türk köylüsü ya da aşiret köylüsü, *Rom* ise devlet –Bizans, Osmanlı ya da Türkiye Cumhuriyeti devletleri– anlamına gelir. Tirk, bir komşu olabilir ve Tirk ile Kürt arasında keskin bir karşıtlık çok nadiren görülür. Rom ise dolaylı biçimde Kürtlüğü karşıt olarak tanımlayan özü itibarıyla, 'yabancı'dır. 20. yüzyılın ortalarına doğru, Kürt çobanlar, Türk askerlerini gördüklerinde birbirlerine *"Rom şapkası!"*, *"Rom geliyor"* diye bağırıyorlar. *"Romê reş"* (kara Rom) –kara, diğer olumsuz sembolik anlamlarının yanı sıra büyük ihtimalle geç dönem Osmanlı askeri üniformalarının rengiydi– köylülerin devletin zalim çehresine atıfla kullandıkları bir ifadedir.

Kürtler, savunmacı bir tavırla kendi etnik-ulusal kimliklerini Türklere değil ama ulus kurma aşamasındaki devlete karşı yapılandırdılar. Kemalist hareket, Müslümanların gayrimüslim düşmanlara karşı birliğinden ve Türk-Kürt kardeşliğinden söz ettiği müddetçe, Kürtlerin birçoğu, Kürt milliyetçilerinin Kürtlerin ayrılması niyetlerinden çok, bu 'ortak dava'da yer aldı. Türk milliyetçiliğinin İslamın yerini almasıyla birlikte Kürtlerce çok doğal bulunan bu birleştirici faktörün etkisi sona ermiştir.

Cumhuriyetin ana yörüngesi, kasıtlı olarak, Türk ulusunun yurttaşlık ve etnisite bağlamındaki tanımında kafa karışıklığı yaratıyor: Türkiye'nin her vatandaşı kendi etnik geçmişi hesaba katılmaksızın, Türk'tür. Fakat sonradan söylenen şey Orta Asya'dan Türk boylarının soyundan oldukları idi. 1950'lerle birlikte Kürtlerin, Lazların ve Kafkasların da aslında etnik olarak Türk oldukları fikri birçok vatandaş tarafından da –bu etnik gruplardakilerin bir bölümü de dahil olmak üzere– kabul görüyordu. 1960'larda gelişen yeni Kürt hareketi kendisini bu Türklük tanımından ayrıştırmak durumundaydı. 1960 ve 1970'lerde, "sömürgeciler" diye niteledikleri Türk yönetici sınıflarını Kürtlere ulusal zulüm yapmakla suçladılar. 1980'lerin sonlarından itibaren, Kürt ulusalcılarının, ortalama Türk vatandaşlarını ulusal zulüm suçlamasının açıkça dışında tuttuklarını sıklıkla gözlemledim.

1990'larda, Türkiye'nin etnik heterojenliği daha özgürce tartışılabildiğinde ve insanlar ülkede sadece Türkler ve Kürtlerin değil başka etnik grupların da varlığından haberdar olduğunda, bazı etkili Kürt şahsiyetleri Kürtler üzerindeki ulusal baskıda sadece Türklerin değil ama özellikle muhacirlerin, Makedonyalı, Kafkasyalı ve Çeçenlerin de sorumlu olduğu fikrini yaymaya başladılar... Öcalan'ın tutuklanmasıyla PKK (ve az da olsa diğer Kürtler) tarafından, Kürtlerin ayrılma hakkının talebinin karşıtı olarak, Kürtlerin ve Türklerin ortak dertleri olduğu, Kürtlerin (Türklerle birlikte) Cumhuriyetin kurucu unsuru olduğu ve temsiliyeti paylaşma haklarının olduğu kabul edildi.

Kürtler ve Türk milliyetçiliği

PKK'nin sürdürdüğü gerilla savaşı en milliyetçi iki partinin, MHP ve DSP'nin, 1999'daki seçim zaferinin büyük ihtimalle en önemli etkeniydi. Asker cenazeleri, MHP'nin ustaca kullandığı propaganda olanaklarını artırdı. 1980'lerden itibaren, doğuda kimyasal silah da kullanılan bir savaşa dahil olmuş 'özel tim' mensupları, ultra-milliyetçi çevrelerden kotarılmıştı. 1990'ların başında, radikal İslamcı (Hizbullah) ve ultra-milliyetçi (ülkücüler) Türkleri de kapsayan farklı çizgilerden siviller, suikastları da içeren örtülü operasyonlarda kullanıldılar. Agresif Türk milliyetçiliğinin yükselişi, sadece Kürt gerilla

www.arsivakurdi.org

şiddetine tepki değil ama geniş kapsamlı bir inşanın sonucuydu.

İster istemez bir geri dönüş yaşandı, Kürtler, Türk ultra-milliyetçiliğine ve Türk milliyetçiliğinin yükselişine, Türk karşıtı bir hisle karşılık verdiler: ultra milliyetçilere nefret duyma, Türk demokratlarına bile güvenmeme. Kişisel görüşüme göre, bunu genelleştirmek riskli de olsa –bunu reddeden ya da kabul eden ciddi sosyolojik araştırmalar olmadığı için–, 1980'ler ve 1990'larda, öncesinde Kürt olmayan birçok dosta, ilişkiye ve yoldaşa sahip olan Kürtler, daha sınırlı bir çevreye sıkıştılar ve birçok Türk de Kürt dostlarını yitirdi. Bu sosyal ayrışma, Kürtçenin bir iletişim aracı olarak şaşırtıcı dönüşünün beraberinde getirdiği (ve belki de güçlendirdiği) bir durumdu.

Birtakım gözlemcilerin (ben de dahil olmak üzere) tahminine göre; Türk milliyetçiliğinin yükselişi, Türkiye'nin batısında çok sayıda Kürt göçmenin varlığı ve Kürt kimliklerini saklamaksızın birbirine yakın topluluklar halinde yaşıyor olmaları toplumsal şiddeti kolaylaştırabilirdi. Açık ki, beni korkutan Kürtler tarafından gerçekleştirilecek Türk karşıtı katliamlar değil, Kürt karşıtı katliamlardı. Sevinerek belirtiyorum ki benim tahminlerim gerçekleşmedi ve hiçbir zaman olmayacağına da inanmak isterim.

Kürtler, Cumhuriyet Türkiye'sinde şiddet ve zulümden çok çektiler, ama bu şiddeti sivilleştirme misyonu adına büyüten ve yürüten devletti. Etnik kırım, Kürt etnik kimliğini yok sayma çabası, Türkiye'nin 1920'lerin sonundan itibaren başlatılan Kürt politikasının parçasıydı. Ve en azından bir olayda (Dersim 1937-38) bu politika, en aşırı soykırım zincirine dönüştü. Dünya tarihini birbiriyle yarışan ulusların tükenmeyen mücadelesi olarak tanımlayan görüş Türkiye'deki sağ-kanat ulusalcı çevrelerde popüler olsa da, bu şiddet, Türkler ve Kürtler arasındaki etnik mücadelenin parçası olarak görülemez. Bu sorun, Türkiye'nin atanmış Kemalist yönetici elitinin 'modernizasyon' projesinin bir parçasıdır. ❋

1 Şehrî: Şehir sakini anlamını taşır ama Osmanlı anlamında da kullanılır.

2 Türk milliyetçileri de elbette benzer bir çizgidedir. 1995 Hacı Bektaş şenliklerinde Bülent Ecevit'in Alevi-Sünni uzlaşmasını ortak bir Türklükte açıkladığı konuşmasını duymuştum: "Şah İsmail Sultan Selim kadar Türk'tü".

Gotin

-Ji Riyad Salih el-Huseyn re-

I-
Gava ku
Di navbera min û jiyanê de
Sînor cî bi cî kirin–
Min bi gotinên te
Ew her şev
Bombar kirin...
Sibehê,
Min û jiyanê hev
Hembêz dikir

II-
Her kes bû dijminê te
Tu
Bû hevalê her kesî.

III-
Jiyan sî salî li benda
Rondikekê ji çavên te bû
Dema dît ku bê sûde ye,
Xwe di sihî de...kuşt

IV-
Sê gotin bi dizî
Ji dîwaneka te derketin rojekê...
Yek ji wan di deryan de
Bû av
Yek di tifingan de
Bû gulle
Ya dî li ezmanan
Bû stêrk

V-
Şeva dî
Di xew de
Min te dît
Lê
Tu ne tenê bû
"Lorka" jî bi te re bû..!

Besam Mistefa

www.arsivakurdi.org

Her Şey Bitti, Ana'ya Söyleyin*

Sennur Sezer

Yüzyıllardır savaşın, şiddetin, yıkımın sonucuna katlanan, bunun sarsıntılarını bedenlerinde ve ruhlarında çeşitli hastalıklarla, günler, geceler boyu çektikleri acılarla taşıyan kadınlardır hep. Dünyanın her yerinde. Bu acılarla, sarsıntılarla yüzleşmeden, sonuçları irdelenmeden hiçbir şey gereğince yapılamaz. Ne tarih yazılabilir, ne de bu acıların yeniden yeniden yaşanması engellenebilir.

Bu gereklilik bizim coğrafyamız, bizim insanlarımız için de geçerli... Kadınımızın toplum içindeki yeriyle durumunun toplumsal konumu ve dili farklı gruplardan olduğunda iki kat zorlaştığı gerçeğiyle yüzleşmemiz gerekiyor önce. Daha açık söylersek, *"soframızdaki yeri öküzümüzden sonra gelen"* kadın kendini ifade etme zorluğu yaşıyor. Bu kadın Kürt kadınıysa, onun adını yaşamak adına acı, ağrı ve zehir tamamlıyor. Onun da gözünün sürmesi kömür, elinin kınası çamur edildiğinde fısıldadığı yalnızca dört sözcük: Jan, jin, jiyan, jar... Acı, sızı, kadın, zehir... Böylece belki de şunu söylüyor: Kadının yaşamı, yaşadığı acılarla zehrolur...

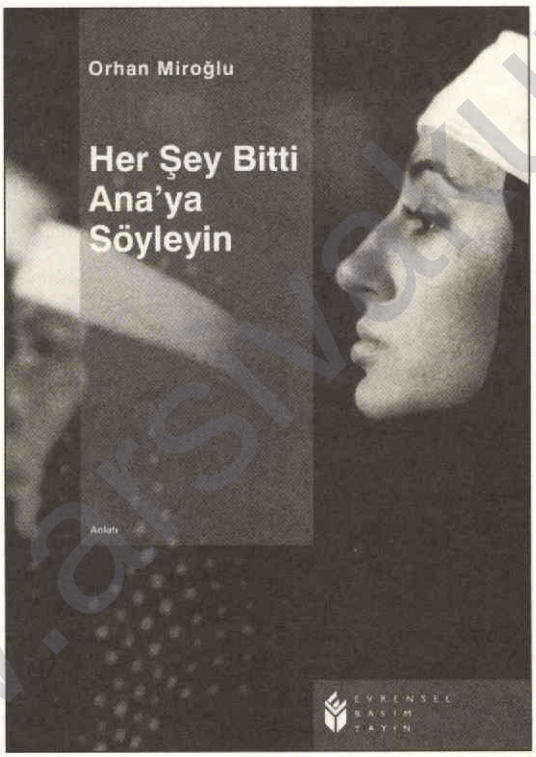

Uzun bir süredir, bu coğrafyadaki kadınların acıları coğrafyanın acılarıyla örtüşüyor. Bu kadınların bir bölümünün çektiği acılar kutsal, geri kalanının çektiği acı hak ettiği ceza sayılıyor. Galiba yüzleşmemiz gereken asıl durum bu. Yüzyıllar önce bir Yunan piyesine konu olan durum, savaşın iki yanındaki ordularda dövüşüp ölen kardeşlerin hangisinin kahraman, hangisinin düşman olduğu tartışması. Düşmanın mezarsız bırakılması yargısı. Onların kardeş olduğunu yalnızca Antigone haykırmıştı. O yüzden onu da öldürdüler.

Şimdi kamuoyumuzun demokrat geçinen yazarlarca bile *"sözde barış taraftarı, ses makinesi"* olarak suçlanan bu kadınların öykülerini öğrenme olanağı var. Orhan Miroğlu, çoğunluğun *"barış anaları"* olarak tanıdığı bu kadınlarla konuşmuş, onların öykülerini bir araya toplamış. Kitap dört bölümden oluşuyor: Acı; işkence-zulüm, bellek, yas. Miroğlu, kitabını *"Yeryüzünün acı çeken ve yas tutan bütün kadınları"*na ve *"annesine"* adamış. Kitabın önsözünü yazan Büşra Ersanlı yazısının bir yerinde bir anamın yakınmasını alıntılamış: *"Kocamdan ve devletten aynı tür baskıyı gördüm."* Küçük yaşta, istemediği biriyle evlendirilmek, doğurduğu çocuğu esen rüzgârdan esirgerken yokluğun, dar koşulların hırpalamalarına bırakmak zorunda kalmak, zar zor büyütüp mutluluğunu görmeyi umarken ölüm haberini almak... yaşananların bir bölümünün küçük bir bölümü belki. Büşra Ersanlı kitabı şu cümlelerle özetliyor:

".... tanıklık edebiyatını bu alanda ilk defa deneyen Orhan Miroğlu her zamanki duyarlılığı ve yazma sabrıyla yaptığı mülakatları tekrar tekrar gözden geçirmiş, en geniş anlamda iletişim kurabilecek yeni bir gerçeklik yaratmıştır. Şehirli, köylü farklı özellikler taşıyan bu anaları tanınmayan kimlikleriyle, 'şehit'liği, ölümü kutsama ve yas tutma ruh halleriyle; köy boşaltma, köy yakma ve kimliksizleştirme durumlarındaki tepkileriyle dillendirmiştir. Bölge üzerinden ihanet ve şiddet örgüsünü, kan, kaza, zulüm, işkence örgüsünü, kandırılmış doğum ve kandırılmış ölüm masalını, kısacası kimlik ile şiddet arasında kurulan güçlü iç dünyayı aktarmaya çalışmıştır."

Milli ve etnik dayatmalarımızdan kurtularak insan haklarıyla, kadının insan haklarıyla bütünleşebilmemiz için, bu kitabı okumak ve düşünüp, tartışmak zorundayız.

*Her Şey Bitti Ana'ya Söyleyin, Anlatı, Orhan Miroğlu, Evrensel Basım Yayın, 336 s.

www.arsivdergisi.org

Prof. Dr. Büşra Ersanlı *Diyarbakır Kadın Konferansı*'ndaydı

Kadın, penceresiz bir yük vagonu gibi...

RÖPORTAJ: DERYA KARAÇOBAN

Bağlar Belediyesi'nin *"Söyleyecek sözümüz, değiştirecek gücümüz var"* şiarıyla düzenlediği *Diyarbakır Kadın Konferansı* 13-14 Mart tarihlerinde gerçekleşti. Konferansta toplumsal cinsiyet rolleri ile milliyetçilik üzerine bir konuşma yapan Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Prof. Dr. Büşra Ersanlı, sorularımızı yanıtladı.

Toplumsal cinsiyet rolleri ile milliyetçilik arasında nasıl bir bağdan söz edilebilir?

Ulus devlet projesinin esası aslında etnisiteye dayanıyor. Bir ulusun modernleşme süreci içinde sanayi toplumuna geçişten sonra, resmi bir dille ve kültürle merkezi bir şekilde oranın halkına hakim olmadır ulus devlet projesi.

Ulus devlet projesinin 'merkezi eğitim, kitle eğitimi' şeklinde çıkışı tabii ki etnisiteyle de birleşince kan bağını esas alıyor. Her ne kadar ulus devlet projesinin politik açıklaması bu kan bağını öngörmüyorsa da özellikle sömürge sonrası oluşumlarda –daha yeni olan batı örneği dışındaki devletlerde– örgütlenme biçimi akrabalık ve aileye çok bağlı olduğu için, bu yönü daha çok ortaya çıkıyor. Aslında aile vurgusu, kan bağı, atalarımız, sülalemiz kültürü de onun içine giriyor. Ayrıca onun dışında kadına bakış, kadını pasif bir toprak konumunda görmek, ülkeleri 'ana vatan' diye adlandırmak, onu korumayı da bir 'namus ve şeref' koruması olarak adlandırmak da doğrudan hakim olunması gereken bir cinsiyet meselesi olarak görünüyor. Siyaset biliminde, siyaset teorilerinde, özellikle ulusçuluk teorilerinde işin bu yanı üzerinde fazla durulmamıştır. Ulusçuluk teorileri daha çok 1980'lerde gelişmiştir. Ama bu konuda yazan yazarlar işin modernleşme yönüne, merkezi eğitim yönüne önem veriyor. Ya da çok eski çağlardan beri belli bir sürekliliği olan etnisitenin gelişerek merkezi örgütlenme kurmasına ve diğer halkları da kendi içinde var etmesine, eritmesine, ya da yeni bir gelenek icat etmelerine bağlamışlardır. Ama bu işin toplumsal cinsiyetle bağı üzerinde fazla durmamışlardır.

Toplumsal cinsiyet konusuna da değinen, yazanlar daha çok 90'lardan sonra; o da birkaç kişi. Yaygın bir şekilde milliyetçilik teorileriyle kadının toplumsal cinsiyeti, yani kadının biyolojik farkının bir toplumsal olgu olarak öne sürülmesi arasında bağ kurulmamıştır. Bu bağ kurmanın çok net yanı özellikle sömürge sonrası oluşan devletlerde örgütlenme ile daha çok akraba ve aile bağlarına yatkın olan milletlerde gözlemlenmiştir. Dünyanın büyük bir çoğunluğu Batı Avrupa örneğinin dışında bir hayat sürmüştür. Yani kadın cinsiyetiyle bağ kurma, hem bu kan bağının taşıyıcısı olma şeklinde, hem de kadının sabit bir toprak olarak görülmesi şeklinde. Erkek hareketli, savaşkan ve tohum bahşeden varlık konumunda. Kadın ise bulunduğu yerde yükü taşıyıcı, nesilden nesile taşıyor. Kültürel yükü nesilden nesile taşıyan, vatanın bütün sembollerinin yeni nesillere aktarılmasını gerçekleştiren kadınlar...

Bir yük vagonu gibi... Yük vagonunda ya küçük bir pencere olur ya da hiç olmaz, yani dış dünya ile iletişimi çok kısıtlıdır. Niçin o, kamu alanındaki örgütlenmede, bu projeleri hayata geçirmede, karar alma noktasında kadının kararı, üslubu yok? Onlar, verilmiş karar ve projelerin uygulayıcısı ve kadının korunması da namus adı altında toprağın korunmasıyla özdeş tutulmuştur. Bütün nüfus politikaları –bence bu çok önemli– kadınlar üzerinden yapılmıştır. Kadınlara sorulmamıştır: *"Nasıl bir nüfus politikası, siz bedeninizi nasıl kullanmak istiyorsunuz? Kaç çocuk yapmak istiyorsunuz, ya da hiç mi yapmak istemiyorsunuz?"* Böyle bir soru yok. Ülkenin kalkınması için *"aman az çocuk ya-*

www.arsivakurdi.org

pın artık" diye bir şey söylerler. Bazı ülkelerde özendirilir. Ama başka durumlarda da bir güç göstermek için nüfus çoğaltmak istenir; mesela Kazakistan'da büyük ölümler olduğu için, bu nüfusu çoğaltmak için bir demografik milliyetçilik yapılmıştır. Çünkü oradaki Rus nüfusu yüzde 40'a yakındır. Kazak siyasetçiler, yani erkekler bunu dengelemek için çok çocuk doğurtur. Karar alma süreci içinde kadının rolü yoktur. Ya da bir nüfusu dengelemek için göç ettirilir. Bu da kadınlar üzerinden yapılır. Demek ki kadınlar hem nüfus çokluğu hem de milliyetçi projenin kültür taşıyıcıları hem de sabit, korunması gereken 'namus' 'toprak' gibi ifade ediliyorlar.

Çok kültürlü toplumlarda bu nasıl şekillenmiştir? Mesela Türkiye'de kadına yönelik olumsuzlukların tümü 'egemen ideoloji' tarafından Kürtlere yüklenmiş gibi...

Türkiye'de kadınlara dönük olumsuzluklar kadın sorunu olarak ifade ediliyor. Aslında Kürt milliyetçiliği içinde "kadın sorunu" nasıl kullanılıyorsa; siyasal anlamda Kürt milliyetçiliği gibi, Türk milliyetçiliği içinde de ekonomik, sosyal, kültürel projeler mağdur bıraktığı bir kesim üzerinden uygulayarak yapılıyor. Aslında elverişsiz konumda olan bir topluluk üzerinden kendine artı puan çıkarıyor, mesela töre cinayetlerini öteki tarafa yükleyerek... O zaman Kürt kadınlarının bu durumda sömürüsü çift oluyor. Hem erkekler çoğaltmak için karar veriyorlar, hem de savaşkanlık açısından. "Dilimizi kültürümüzü edebiyatımızı taşı, bizim projemizi öteki nesle sen taşı, başka bir şey öğrenmen gerekmez, bildiğini taşı" diyorlar. Hem de şemsiye konumunda olan merkezi hükümetin bu kültürü ihmalinden dolayı, sosyoekonomik durumu elverişsiz olan kesim üzerinden aynı şeyi uyguluyor. Çifte mağduriyet oluyor. Hiçbiri diğerinden daha kötü değil. Aralarında üslup ve modernlik farkı olabilir ancak özde aynıdır.

Kadının siyasete katılımının Türkiye ve dünya açısından barışa katkı sunacağını söylemiştiniz. Ancak kadınların önemli iktidar mevkilerine geldikleri dönemler de oldu. Örneğin, Tansu Çiller'in başbakanlığında, savaş politikalarının daha da şiddetlendiğine tanık olduk...

Tansu Çiller dediğiniz zaman, erkek egemen toplumlarda kadının kendisine verilen işlevlerden dolayı edinmiş olduğu olumlu özellikleri barındırmayan, erkeklere özenmiş kadınlardan söz ediyorsunuz. Erkeksi üslubu benimsemiş bir kadın, kadın bakış açısıyla siyasete girmiş değildir. Her ne kadar fizik görüntü olarak bütün kadınları sevindirdiyse de bu üslubu taşımış bir insan değil. Thatcher da İngiltere'de böyle bir örnekti. Bugün üzerinde durduğumuz isterseniz mücadele deyin, isterseniz dünyadaki en geniş farkın, en önemli kitlenin üslubunu siyasete taşıma deyin, biz bunu önemsiyoruz. Dünyada siyasi ideolojilerin kadın kimliğini bir şekilde gizlemesi söz konusu... Oysa "kadınlık" üslubunu kazanmış olanlar konuşarak hesaplaşma, diyalog, sabır, empati özelliklerine sahiptir, ezilmişlikten dolayı sahip oldukları bu hasletleri siyasi karar mekanizması ve sürecine taşımanın Türkiye'ye de, dünyaya da, Türk ve Kürt kadınlarına da kazandıracağı şeyler olduğunu düşündüğümüz için dünyayla beraber bunu savunuyoruz.

Dört bölgeden Kürt kadınlarının katıldığı bu konferansı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Oldukça kapsamlı ve başarılı buluyorum. Erkeklere de açık olsaydı belki daha iyi olurdu. Tek bacaklı bilinçlenme ve deneyim paylaşma eksiktir. Belki bundan sonrakilerde daha tematik olabilir, bazı detaylara girilebilir. Ama bence en önemli yanı, bölgedeki diğer siyasi kültürlerden gelen insanların da bu konferansı bizle paylaşması, katılımcı olması, bilgilendirici olmasıydı. Türkiye'deki Kürt kadınlarının, feminist mücadeleyi paylaşma açısından Irak, İran'dan gelen Kürt kadınlarından daha deneyimli olduğunu görmüş olduk. Türkiye'deki kadın hakları mücadelesine Türkiye'deki Kürt kadınlarının katkısını ve ne kadar daha ileri bir siyasi uzlaşmaya, barış ve demokrasi koşullarına hazır bir konumda olduklarını gözlemleyebildik.

Konferans, diyalog ve barışa kadınlarımızın çok büyük bir katkısının olacağının resmidir. Özellikle Kürt halkının daha yoğunlukla yaşadığı bölgede; kadınların çifte mağduriyet nedeniyle daha yaygın bir şekilde örgütlenmiş olduklarını, bu ülkeye kadının temsili ve üslubu konusunda ne kadar hizmet edeceğinin izleri belirgindi. Aile ve kan bağına dayanan örgütlenme biçimini zaman içinde yıkabilecek, şiddetin dışında bir yol gösterebilecek tek ışık, kadınların mücadelesi. O umudu taşımamızı da sağladı bu konferans.

www.arsivakurdi.org

www.kurdi.org

Edepsiz bir hazla gülümsemek...

ŞÜKRÜ ERBAŞ

Narkissosun aynasında yalnız kendi suretimiz
Biz neden başkalarını sevemiyoruz.

İnsanın kendinden alıntı yapması ne kadar yakışık alırsa... on üç yıl önce yazılmış bir şiirden iki dize. Devlet katında birden önem kazanmanın cezbesiyle, yoksul evlerin kapılarını faşizme araladığı şu günlerde, neden durup durup canımda büyüyor bu iki dizenin yalnızlığı? Bu nasıl bir ceza ki insanı sezgisiyle çaresiz düşürüyor. *"Kimi cümleler zehrini ancak yıllar sonra akıtır"* mı diyordu Canetti... Bütün melekeleri, şişirilmiş değil büzüşmüş bir egonun güdüsüyle hareket eden bir insan, sevgisizliğin durağında fazla beklemeden düşmanlığın geniş düzlüğüne varacaktır elbet. Bunun için fazla bir bilgi gerekmiyor ona. Kaldı ki onu yetiştirenlerde de yok böyle bir bilgi. Evlerin, eşiklerde biten üç yüz sözcüğü; okulların, her derse *"Türküm, doğruyum, çalışkanım"* diye başlayan "milli" müfredatı; askerliğin, noktası silahla konulmuş emir-komuta doğrusu; siyasetin, belkemiği olmayan küflü kurnazlığı; dinin, bütün alçaklıklara cesaret veren bağışlayıcı tanrısı, ona yetmektedir. Geriye yalnız bağırmak kalmaktadır. Biricik sermayesi budur ve o da ilkel benliğinde gereğinden fazla bulunmaktadır.

Toplumsal bir narkissosu yaşıyoruz bir süredir. Ne bir süresi, cumhuriyet tarihi boydan boya Türklükten başka her şeyi ihanete çeviren bir narkissosun tarihi. Aynasına başka yüzler düşen tüm suları kuruttuk. Narkissos da değil, tam bir şehevi tapınma bu. Masum ve hak edilmiş bir kendini sevmenin, güzelliğini özsaygıdan alan çoğulluğu ve inceliği yok bu sayıklamada. Çevresine iyilik haleleri yaymıyor. Tam tersine, sesinin her tınısında yetersizliğini dünyaya giydirmeye çalışan zehirli bir korku var. Kendinden başka kimseye izin vermiyor yarattığı değer ıskalasında. Cümlesini devletin kurduğu bir dille büyük ve dokunulmaz. Kendisine benzemeyen herkesin yaşamasını, hayatına bir tecavüz sayıyor. Bayrağın hükmü dışında kalan her yer, onun ezeli ve ebedi düşmanlık atlası. Bu atlas, darala darala evlerin içine kadar geldi. Bayraksız her pencere yeni bir düşman yurdu! Hayranlık ve küçümseme dışında hayat bilgisi olmadığı için, her karşı sözü, her farklı kimliği suça dönüştürerek ancak ilişki kurabiliyor. Suça dönüştürmediği sadece devlet ve tanrı. Kurallarını koyduğu oyun ölümle bitmezse, ölümü kurala çeviriyor. Sonra da hileli bir zaferin edepsiz hazzıyla gülümsüyor dünyaya. Öyle bir narkissos ki onur kırıcı bir hoşgörüyle sırladığı aynasını kime tutarsa tutsun kendini görüyor.

Ne diyordu Özlem Yaşar; o uzak çocuk, yakın ayrılık; Allah'ın Yurdu'nda; *"Dirildiğiniz bir rahim vardı/ tükettiğiniz bir deniz/ o biziz./ Bitirdiğinizi sandığınız bir geçmiş var/ o geçmiş sizsiniz."* Yönetimi şiddet, adaleti korku, barışı hapishane olan kutsal kalabalık... ana rahmini kurutuyorsun desem sana... harfler gövdene çarpıp çarpıp düşecek, biliyorum. Kendi çıplaklığını görmeyecek kadar üniformalısın. Senden başka dünya olduğu fikri küçük düşürüyor seni. İnsan sevgisini, eşitlik duygusunu, ancak musalla taşında yaşıyorsun; o da bir başka korkunun bir dualık kurnazlığıyla. Kötü bir bumerangsın. Yok ettiğin kültürler seni de alıp gidiyor ama bunu ancak çocukların görecek. Sana, *"fazla zahmete girme, gökyüzü hepimizin"* (Jean Cocteau) desem; *"gökyüzünden başka sınır yok"* (J.C. Scott) desem; *"cehennem acı çektiğimiz yer değildir, acı çektiğimizi kimsenin duymadığı yerdir"* (Hallac-ı Mansur) desem; *"generallerin en iyi dostu düşmanıdır"* (Rus Atasözü) desem; *"iyilik etmenin gerekli olmadığı bir toplumdur insana yakışan"* (Brecht) desem... bayraktan başka cevabın olacak mı? Hiç sanmıyorum. Korkunun uykusu daha büyük bir korkuya uyanır. Tek hücreli bir hayat getirdi seni buraya. Başka bir hayata değer katmak senden çok uzak bir erdem. Evrimin başlangıcına dönmek pahasına da olsa, Louis Ferdinand Celine'in şu sözlerini yazmak istiyorum; sana faşizmi anlatmak için değil, kendimi senden kurtarmak için:

"Sizlere sesleniyorum insancıklar, yaşamın salakları, dövülen, haraca bağlanan, ezelden beri terleyenler, sizi uyarıyorum, bu dünyanın kodamanları sizi sevmeye başladıklarında, bilin ki sizi savaş salamına çevireceklerdir. Bu kesin bir işarettir. Asla şaşmaz. Bu iş şefkatle başlar." ✹

* Narkissos: Yunan mitolojisinde Ovidipus'un aktardığı bir hikâyede, bir peri ile insanın kendini beğenmiş oğludur.

www.arsivnumara.org

Karekin Vartabet Sırvantzyan'ın Toros Ağpar isimli eserinden...

Hazar Gölü'nün altındaki tarih

SARKİS SEROPYAN

Yaşadığımız coğrafyanın on binlerce yıllık tarihi geçmişi her yerde olduğu gibi Hazar Gölü'nün altında da varlığını gösteriyor. Son yıllarda göl sularının çekilmesiyle gün yüzüne çıkan tarihi harabeler birçok kişiyi düşündürmeye sevk etti. Acaba gölün altında görülen duvarlar, yollar, binalar kimlerden kalmıştı? Niçin suyun altındaydılar? Buraların gerçek öyküsünü bilenler var mı?

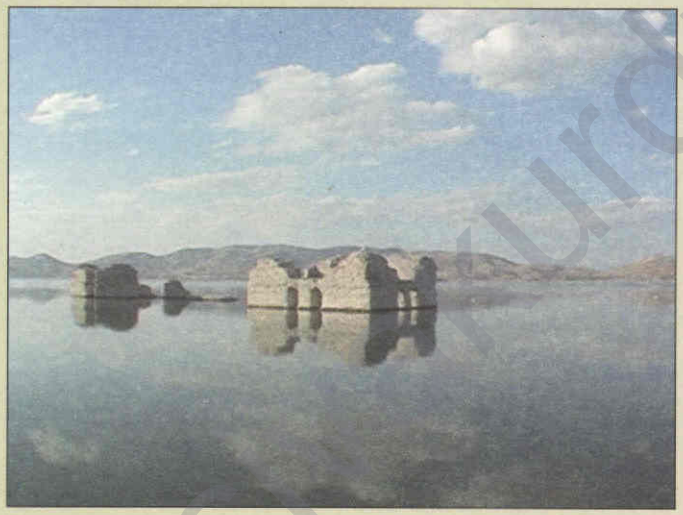

Hazar Gölü (Gölcük) bilindiği gibi tektonik bir göldür. Tektonik göller büyük çöküntüler, depremler sonucu su havzalarının kapanması sonucu oluşmuşlardır. Hazar Gölü'nün altından geçen ve aktif olan Doğu Anadolu Fay Hattı da bu gölün su seviyesindeki önemli değişikliklerin habercisidir adeta. Nitekim 1850 yıllarından itibaren başlayan hareketlenme ve göl sularının sistemli yükselmesi, göl kenarında yaşayan köylerin suyun ulaşamadığı yerlere göç etmesine sebep olmuştur (bu konuda köylülerin Osmanlı sarayına yazdıkları arzuhaller ve yaptıkları müracaatlar Osmanlı arşivlerinde mevcuttur). İşte bu gelişme sırasında gölde bulunan adanın da su altında kalması kaçınılmaz bir tarihi gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün batık kentin bulunduğu bu adada kimler vardı? Neyle geçiniyorlardı? Sular yükselince evlerini bırakarak nereye gitmişlerdi?

Karekin Vartabet Sırvantzyan'ın Toros Ağpar isimli eserinden Türkçeye çevirdiğim özet alıntılar yaparak bu soruların yanıtlarını ve dolayısıyla gölle ilgili bir gerçeğin bilinmesine yardımcı olmaya çalışacağım.

Toros Ağpar'dan...

(1. Kısım (cilt), syf. 1-8)

"Burası idari yönden Nerses Şınorhali'nin atalarının, babasının ve kardeşlerinin yaşadığı yer olarak ünlüdür. Gerçekten kupa şeklinde bir deniz veya denizcik var Ergani ve Malatya dağları ile Harput arasında. Ancak 6 saat uzaklıktaki Harput'a bağlıdır. Kanımca Dzovk veya Dzovig'de eskiden bir şato vardı ve bu yüzden burası Dzovk-Şato adını almıştı. Burada Ermeni kilisesinin medar-ı iftiharı Nerses Şınorhali doğmuş, ağlamış-gülmüş, okumuş-yazmış ve ibadet etmiş, bu nedenle bu seyahatimden en büyük istifadem, her şeyin lütuf olduğu bu suların ve mabedin, Dzovig'in ve Şato'nun harabesine uğrayıp secde etmem oldu.

Geniş ve ayrıntılı tasvir kitabımın ikinci bölümünde (cilt) olacak. Ben buraya yalnızca anılarımın bir bölümünü koyup eserime niye Toros Ağpar adını verdiğimi anlatacağım.

Dikranagert'ten (Diyarbakır) Çermuk (Ilıca) ve Çınkuş'a gelmiştim, Harput üzerinden dönecektim. Çınkuş'tan beri 9 saat yol katetmiştik. Kervanımız Keydan köyünde konakladı. Doğru yoldan sapıp bir patikadan yüksek bir dağa tırmandık. Aynı gece Dzovk köyüne ya da Türklerin verdiği adıyla Gölcük'e ulaşmak istiyordum. Alev-ateş olmuştu bu istek kalbimde, yakıyordu ruhumu ve bedenimi. Sanıyordum ki aynı gün ulaşamazsam, görmezsem, öpmezsem toprağını ve suyunu, hasret beni yakacak ve gözüm açık uyuyacağım...

Ey deniz, hiç gülmez miydin?

Atla gitmek zaten mümkün değil yürüyor, koşuyor, uçuyorum... Serin bir rüzgâr, bir adım daha ve işte Dzovk gösteriyor özlediğimiz yüzünü... Şaşıyorum... Ruhumun ve bedenimin her zerresine hükmeden o güçlü ve derin heyecanı kim ifade edebilir? Ey benim tapılası Şınorhali'min yaşadığı, kutsanıp kutsadığı, ibadet ettiği ve ilahilerini söylediği yerler...

Şimdi anlıyorum, çok sevdiği kişiyle karşılaşan

bir insanın neler hissettiğini.

Taşların başında taşlaşıp kalakaldım, sonra yüzükoyun yere kapandım. Sarılıyor, kucaklıyor, öpüyorum, kendime geliyor ve gökyüzüne bakmıyorum. Gökyüzü beni yüce bir şerefe nail etmişti, gözlerimi denize, yalnız denize, dosdoğru denize çeviriyordum.

Ey deniz, sen hiç gülmez miydin? Bir şeyler arıyorum onda, göstermiyor. Sorular soruyorum, cevaplamıyor. Kıyısında rüzgârsız, fırtınasız çırpınan dalgalar geçmişte fırtınaların onu fazlasıyla üzdüğünün, heyecanlandırdığının işareti...

Fakat onun gözleri sürekli yaşlı, acı ve elem içinden yüreğini kemiriyor, ağlıyor, inliyor, zira iki gözünün nuru iki evladını yitirmiştir, ikisi de başları taçlı, biri kilisenin şerefi, diğeri kahramanlığı...

Bir gözü andırır Dzovig (denizcik) bir bakirenin gözüne diyeceğim, fakat delikanlı bir erkeğe daha çok benziyor, gizemli bir güzellik ve yetenekle dolu bir gözlemciye... gözyaşları onu daha çekici kılıyor, dağlarla çevrelenmiş... ve bir siyah mercimeği andıran göz bebeği gibi... ve bu denize, siyah harap olmuş bir bina görünüyor, ada-şatodaki Surp Nişan kilisesinin harabesi. Ey harabe, sen benim kalbim için gökyüzünden daha yüce ve fazlasıyla yakışıklısın...

Geceyi geçirip güneş doğarken adaya gitmek için kayığa biniyoruz. Ne yazık siyah ve beyaz taşlar, darmadağınık, harap duvarlar... görüyor bu gözler...

'Daha 50 yıl önce biz Dzov'lu Haylar (Ermeniler) burada yaşardık. Burası önce yarımadaydı. Pek çoğumuz bu havuzda vaftiz edildik,' vs. diyordu kayıkçılarım. Tam bu anda bu Tanrı yurdu harabenin ve Tanrı vergisi denizin hüzünlü ve yüce görüntüsünü basacak bir fotoğraf makinesi gerekiyordu...

Sizi terk etmek mümkün mü, Surp Nişan harabesine kıyılar? Sizi bırakıp gitmek mümkün mü Dzovk-Şatomun taşları ve dalgaları kim bilir daha ne kadar yaşayacağız sizler veya ben.

Yitirilmişi, yitirdiğin yerde ara

Kıyıya çıkmadan bir kuş görüyorum, siyahımsı tüyleri, ince boynu, bir yana eğdiği yuvarlak başı, koyu renk gözleri, beyaz göğsü var bu kuşun ve dizlerini bükmüş, suyun dalgalarında salınıyor. Yaslı ya da paha biçilmez bir şey yitirmişe benziyor. Doğanın ve de sabahın güzellikleri, neşesi onu etkilemiyor. Gözünün ucuyla arada bir umursamaz bir bakış atıyor bize yalnız, tamamen yapayalnız sanki. Birden suyun dibine dalıyor, kayboluyor, dipleri de hüzünlendiriyor ve işte eli boş çıkıyor su yüzüne, aynı hüzünlü tavır ve edayla.

– Nedir bu kuşun adı, diye soruyorum, Dzovklu dostlarıma...

– Onun adı Toros Ağpar, yanıtını veriyorlar.

Toros Ağpar. Al işte yüreğine bir yeni darbe daha... Acaba kimin kişiliğidir o?

Ey Toros Ağpar, ey denizimizin dibini hüzünlendiren, yüreğimin dibini heyecanlandıran Toros Ağpar. Yitirdiklerinin hangi birini istiyorsun acaba, mabedi mi, yoksa salonu mu? Levonyanları mı yoksa Nersesyanları mı? Hetumyanları mı yoksa Krikorisyanları mı? Yoksa kilisenin değerli eşyalarını mı? Tanrı buyruğu kitabı mı yoksa krallık tahtını mı? Yoksa Toros'un intikam kılıcını mı?

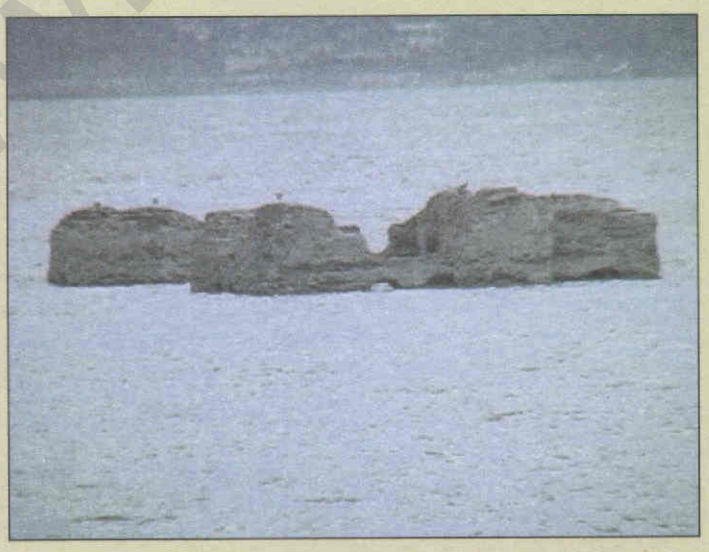

... Ey Toros Ağpar, kanat çırp benimle uç da seni vatanından uzaktaki Haylara (Ermenilere) görmeye, h ü z ü n l e n m e y e, umutlanmaya götüreyim.

Fakat reddediyor-

www.arsivalman.org

sun sen, ikna olmuyor, yerinden ayrılamıyorsun...

Evet, evet sen doğrusunu yapıyorsun, hüzünlendir, dile, ara burada, yitirilmişi yitirdiğin yerde..."

(2. Kısım (cilt), syf. 94-101)-özet-

"Harput'un en ünlü bölgesi ve Manastırı Surp Nişan Dzovk veya Dzovk Şatosu bizim Toros Ağpar'ın mekânıdır. Dzovk Diyarbakır yolunda Harput'tan 8 saat uzaktadır. Aynı hatta uzanan dağlar Malatya'ya doğru gider. Gargar ve Bucak da aynı yöndedir. Dağlar arasında bir kupayı, bir buhurdanlığı andırır göl. Biraz acı olan suyu berraktır. Gölün uzunluğu kayıkla 4 saat, genişliği 1 saat sürer. Derin yerleri 170 kulaç olup suyu hem dipten hem de civar dağlardan gelir.

Konuşan, anlatan taşlar...

Dzovk veya Gölcük köyü Dzovk'un güney kıyısında olup ağaç ve bitkilerle çevrilmiştir. Tam karşısında ada veya şato yer alır. Önceleri yarımada olan ada karaya bağlıydı, fakat giderek yükselen sular karayla bağını kesmiş, şatoda yaşayanlar da gelip Gölcük köyünü kurmuşlar. Hepsi Ermeni olan köylülerden yaşlılar şatoda doğup S. Nişan'ın vaftiz havuzunda vaftiz olduklarını anlatırlar. Bu değişiklik 50 yıl kadar önce olmuş.

Değişik kuşlarla birlikte birkaç çeşit küçük balık var gölde. Civar köylerin insanları Khıdut adını verdikleri balığı tuzlayıp kurutur ve kışa saklarlar. Kıyıda yaktığımız ateşte pişirip balıkların tüm türlerinden yedik ha yedik ama bir türlü doymadık...

Kayıkla çeyrek saatte vardık topraklarını suyun yutup çıplak bir kayalık bıraktığı adaya. Bu kayalığın üzerinde yıkılmış Surp Nışan Kilisesi'nin duvarları yer alıyor. Kilisenin eşiğinden dışarı çıktığında öteye beriye saçılmış din adamlarına ait birkaç mezar görülüyor. Çok ünlü kişilerin kemikleri burada gömülmüş olmalı, ancak onlar artık yok olmuşlar. Rahmet okuduk canlarına ve uçuşurken bizlere seslenir gibi ötüşen kuşların yuvalandığı duvarların ve eşiğinin taşlarını öptük. Ne demek istiyor, ne gösteriyorlardı acaba kuşlar? Kilisenin kemeri çözülmüş, taşları sağa sola yuvarlanmış, daha ufakları ise harçla karışıp dağılmıştı. Ermeni toplumu yaşamından özgün bir örnek. Bunlar bir binanın taşlarıydı, fakat asıl bulunması gereken yerden düşmüş, dağılmışlardı sağa sola. Gerçi hareketsiz, cansızdılar, fakat konuşuyor, anlatıyorlardı bir şatonun, bir kilisenin taşları olduklarını, ne yazık ki onları duyan ve yerden kaldıran birileri yoktu.

Çok aradım taşlarda bir yazı, bir iz bulmak için. Bulduğum ise, kilise duvarının sağında, küçük bir haçkar üzerine kazınmış, *'Bu Kutsal Haç Emir...in anısınadır'* ifadesi ve bir de kilisenin doğu duvarının dış cephesindeki bir taşa kazınmış birkaç Ermenice harf oldu.

Dzovk şatosu ve Surp Nışan Manastırı bugün gölün dibinde kalmış olup görünen bölümleri de suyla örtülüp kaybolacak, zira sular günden güne yükseliyor. Ve eğer gölden su taşıyacak dereler akıtılırsa, suların altından bizim için değerli hazineler çıkacak.

Gölcük köyünde Ermeniler yaşıyor ve bunlara "Dzovetzi" (Deniz'li) deniyor. Gölün yakınındaki Kürtlerin yaşadığı köye "Kürt Gölcük" Ermenilerin yaşadığına ise "Gâvur Gölcük" diyorlar.

Hoşça kalsın kuşlar, hoşça kalsın balıklar, taşlar ve harabeler, Toros Ağpar da hoşça kalsın. Kısmet olur mu acaba bir daha öpüp selamlamak?

Bu kutsal gölü bir yıl önce ilk kez görmüş ve daima kalbime, kendime yakın hissetmiştim.

Gölcük'e döndüğümüzde yeniden ağlarını atmıştı balıkçılar. Göl ise aslında kendi bir ağ olup Ermeni kalplerini avlar; avlar ki gözü ya da aklı orada kalsın.

- Kaynak: Toros Ağpar Ermenistan Yolcusu Yazan: Karekin Vartabet (Rahip) Sırvantzyan M. Dindesyan Matbaası: Sümbüllü Han. No.17 İstanbul -1879- 1. Kısım (cilt), syf. 1-8 (Bölümleri serbest çeviriyle özetleyen: Sarkis Seropyan)

Zazakî-Tirkî Tirkî-Zazakî

Turan Erdem- Orhan Erdem

Weşanên Arya

Dil bilimciler, mükemmel bir sözlüğün yapılmasındaki zorluklar konusunda neredeyse hemfikirler. Sürekli kullanılan ve çağın gereksinimlerini karşılayan bir dilin mükemmel olabilmesi için, durağan olması gerekir. Durağan olması durumundaysa, dilin gelişmeleri takip etmesi ve isimlendirmesi mümkün olamayacaktır. Sürekli gelişim ve etkileşim içinde olması, eksikliklerin de olmasını, mükemmel sözlük çalışmalarının yapılamamasını beraberinde getirmektedir. Ayrıca teknolojinin ve iletişim araçlarının olumlu - olumsuz etkisini de hesaba katmak gerekmektedir.

Kürtçe ve lehçeleri veya Kürdistan üzerine yazılacak, derlenecek daha çok şey var. Şimdiye kadar yapılanlar bir sınırlılığı da aşmanın gayretleri olarak değerlendirilmelidir.

Ristemê Zal

Edîb Polat

Evrensel Basım Yayın

Gelek nivîskar û hunermend heta niha derheqa Ristem de berhem afirandine. Tewer hunermendên Ewrûpî beşek ji çîroka Ristem kirine fîlm jî. Firdewsî bi awayê helbestî destana "Şêxên Îranî" (Şehname) nivîsiye. Dibêjin helbesta Mattahew Arnold ya bi navê "Suhrab û Ristem" jî gelekî balkêş e.

Di pêvajoya amadekirina pirtûkê de min rastiyek din dît. Piranîya navên pêhlewan û lehengên ku di destanê de derbas dibin bi Kurdî ne. (Mînak: Guhderz, Pêşeng, Ferhat, Rexş, Rûdabe, Bijen û hwd.) Di dewra Ristem de nêtewe hêja tune bûn li rûyê erdê. Tenê eşîr û gel hebûn. Lê belê mirov dikare bêje, reha gelek gelên Rojhilata Navîn digihîje hev. Wê demê, malbata Şahên Îranê KEYANIYAN bûn. Lewma li pêş navê padîşahan bêjeya 'Key' hebû; Key Kawûs, Key Kubad, Key Xusrev. Di dema van her sê keyayan de jî Ristem fermandar bû. Niha jî di nava Kurdan de ji muxtar û rêvebirên gundan re "Keya" tê gotin. Nivhiskar, romanek dîrokî ev berhem nivîsîye.

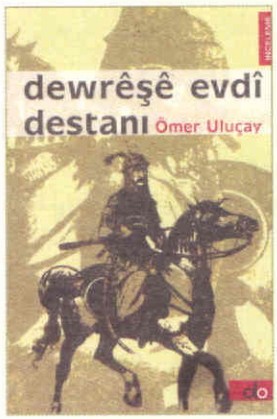

dewrêşê evdî destanı

Ömer Uluçay

Do Yayınları

Destanlar, bir yönüyle sözlü tarihtir. Destanlarda geçen yer ve şahıs isimleri, olaylar, karakterler ile bunların yorumu genel bir doğruluk ve beğeni içerir, bu nedenle insanlar destanları zevkle dinler. Destanlarda kültürün maddi ve manevi unsurları vardır. Yaşam biçimi, edebi bir anlatımla dile gelir.

Dewrêşê Evdî Destanı, Kürtlerin ünlü destanlarından biridir.

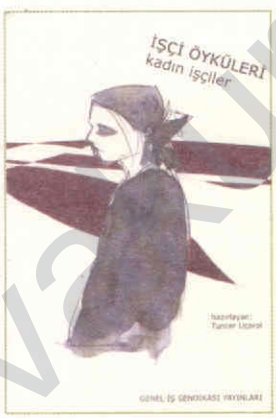

İşçi Öyküleri Kadın İşçiler

Haz: Tuncer Uçarol

Genel -İş Sendikası Yayınları

Bu kitapta yer alan öyküler, 2005 Yılı Abdullah Baştürk İşçi Öyküleri Yarışması'na katılan öykülerden seçilmiş. Öyküler kadın işçileri anlatıyor. "Kadın" denince edebiyatta akla ilk aşk öyküleri, aşk şiirleri ve romanları gelir. Peki ya kadın işçiler?

Kadın İşçiler, 2005 Yılı Abdullah Baştürk İşçi Öyküleri Yarışması'na katılan öykülerin ikincisi. Timsahın Ağzındaki Usta isimli ilk kitapta on sekiz, bu kitapta ise on öykü var.

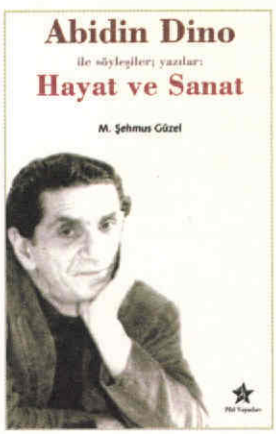

Abidin Dino ile söyleşiler

Şehmus Güzel

Pêrî Yayınları

Yazar, Abidin Dino'yu tanıtmak, sevenlerine anımsatmak için kitapta onunla yaptığı söyleşilere yer veriyor. Bu söyleşilerin kimine zaman zaman Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino da katılıyor. Bunları okuduğunuzda Abidin Dino'nun yaşamı/hayatı ve sanatı üzerine derinlemesine bilgilere sahip olacaksınız. Onu biraz daha iyi tanıma olanağını da bulabileceksiniz.

www.arsivakurdi.org

XAÇEPIRAS

"..Bedirxan" (wêne) Şaîrekî kurd		Rengek Mezel		Xak Notayek		Pergal, duzen Niştiman		Xwarina bingehîn
		1						
Gilî, gazinc Mijar, babet					Cefa, êş Pêxemberek			
				Danebihîz, cureyek reklamê Cînavkek				5
"... û Zîn"		Wênesaz, nîgarsaz Misafir						Edebiyat
3			Di lîstika kişikê de têkçûn				Navekî jinan	
Dijbera diçe Kurteya Azotê						Cihê çûn û hatinê Dijbera şevê		
	Çiyayekî ku navê wî di Quranê de derbas dibe						2	
Li welatên îslamî pî-vaneke zad Ol						Xwendina tîpa berî Kyê Notayek		
								Sedemkarê tevgerê
Di mît.a Misirê de Yezdana Edaletê		Di mît.a Misrê de yezdanê hunermendan Sulh		Agir		Dijbera "erê" Yezdana asîmanan a sûmeran		
				Yezdanekî Mesrî Tîpa du Syê			Yezdanê Avê yê Sumeran	
Di mît.a Misirê de Yezdanê Çolê	Xelet, çevt Temen		4		Wateya nû dide peyva îngizîlî Amûrek şer			
				Cih, war Xwendina tîpa tu M'yê				Cihê ku genim lê tê hêrandin
Notayek Heya, namûs			Ne kevn			Xwarinek pêz Tîpa dawîn		
		Spor						

Amadekar: Davut Özalp
E-mail: davutozalp@yahoo.com

ŞÎFREYA VEŞARÎ

1	2	3	4	5

www.asiyakurdi.org

Yeryüzünün acı çeken ve yas tutan bütün kadınlarına...

Kitapçılarda

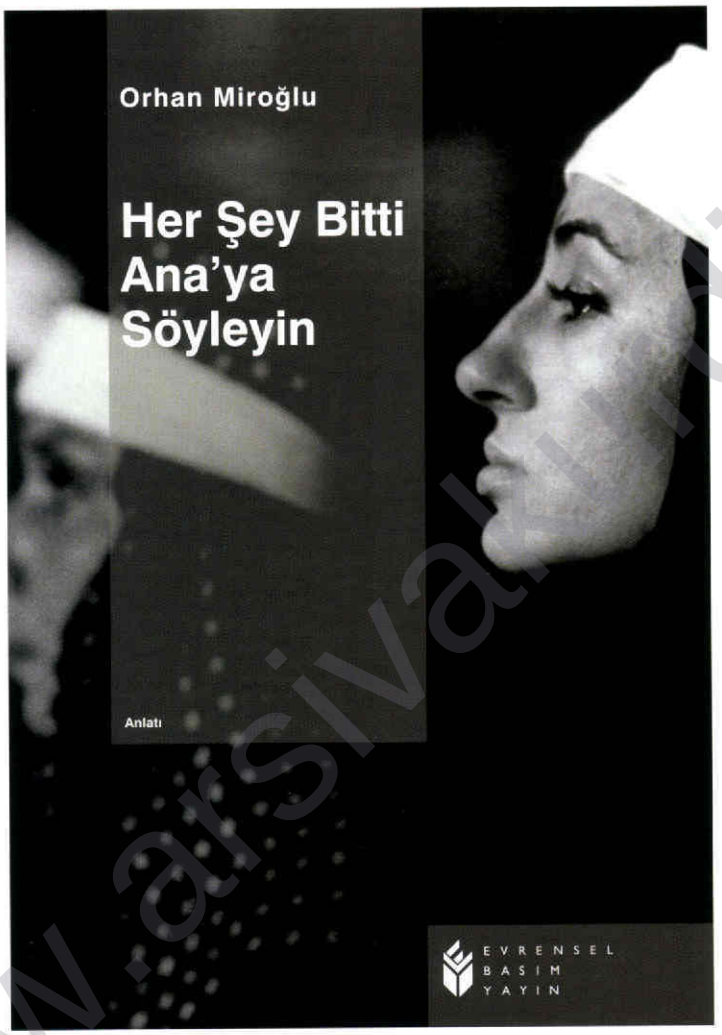

336 sf., 13 YTL

....'geçmişle hesaplaşmak' gereklidir dendiğinde, yüzyıllar öncesinden söz edilmiyor. Geçmişle hesaplaşmak demek hâlâ insanlar üzerinde yaraları kalan, acıları hissedilen konuların, yaşanmışlıkların konuşarak ve yazarak aktarımı demek. Çünkü bu acılar hayat kalitesini yükseltmeyi engelleyen acılar, bizler ise pek tabii hayat kalitemizi yükseltmek istiyoruz. Anaların, kadınların anlatıları karşılığını da bulmalı; diyalog yoluyla, savaşsız, kansız, yarasız, onur kırmasız...

EVRENSEL BASIM YAYIN

KAMER HATUN MAH. ALHATUN SK. NO: 27 BEYOĞLU İSTANBUL

T: (+90) 212 361 09 07 (PBX) F: (+90) 212 361 09 04 E: bilgi@evrenselbasim.com

www.arsivalti.org

KARİKA TÎROJ

Halil İncesu

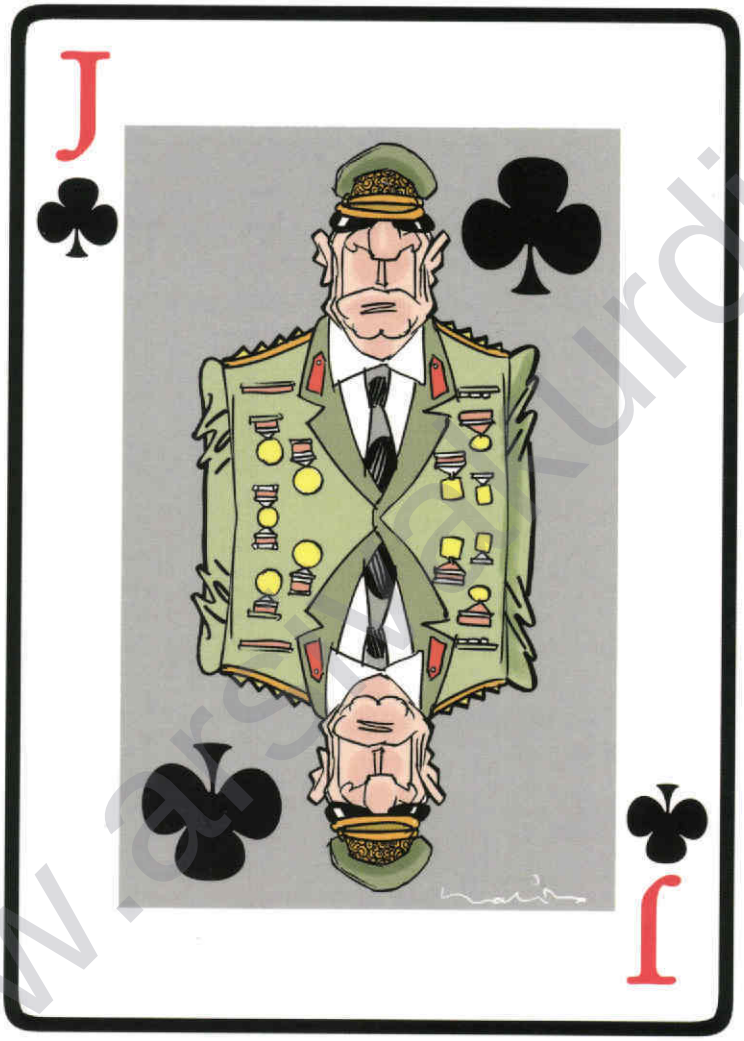

ISSN 1305-4775-16
9 771305 477514

www.arsivakurdi.org